

STUDENT ECONOMIC LAW REVIEW

STUDENTSKA REVIJA ZA PRIVREDNO PRAVO

STUDENT ECONOMIC LAW REVIEW

University of Belgrade Faculty of Law

YEAR IX (2018/2019) / ISSUE 2

Godina IX (2018/2019) / Broj 2
Year IX (2018/2019) / Issue 2

STUDENTSKA REVIIJA ZA PRIVREDNO PRAVO
PRAVNI FAKULTET UNIVERZITETA U BEOGRADU

Izdavač

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Tatjana Jovanić

Student urednik za broj II 2018/2019

David Spaić

Redakcija

Tijana Ajdini, Miloš Brkić, Teodora Vasin, Milica Erdeljanović,
Predrag Tadić, Miroslav Golubović

Izdavački savet

Prof. dr Elisabetta Bergamini (Univerzitet Udine, Italija),
Prof. Chris Willett (Univerzitet u Eseksu, Velika Britanija),
Prof. dr Lucian Bercea (Univerzitet Temišvar, Rumunija),
Prof. dr Zoran Vasiljević (Univerzitet Banja Luka)

Prelom i obrada

Dosije studio

Dizajn naslovne strane

Petar Stanić

Logo

Petar Veselinović

Časopis možete besplatno preuzeti sa adrese:
www.selr.ac.bg.rs

Adresa redakcije

Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, kabinet 215
Bulevar kralja Aleksandra 67
11000 Beograd
tel: 011 307 600
e-mail: selreview@gmail.com

STUDENT ECONOMIC LAW REVIEW
UNIVERSITY OF BELGRADE FACULTY OF LAW

Issuer

University of Belgrade Faculty of Law

Editor-in-Chief

Tatjana Jovanić, MA, LL.M, PhD

Student editor for No. II 2018/2019

David Spaić

Editorial Board

Tijana Ajdini, Miloš Brkić, Teodora Vasin, Milica Erdeljanović,
Predrag Tadić, Miroslav Golubović

Advisory Board

Professor Elisabetta Bergamini (University of Udine, Italy),
Professor Chris Willett (University of Essex, the UK),
Professor Lucian Bercea (University of Timisoara, Romania),
Prof. dr Zoran Vasiljević (Univerzitet Banja Luka)

Layout

Dosije studio

Front cover design

Petar Stanić

Logo design

Petar Veselinović

The Journal is issued two times per year and may be downloaded from the Internet at
www.selr.ac.bg.rs

The address of the Editorial Board

University of Belgrade Faculty of Law, Office 215
Bulevar kralja Aleksandra 67
11000 Belgrade, Serbia
Tel. + 381 11 3027 612
e-mail: selreview@gmail.com

SADRŽAJ

8	<i>Vuk Rajević, Vuk Rosić</i> Licenciranje sportskih trenera u Srbiji: primer fudbala i MMA sporta
13	<i>Nevena Lukić, Helena Poleksić</i> Lajf koučing (Life Coaching)
22	<i>Simona Novaković, Teodora Lalić</i> Somelijeri
29	<i>Tina Petrić, Đorđe Vulić</i> Muzikoterapeuti
36	<i>Milica Aničić</i> Obezbeđenje
40	<i>Pavle Stavretović, Pavle Peno</i> Regulacija usluga tetoviranja i pirsinga
46	<i>Luka Ivanović</i> Pojam i regulacija influensera
50	<i>Miloš Brkić, Anja Milošević, Mihajlo Arnaut, Lazar Bjelobaba</i> Regulacija nargila barova

ČLANKI
ARTICLES

LICENCIRANJE SPORTSKIH TRENERA U SRBIJI – PRIMER FUDBALA I MMA SPORTA

Vuk Rajević,
Vuk Rosić

1. UVOD

Savremeni sport usled procesa globalizacije stvara uticaj na svim kontinentima. Olimpijske igre koje predstavljaju jednu od najbitnijih manifestacija na svetu trebalo je da okupe 206 država u Tokiju 2020. godine.¹ Jedna od najvećih težnji sporta je univerzalnost, na to ukazuje sve veći broj međunarodnih sportskih organizacija koje postavljaju standarde nacionalnim savezima. Nameću svoja „pravila igre“ koja savezi, ako žele da učestvuju nanajznačajnijim sportskim dešavanjima, moraju da poštuju. Neizostavna stavka regulacije bilo kog sporta od strane međunarodnih organizacija, ministarstava ili nacionalnih saveza jeste licenciranje trenera. Trener predstavlja jedno od najodgovornijih zanimanja u sferi sporta. Ispravna edukacija i organizacija rada drugih sportista, posebno edukacija dece, je ključ pravilnog razvoja i uspeha u sportu.

Kako treneri dobijaju dozvole za rad u Republici Srbiji, kako se vrši nadzor nad primenom pravne regulacije, da li postoje „rupe“ u pravnoj regulaciji licenciranja trenera? Cilj teme ovog rada je upravo odgovor na navedena pitanja. Značaj ove teme je pre svega bezbednost i zdravlje sportista (naročito dece) koji mogu biti ugroženi prilikom rada nelicenciranih trenera, čije je prisustvo veće što je određena oblast slabije regulisana i nadzirana. Zbog raznovrsnosti sportova uzećemo u obzir jedan koji je već decenijama zastupljen i vremenom regulisan nacionalnim zakonima, podzakonskim aktima i međunarodnim propisima (fudbal), kao i jedan koji je doživeo ekspanziju u prethodne dve decenije („Mixed Martial Arts“), čiji propisi nisu regulisani na globalnom nivou.

2. ZAKON O SPORTU

Ovaj zakon predstavlja stub regulacije svih sportova u okviru naše države. Sportovi se dalje granaju na sportske saveze u okviru kojih se pro-

pisuju posebni pravilnici i regulišu pitanja u vezi sa specifičnostima svakog sporta. Između ostalog, Zakon propisuje opšte odredbe u vezi sa dozvolom za rad trenera, propisuje odredbe o kontroli sportskih stručnjaka, kao i kaznene odredbe u slučaju nepoštovanja Zakona.

Licenciranje trenera je regulisano na osnovu **Zakona o sportu**.² Prema ovom zakonu, kao i prema *Pravilniku o nomenklaturi sportskih zanimanja i zvanja*³ trener predstavlja jedno od zanimanja koja spadaju u pojam sportskog stručnjaka.

Član 27. Zakona o sportu reguliše davanje dozvole za rad sportskim stručnjacima, pa samim tim i trenerima. Naime, licencirani trener mora zadovoljiti dva kriterijuma: 1. da ispuni *uslove predviđene zakonom* za dobijanje dozvole za rad i 2. da poseduje *dozvolu za rad* predviđenu sportskim pravilima nadležnog nacionalnog sportskog ili međunarodnog sportskog saveza. Ta pravila moraju biti u skladu sa ovim zakonom. Prvi kriterijum se tiče uslova u pogledu:

1. potrebne stručne spreme ili stručne osposobljenosti,
2. pripadnosti nacionalnom sportskom savezu,
3. zdravstvene sposobnosti,
4. profesionalne prakse (praktičnog stručnog rada),
5. stručnog sportskog iskustva,
6. stručnog usavršavanja,
7. postignutih sportskih rezultata,
8. troškova izdavanja dozvole za rad.

Nadzor nad primenom ovog zakona i propisa donetih na osnovu ovog zakona vrši Ministarstvo, preko republičkih sportskih inspektora. Sportski inspektor mora imati pravni fakultet ili fakultet u oblasti sporta, položen državni stručni ispit i najmanje tri godine radnog iskustva u struci. On ima ovlašćenje *daprivremeno zabrani* obavljanje stručnog rada u sportu licu koje ne ispunjava propisane uslove za obavljanje stručnog rada u sportu ili ne poseduje odgovarajuću dozvolu za rad. Ukoliko se kod trenera otkrije kakva nezakonitost, sportski inspektor nadležnom pravosudnom organu podnosi krivičnu prijavu, prijavu za privredni

1 https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/Documents/National-Olympic-Committees/List-of-National-Olympic-Committees-in-IOC-Protocol-Order.pdf#_ga=2.268273102.1104299067.1558197961-2032465069.1558197961; maj, 2019.

2 Zakon o sportu, *Službeni glasnik RS*, br. 10/2016.

3 Pravilnik o nomenklaturi sportskih zanimanja izvanja, *Službeni glasnik RS*, br. 7/2013.

prestup ili zahtev za pokretanje prekršajnog postupka.⁴

U skladu sa tim, Zakon o sportu sadrži i kaznene odredbe, kojim zakonodavac propisuje novčane kazne za prekršaje fizičkih lica, sportskih organizacija i drugih pravnih lica. Novčanom kaznom za prekršaj će se kazniti sportska organizacija koja obavlja stručno osposobljavanje suprotno utvrđenom planu i programu ministarstva. Takođe, angažovanje trenera koji nemaju licencu izdatu od strane nacionalnog sportskog saveza novčano će se kazniti iznosom od 100.000 do 1.000.000 dinara.

Sa druge strane, *fizičko lice*, tačnije sam trener, kazniće se ako obavlja stručni rad sa decom, a ne ispunjava propisane uslove. Trener mora planirati i evidentirati svoj rad, u suprotnom mu pretila kazna u iznosu od 50.000 do 150.000 dinara.⁵

Broj upućujućih normi Zakona o sportu čine njegovu primenu pomalo haotičnom, a sam Zakon daje ovlašćenja ministru da bliže odredi načine na koji će se regulisati dozvole za rad trenera i drugih sportskih stručnjaka. Ova činjenica je donekle prihvatljiva, zbog same prirode i raznolikosti sporta. Zato i ne čudi potreba da se u okviru zakona izgradi pravni okvir koji deluje apstraktno i vrlo neodređeno, ali daje dovoljno prostora nacionalnim savezima da u okviru svojih pravilnika bliže odrede propise koji će na najprecizniji način moći da regulišu licenciranje trenera, kao i druge oblasti. Međutim, zabrinjava kontradiktornost određenih odredbi pravilnika u odnosu na odredbe Zakona o sportu koja se u nekim situacijama može olako uočiti, međutim takva je tema kompleksna i ne predstavlja toliko bitnu stavku ovog rada. Svakako valja napomenuti da bi otklanjanje nedostataka u našim propisima olakšalo radu ministarstva, pravosuđa, sportske inspekcije, pa i samih sportskih radnika.

3. FUDBAL

Licenca fudbalskog trenera predstavlja dozvolu za rad koja je neophodna za obavljanje ove profesije. U zavisnosti od nivoa licencetruener zadržava određeni status. Licenciranje je regulisano *Pravilnikom o izdavanju dozvole za rad i statusu trenera*⁶, uz obaveznu primenu *Pravilnika o stručnom pedagoškom radu trenera*.⁷ Iako je fudbal decenijama najpopularniji sport na ovim prosto-

rima, regulisanje trenerskog posla je započeto tek početkom XXI veka.

Ranije se obrazovanje trenera organizovalo tako što su treneri nakon završene igračke karijere upisivali škole pri Fakultetu sporta i tako sticali neophodno znanje. Prva trenerska škola na prostoru bivše Jugoslavije osnovana je na Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja. Međutim, odlukom UEFA-e (Union of European Football Associations) objedinjuje se i usmerava razvoj ovog sporta na teritoriji čitave Evrope. Škola za obrazovanje fudbalskih trenera Fudbalskog saveza Srbije osnovana je 2002. godine kao organizaciona jedinica FSS Srbije i Crne Gore sa zadatkom obrazovanja trenera u fudbalu, po *konvenciji UEFA*⁸ iz 1997. (dopunjena 2015.) koja je i dalje na snazi. To su bili prvi koraci unifikacije propisa nacionalnog saveza sa propisima međunarodnih sportskih organizacija. Od tog trenutka FSS nastoji da prati propise UEFA-e.

U januaru 2014. godine, osniva se *Centar za edukaciju fudbalskih trenera*, koji prema *Pravilniku o izdavanju dozvole za rad i status trenera* (čl. 14.) jedini može da izdaje i potvrđuje licence. Danas, Fudbalski savez Srbije poseduje sertifikat za obrazovanje trenera po programu *UEFA „JIRA Panela“ za trenerske „B“, „A“ i „PRO“ nivoe, ali i specijalističke licence za trenere mlađih kategorija, futsala i trenere golmana*. Svaki od dobijenih nivoa omogućuje nosiocima stečenih diploma i licenci, da obavljaju delatnost fudbalskih trenera, na celokupnoj teritoriji koje pokriva Evropska fudbalska organizacija (UEFA). Poslednja činjenica pokazuje da je trenerska licenca izdata u Srbiji jednako vredna kao bilo gde u Evropi, što pokazuje kakve domete globalizacije (ne samo sa socijalnog, već i pravnog aspekta) je dostigao fudbal.

Međutim, i brze promene propisa, samo da bi oni što pre bili u skladu sa međunarodnim, imaju svoje nedostatke. Primećujemo da je određeni broj propisa, među kojima i *Pravilnik o stručnom pedagoškom radu trenera*, donesen od strane Odbora za hitna pitanja, u skladu sa Statutom FSS, čl. 48. Odbor se sastoji od predsednika i šest članova Izvršnog odbora, odluka može biti donesena na osnovu proste većine.⁹ Na ovaj način se može „preskočiti“ redovna procedura donošenja pravilnika na sednicama IO koji ima 15 članova. Možda na prvi pogled ova situacija ne deluje sumnjivo, ali ona predstavlja odličnu podlogu za propisivanje neuređenih, nejasnih, neusaglašenih odredbi.

4 Zakon o sportu, poglavlje IX „Nadzor“, čl. 169–174.

5 Zakon o sportu, poglavlje X „Kaznene odredbe“, čl. 176, 177, 178.

6 *Pravilnik o izdavanju dozvole za rad i statusu trenera, Službeni list FSS „Fudbal“, vanredni br. 2/2012*

7 *Pravilnik o stručno-pedagoškom radu u organizacijama FSS, Službeni list FSS „Fudbal“, br. 2/2007*

8 https://www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/uefaorg/CoachingCoachedu/02/29/42/76/2294276_DOWNLOAD.pdf; maj 2019.

9 Statut FSS, *Službeni list FSS „Fudbal“, br. 18/2016.*

Takve situacije se neretko dešavaju, gore pomenuti Odbor donese izmene i dopune određenog akta, ali ne usaglasi ga sa ostalim odredbama. Prepisivanje propisa nije čudna pojava samo u svetu fudbala, već u mnogim drugim sferama u našoj zemlji. Takva situacija pravi kontra efekat-umesto da se pojednostavi, licenciranje, kao i neki drugi procesi u FSS se mogu zakomplikovati, a Arbitražni sudovi nekada ni sami ne znaju kako da odredbe primene.

Poznata je činjenica da fudbal donosi puno novca, ali trenerske licence godinama postaju sve skuplje, pa je od 2014. godine visina cene porasla nekoliko desetina puta, u zavisnosti od toga za koju licencu se lice prijavilo. Na primer, prema *Odluci o visini usluga Centra za edukaciju fudbalskih trenera*, koji je ponovo doneo Odbor za hitna pitanja, naknada za UEFA PRO trenersku licencu iznosi 750.000 dinara. Nismo navodili naknadne cene teorijske nastave, mentorstva, ponavljanja ispita itd. Ovde ćemo navesti sve cene UEFA programa, koji je, doduše najskuplji, ali i najprestižniji.¹⁰

UEFA PROGRAMI	Naknada
UEFA „Pro“ nivo	750.000,00
UEFA „Pro“ nivo za strane državljane	1.500.000,00
UEFA „A“ nivo	180.000,00
UEFA „A“ nivoza strane državljane	360.000,00
UEFA „B“ nivo	100.000,00
UEFA „B“ nivoza strane državljane	200.000,00
Studenti fakulteta po sporazumu, UEFA „B“ nivo	75.000,00
Studenti fakulteta po sporazumu, UEFA „B“ nivo za strane državljane	150.000,00
UEFA elitni omladinski „A“ nivo	120.000,00
UEFA elitni omladinski „A“ nivo za strane državljane	240.000,00
UEFA specijalističko znanje – trener golmana	120.000,00
UEFA „B“ specijalističko znanje – futsal trener	120.000,00

Ovo su iznosi koji prosečan stanovnik naše države nije u stanju da isplati bez pozajmice. Šta tek treba da rade perspektivni treneri koji trenutno nemaju tolika primanja u svojim klubovima? Oda je se utisak da se pravi usko grlo, sa visokom cenom i ograničenim brojem trenerskih PRO licenci, koje mogu obezbediti u glavnom bivši fudbaleri, kako svojim poznanstvima u svetu fudbala, tako i novcem koji retko koji državljani Srbije ima, ubrzavaju proces dobijanja licence. Ovo predstavlja tipičan primer barijera ulasku, situacija u kojim regulisano telo postaje previše blisko regulatoru,

što predstavlja jedno od negativnih efekata režima dozvole uopšte.

Fudbal već odavno nije samo sport. On privlači najveće multinacionalne kompanije, sve češća su ulaganja kapitala multimilionera, u transakcije spadaju karte za utakmice, televizijska prava, transferi igrača i sve ostalo što koje prosečnom ljubitelju fudbala ne bi palo na pamet. Zanimljivo je da je Juventus, fudbalski klub iz Torina, za transfer Kristijana Ronalda bio spreman da plati 130 miliona dolara. Već u roku od 24 časa prodato je 520.000 dresova sa Ronaldovim imenom i brojem na leđima, čija je ukupna vrednost oko 60 miliona dolara.¹¹ To govori o moći ovog sporta. Gde je moć, tu su i interesne grupe koje nastoje da do moći dođu. Nažalost, odaje se utisak da je FSS stvorio sistem podložan zloupotrebama, u kom predsednik zajedno sa još par članova IO koji su, po pravilu, ljudi koje je on direktno ili indirektno postavio, može samovoljno da donosi pravila koja će odgovarati njemu ili drugim interesnim grupama. Stvaranje barijera ulasku, takođe ne deluje kao korak napred u razvoju licenciranja trenera u skladu sa evropskim propisima. Dobar običaj naših političara da konstanto podižu porez, račune i ostale dažbine, jer je „to tako u svetu“, ali plate ostaju zamrznute. Ono što je pozitivno je težnja da se edukacija trenera održi na najvišem nivou. Možemo da zaključimo da sve češće prisustvo evropske kuće fudbala na ovim prostorima ima i pozitivne i negativne posledice.

4. MMA

Mixed Martial Arts (mešovite borilačke veštine) se smatra sportom sa najvećim rastom popularnosti u prethodnih nekoliko godina. MMA savez Srbije je osnovan 2013, a prvo amatersko takmičenje u Srbiji odigralo se tek 2014. godine. Nacionalni savez je deo svetske amaterske MMA organizacije (WMMAA). Pored WMMAA, postoji još jedna svetska organizacija, IMMAF (International MMA Federation). IMMAF i WMMAA su zasebno donosile pravilnike u vezi sa doping testovima, licenciranjem trenera, pravilima igre, organizovanjem takmičenja itd. Godine 2018. ove dve organizacije suse spojile sa zajedničkim ciljem, među kojima je unifikacija pravnih i drugih propisa ovog sporta. Sve ove činjenice govore o tome koliko je ovaj sport nov, kako u svetu, tako i u našoj zemlji.

Licenciranje trenera MMA regulisano je *Pravilnikom za kategorizaciju i licenciranje MMA trenera Srbije*¹² koji je donesen na osnovu *Zakona o sportu i Pravilnika o nomenklaturi sportskih zanimanja*

10 http://www.fss.rs/documents/odluka_o_visini_cena.pdf; maj 2019.

11 <https://www.highsnobiety.com/p/cristiano-ronaldo-psg-juventus-sale-jersey/>; maj 2019.

12 <http://mmasavezsrbije.org/dokumenti/>; maj 2019.

*i zvanja*¹³, od strane Upravnog odbora MMA Saveza Srbije. Sa druge strane, IMMAF-WMMAA reguliše ovu oblast na drugačiji način, posebno u vidunivoa osposobljenosti i stepena obrazovanja na osnovu kojih se vrši razvrstavanje u stručna zvanja u MMA sportu. Međutim, svetska organizacija sama navodi da ovi propisi nisu obavezujući. Ona daje slobodu nacionalnim savezima da odrede način na koji će regulisati ovu oblast u skladu sa nacionalnim zakonima i podzakonskim aktima.

Prema IMMAF-WMMAA, postoje tri nivoa veštine, na osnovu koga se izdaju tri licence:

1. Prvi nivo – **Bronze award** (nivo veštine-zeleli pojas)
2. Drugi nivo – **Silver award** (nivo veštine-plavi pojas)
3. Treći nivo – **Goldaward** (nivo veštine-crni pojas)

Nivoi veštine se odnose na tzv. WMMAA „šemu napretka“ (WMMAA progression scheme)¹⁴ koju ova organizacija pokušava da nametne nacionalnim savezima kako bi se proces edukacije i licenciranja trenera unifikovao. Međutim, 25. januara ove godine objavljena je vest da je dozvolu za rad od strane IMMAF-WMMAA dobio tek „jubilarni“ 100. trener.¹⁵ Možemo zaključiti da je pred ljudima koji žele da harmonizuju ovaj sport na najbolji mogući način dug i trnovit put.

MMA Savez Srbije detaljnije reguliše ovu oblast. Naime, prema Pravilniku za kategorizaciju i licenciranje MMA trenera Srbije, članu 3, postoji pet nivoa osposobljenosti osnovu kojih se vrši razvrstavanje u stručna zvanja:

4.1. Trener pripravnik u MMA sportu

Kandidati koji su savladali teorijsku i praktičnu obuku u trajanju od 120 časova uz odgovarajuću proveru znanja i sposobnosti za obavljanje trenerskog posla.

4.2. Operativni trener u MMA sportu

Kandidati koji su savladali teorijsku i praktičnu obuku u trajanju 240 časova uz odgovarajuću proveru znanja i sposobnosti za obavljanje trenerskog posla.

4.3. Trener u MMA sportu

Lica koja su stekla zvanje višeg sportskog trenera borilačkog sporta, kao i lica koja stekla struč-

ni naziv profesor fizičke kulture, pod uslovom da imaju najmanje dve godine usmerenja u borilačkim sportovima, diplomski rad iz nekog od borilačkih sportova i najmanje dve godine bavljenja profesionalni trenerskim poslom u nekom borilačkom sportu klubu ili savezu.

4.4. Trener specijalista MMA sporta

Zvanje trener specijalista može da stekne i lice sa završenim osnovnim akademskim studijama u četvorogodišnjem trajanju, odnosno diplomskim akademskim studijama, u oblasti sporta u trajanju od najmanje dve godine i odbranjen diplomski (ili master) radi oblasti nekog od borilačkih sportova.

4.5. Trener profesor MMA sporta

Za sticanje zvanja trener profesor MMA sporta i trener profesor fizičkog vaspitanja i MMA sporta neophodne su završene osnovne studije u četvorogodišnjem trajanju, osnovne akademske studije u četvorogodišnjem trajanju, odnosno diplomske akademske studije iz nekog borilačkog sporta ili završene magistarske studije ili odbranjena doktorska disertacija, sa usmerenjem od najmanje dve godine iz područja nekog od borilačkih sportova, kao i odbranjen diplomski ili master rad, odnosno magistarska teza ili doktorska disertacija iz nekog borilačkog sporta.

Pored detaljno sistematizovanih nivoa osposobljenosti, Pravilnik (za razliku od IMMAF-WMMAA) prema članovima 5. i 6. uvodi još jedan kriterijum, a to su **rezultati** na takmičenjima. Na osnovu ova dva kriterijuma (obrazovanje-rezultat) licenca MMA Saveza Srbije ima pet nivoa:

„CRVENA“ LICENCA

Obrazovanje: Trener profesor MMA sporta.

Rezultati: Najmanje osvojena tri medalje na seniorskom prvenstvu države ili šest medalja u mlađim uzrasnim kategorijama na državnim prvenstvima u poslednje dve godine u MMA sportu.

„PLAVA“ LICENCA

Obrazovanje: Trener specijalista MMA sporta.

Rezultati: Najmanje osvojene dve medalje na seniorskom prvenstvu države ili četiri medalje u mlađim uzrasnim kategorijama na državnim prvenstvima u poslednje dve godine u MMA sportu.

„ORANŽ“ LICENCA

Obrazovanje: Operativni trener u MMA sportu.

Rezultati: Najmanje osvojena jedna medalja na seniorskom prvenstvu države ili tri medalje u mlađim uzrasnim kategorijama na državnim prvenstvima u poslednje dve godine u MMA sportu.

¹³ *Pravilnik o nomenklaturi sportskih zanimanja i zvanja, Službeni glasnik, br. 7/2013.*

¹⁴ <https://immaf.org/sport/youth-development/>; maj 2019.

¹⁵ <https://immaf.org/immaf-wmmaa-reach-100-licensed-coaches-milestone-2/>; maj 2019.

„ŽUTA” LICENCA

Obrazovanje: Trener pripravnik.

Rezultati: Nisu potrebni.

„BELA” PRIVREMENA LICENCA

Obrazovanje: Upisano obrazovanje ili stručno osposobljavanje iz područja borilačkih sportova.

Rezultati: Nisu potrebni.

Trenersku licencu izdaje Stručna komisija. Predsednik i članovi Stručne komisije su izabrani od strane Predsedništva MMASS. Pored stalne licence u trajanju od tri godine, postoji privremena (bela) licenca koja traje godinu dana. Trenutno, prema zvaničnim podacima na sajtu MMASS u našoj državi postoji 42 licencirana trenera (dok FSS, na primer, ima preko 4000). Iako je pravna regulacija ovog sporta *de iure* detaljna, postavlja se pitanje da li se *de facto* ovi propisi poštuju, i koje su sankcije za nepridržavanje Zakona o sportu, Statuta i Pravilnika MMA Saveza Srbije. Naime, prema *Disciplinskom pravilniku* MMA Saveza Srbije¹⁶, za trenere koji prekrše Statut i Pravilnike MMASS, i Pravilnike pokrajinskih, okružnih (regionalnih), gradskih MMA saveza i klubova, ili na bilo koji drugi način štete ugledu MMA sporta, slede disciplinske mere:

- a. opomena,
- b. zabrana vršenja funkcije na određeno vreme i
- c. poslednja opomena pred isključenje.

Napominjemo da je svetska MMA organizacija neprofitna. Ona je fokusirana na promovisanje amaterskog sporta i nema veze sa bezbroj privatnih organizacija koje se bave promocijom ovog sporta kao vida zabave, tj. deo „entertainment industry”. UFC (Ultimate Fighting Championship), najelitnija organizacija koja promovise ovaj sport predstavlja najbolji primer. Naime, pravila u okviru UFC-a regulisana su od strane Kontrolnog atletskog odbora Nju Džerzija.¹⁷ Iako faktički postoji nacionalni savez SAD u okviru IMMAF-WMMMA, njegov uticaj na ovaj sport je nemerljiv u odnosu na UFC. Svi sportisti i treneri imaju za cilj da uđu u elitno društvo UFC-a, samim tim se trude da poštuju njihova pravila. Neprofitne organizacije se ne mogu utrkiivati sa organizacijom koja osniva višemilionske turnire. Nažalost, deluje kao da se biznis previše umešao i u ovaj mladi

sport koji nije ponikao na temeljima sportskog duha, a „šta se grbo rodi vrijeme ne ispravi”. Možemo pretpostaviti da će potpuni primat preuzeti privatne firme koje će nametati svoja pravila i potisnuti neprofitne organizacije.

ZAKLJUČAK

Da bi ostvarila svoju svrhu (bezbednost korisnika i uklanjanje rizika) trenerska licenca ne sme prouzrokovati barijere ulasku. Samo održivost režima dozvole ne sme prerasti u finansijski teret sa kojim treneri ne mogu da se izборе. Licenca mora napraviti razgraničenje između lica koja mogu savsesno i stručno da obavljaju svoj posao i lica koja za to nisu sposobna. Ujedno, naknade i obaveze koje su poželjne ne smeju obesmisлити svrhu ovog režima. Ključ je u srednjem rešenju. Posledica ovog „trenda” je, takođe, nedosledno usaglašavanje pravila sa propisima međunarodnih organizacija. Doslovno prepisivanje odredbi neće stvoriti isti sistem kao u razvijenim državama. Potrebno je uložiti mnogo više vremena, pa i novca da se organizuju timovi pravnih stručnjaka kojimogu da donesu propise koji odgovaraju našoj državi, ekonomskoj i socijalnoj situaciji u kojoj se ona nalazi.

Takođe, upitna je primena propisa i efikasnost inspekcije. Iako su pravila nadzora i sankcionisanja donekle jasno određena, svako ko se bavio sportom zna da se u praksi često pojavljuju primeri nelicenciranih trenera. Je li tu zakazala država, njeni organi ili celo društvo? Svi treba da snose deo odgovornosti. Licenciranje trenera i dalje predstavlja među ljudima „nepotrebnu formalnost”. Nisu retke situacije u kojima se ta „nepotrebna formalnost” zaobiđe davanjem i primanjem mitai drugim protivpravnim radnjama koje ne nailaze na moralnu osudu. Koliko zapravo društvo ima svest o značaju dozvole za rad? Osim obavezujućih normi, Ministarstvo i nacionalni savezi bi mogli da kroz edukativne programe podignu svest o značaju ovog režima. Podizanjem svesti, građani bi češće prijavljivali slučajeve sa kojima se susreću imajući u vidu značaj osobe kojoj prepuštaju svoje zdravlje i telo. Sport se jako brzo modifikuje, sve je raznovrsniji, a procesom globalizacije neki novi sportovi za tren oka mogu postati poznati celom svetu. Zakonodavstvo je sa druge strane sporije. Ono se utrkuje sa sportom, ali ta trka deluje kao da je već unapred izgubljena. Ipak, institucije ne smeju posustati i dopustiti da određeni procesi ostanu neregulisani, posebno kada je u pitanju zdravlje njenih najmlađih građana.

16 <http://mmasavezsrbije.org/dokumenti/>; maj 2019. Napomena: u dokumentima čiji smo pristup imali na sajtu ne postoji nikakva informacija o tome da li su akti MMASS objavljeni u nekom službenom glasilu.

17 <https://www.state.nj.us/lps/sacb/docs/martial.html>; maj 2019.

LAJF KOUČING (LIFE COACHING)

**Nevena Lukić,
Helena Poleksić**

1. UVODNA RAZMATRANJA

Za razliku od nekih drugih delatnosti koje su u svetu regulisane, jedna od delatnosti koja nema adekvatnu, gotovo nikakvu zakonsku regulativu, jeste trening životnih veština, poznatiji kao Lajfkoučing (*life coaching*). S obzirom da je novijeg vremena, to može ići u prilog nepostojanju regulative, ali se postavlja pitanje da li je ovakvo stanje i opravdano? Iako u najvećem broju zemalja nema zakonske regulacije koučinga, lajfkouč udruženja već godinama teže da postave određene standarde. Postavljanjem kriterijuma, koji će biti prihvaćeni na međunarodnom nivou, stvorili bi se jedinstveni i striktni uslovi za dobijanje sertifikata za lajfkouča. Ovime, udruženja žele da učvrste svoj kredibilitet i uklone asimetriju informacija klijentima, koji iz određenih razloga (koji će biti objašnjeni u nastavku teksta), nemaju uvek poverenja u stručnost lajfkoučeva. Iako novijeg datuma, ne može se osporiti brzina kojim se lajfkoučing razvija, što potvrđuju i sami klijenti svojom tražnjom za lajfkoučevima. Nešto bolja regulacija postoji kod psihoterapeutskog koučinga, a razlog tome možemo naći u njegovom dužem postojanju. U radu ćemo pokazati da se mali broj država opredelio za zakonsko uređivanje ove delatnosti, te se kao i kod običnog koučinga, za postavljanje standarda u mnogo većoj meri zalažu međunarodne organizacije i udruženja. Bavićemo se problematikom samozvanih lajfkoučeva kojima je omogućeno bavljenje ovom delatnošću, tačnije ne postoji neposredan način sankcionisanja onih koji nisu adekvatno obučeni, jedina sankcija koju oni trpe jeste loša reputacija stečena od nezadovoljnih klijenata, koji su svoje iskustvo podelili. Ovo takođe posredno utiče i na reputaciju kvalifikovanih koučeva, stvara se nepoverenje u njihovu stručnost, te je to još jedan povod međunarodnim organizacijama i udruženjima za tačno definisanje standarda na globalnom nivou. Rad je podeljen u šest delova.

Nakon uvodnog razmatranja, u prvom delu, napravićemo kratak osvrt na istorijski razvoj i bavićemo se pitanjem šta je zapravo lajfkoučing. Drugi deo rada posvećen je psihoterapeutskom koučingu i njegovim pravcima, koji su se razvijali

jedni iz drugih. Takođe ćemo ukratko predstaviti kako je on regulisan u Republici Hrvatskoj i kako to utiče na stav o regulaciji u našoj državi. U četvrtom delu, bavimo se pitanjem, šta je potrebno da ova delatnost postane profesija. Peta celina posvećena je međunarodnim profesionalnim organizacijama i privatnim asocijacijama, koje na različite načine pokušavaju da dođu do istog cilja – uspostavljanja jedinstvenih standarda i uvođenja transparentnosti u ovu, prema njihovim težnjama, buduću profesiju. Konačno, napravićemo kratak osvrt na regulaciju u Srbiji, udruženja priznata od strane evropskih asocijacija, kao i na pravne praznine koje otežavaju pravilan razvoj lajfkoučinga.

2. LAJF KOUČING (LIFECOACHING)

2. 1. Istorijat lajfkoučinga

Lajf koučing, kao trening životnih veština, se prvi put pojavio u sportu jer su sami treneri, vremenom shvatili da se trening ne sastoji samo u fizičkoj spremi pojedinca, već veliki značaj na putu ka uspehu ima i mentalni sklop sportiste. Ovo shvatanje uticalo je na razvoj personalnog treninga, koji je u potpunosti prilagođen potrebama pojedinca i treneri za svakog igrača imaju različit metod, kako bi svako od njih ostvario svoj maksimalan potencijal.

Osoba koja je zaslužna za prepoznavanje ovakvog načina treniranja je američki pisac Timoti Galvej (*Timothy Gallwey*), koji je 1975. godine objavio knjigu *The Inner game of tennis*.¹ Autor je primetio kako su teniseri stvorili vlastite barijere koje su se odražavale na igru, sumnjajući u svoje sposobnosti i zamišljajući neuspeh. Zaključio je da je ova vrsta negativnog razmišljanja ometala „prirodni proces rada“ uma i ograničila verovatnoću uspeha. Prvi korak ka poboljšanju igre, bio je uzvikivanje na terenu, ohrabrenje u teretani, da bi zatim počeli da se bave životima igrača, kako bi identifikovali šta je uzrok blokadi, koja ih uporno sprečava da iskoriste svoj pun potencijal. Galvej je smatrao da treneri treba da se usredsrede više na ispitivanje života, ponašanja i karaktera sportista, nego na prosto poboljšanje tehnike i fizičke spremne.²

1 *Timothy Gallwey – The Inner game of tennis, 1974.*

2 *History of life coaching*, <https://www.lifecoach-directory.org.uk/content/history-life-coaching.html> (poslednji pristup 22. maj 2019.)

Nedugo zatim ljudi iz poslovnog sveta shvatili suda se problem koji se javlja kod sportista, takođe javlja i kod poslovnih ljudi, koji zbog ličnih strahova, ne mogu da napreduju. Prvi koji je preuzeo metod personalnog treninga i preusmerio na oblast finansija bio je Tomas Leonard (*Thomas Leonard*).³ On je priznat kao jedan od osnivača lajfkoučinga kao delatnosti koja je fokusirana na razvoj ličnih ciljeva, resursa, psihološki napredak i produktivnost pojedinca. Leonard je uvideo da su njegovi klijenti, iako emocionalno stabilni i bez objektivne potrebe za terapijom, želeli više od uobičajnih saveta o investiranju i očuvanju prihoda. Oni su želeli pomoć u boljem organizovanju, planiranju i ostvarivanju svojih ciljeva.⁴

2.2. Šta je to Lajf koučing

Prema definiciji Internacionalne Koučing Federacije koučing jeste „profesionalni odnos koji omogućuje ljudima i organizacijama da postignu izvanredne rezultate u svojim životima, karijeri, biznisu, da poboljšaju produktivnost i kvalitet života”.⁵ Trener odnosno lajfkouč ne daje savete, niti instrukcije kako i šta treba uraditi, on se fokusira na razvoj ličnosti i osposobljavanje pojedinca da sam spozna šta je najbolje za njega. Njegova uloga je da pomogne pojedincu da prevaziđe lične barijere i da pomera svoje granice, spozna svoje sposobnosti i mogućnosti. Shodno tome, možemo reći da je ključni element lajfkoučinga razvoj individue. Njega definišemo kao kontinuirani proces rasta i učenja, pa u skladu sa ovom definicijom, možemo reći da je cilj koučinga lični i profesionalni razvoj pojedinca preko trenutnih okvira. Radi lakšeg razumevanja uloge lajfkoučeva, treba pomenuti da postoji njemu slična delatnost, mentorstvo, pri čemu mentor, kao stručnjak neke oblasti, ima mogućnost da daje konkretne savete i instrukcije, što nije slučaj sa lajfkoučevima.

Efikasnost i efektivnost samog treninga ogleda se u mogućnosti lajfkouča da objektivno sagleda njegove potencijale, prepreke i da mu pomogne u napredovanju i prevazilaženju poteškoća. Te poteškoće mogu biti fokusirane na zdravlje, lični razvoj, međuljudske odnose, karijeru, finansije ili emocije. Njihov cilj jeste usmeren ka postizanju vrhunskih rezultata, razvijanju sopstvenih vizija, talenta ili proširivanju kapaciteta. Međutim nije svaki lajfkouč obučan za sve sfere, već je veliki broj njih specijalizovan za određenu oblast. Iako

postoje različite metode dolaženja do tih rezultata u zavisnosti od lajfkouča, sve metode fokusiraju se na rešenje, a ne na problem, sa svrhom dostizanja maksimalnog poboljšanja života i donošenja najracionalnijih odluka tako da pojedinac pristupa problemu kreativno i proaktivno.

3. PSIHOTERAPEUTSKI KOUČING

3.1. Šta je to psihoterapeutski koučing

Psihoterapeutski koučing se može definisati kao proces promene individue sa jasnim ciljem, pri čemu se kroz razgovor putem različitih metoda, procedura i tehnika rešavaju problemi, razvija ličnost, kontroliše stres, podstiče motivacija, otklanjaju lične barijere, ali i rešavaju problemi poput depresije i napada panike. Na ovaj način klijent se navodi da spozna problem, priča o njemu i nađe način da ga prevaziđe. Danas, većina klijenata su pojedinci koji nemaju potrebu za bilo kakvom vrstom lečenja, već žele da dobiju adekvatnu podršku kako bi prevazišli problem, napredovali, promenili svoje navike, uticali na motivaciju ili otkrili svoje potencijale. Zato možemo reći da je psihoterapija strukturisani proces u kome posebno osposobljeni stručnjak – psihoterapeut, pomaže osobi da dođe do željene promene.⁶

Postoje brojni pravci u psihoterapeutskom koučingu, a mi ćemo se baviti sledećim:⁷

- Transakciona analiza-TA
- Geštalt psihoterapija
- Psihoanaliza

3.1.1. TRANSAKCIONA ANALIZA

Ovaj pravac psihoterapije razvija teorije komunikacije i ličnosti, koje za cilj imaju lakše razumevanje i primenjivanje u savetovanju i psihoterapiji. Osnivač, Erik Bern (*Erick Berne*)⁸ uveo je tri ključna pojma: ego stanja, igre i životni plan. Prvi pojam, ego stanja predstavlja model na osnovu koga dobijamo pravu predstavu o psihološkoj strukturi svakog čoveka pojedinačno, njegovim osećanjima, načinima na koje reaguje u datim trenucima. Kod ljudi se javljaju tri ego stanja: „Ego stanja Roditelj” se javlja kod osoba u vidu ispoljavanja ponašanja koje je osoba nesvesno preuzela od jednog od svojih roditelja, zapravo ona oponaša figure jednog od roditelja. „Ego stanje Dete” je stanje u kome se osoba ponaša i misli isto onako kao što se ponašala kao dete, a „ego stanje Odrastao”,

3 *Thomas Leonard – The Portable Coach*, 1998

4 *The History of life coaching*, <https://www.lifecoaching-professionally.com/history-of-life-coaching.html> (poslednji pristup 22. maj 2019.)

5 Šta je koučing, <https://erickson.rs/sta-je-koucing/> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

6 Šta je psihoterapija, <https://www.epsihoterapija.com/sta-je-psihoterapija> (poslednji pristup 22. maj 2019.)

7 Psihoterapijski modaliteti, <http://pricajmootome.rs/test/index.php/81-psihoterapijski-modaliteti>

8 *Erick Berne, Transnational Analysis in Psychotherapy*, 1961

je stanje u kome se osoba ponaša u odnosu na dešavanja koja ga okružuju. Transakciona analiza (TA) nema za cilj samo da razume već i da izleči pojedince, parove, grupe i porodice. Transakciona analiza je socijalna psihologija koja se bavi jednim delom osvrtnom na prošlost, kako smo danas to što jesmo, šta je najviše uticalo na razvoj ličnosti, zatim, našim trenutnim stanjem, kako pojedinac tretira sebe i njegov odnos prema drugima. Osnovno shvatanje je da svako ima svoje mesto u svetu, kao i pravo da u istom bude prihvaćen, da svako samostalno donosi svoje odluke, ispoljava svoje stavove, shvatanja i mišljenja, kao i da se bavi pitanjima kako smo razvijali svoju ličnost i kako sada tretiramo sebe, kako se odnosimo prema drugima i kako komuniciramo sa njima.⁹

3.1.2. GEŠTALT PSIHOTERAPIJA

Prvi koji je otpočeo sa ovakvom vrstom terapije jeste Fredrik Perls (*Friedrich Perls*).¹⁰ Njena suština jeste upravo usmeravanje i pomaganje osobi u procesu spoznavanja samog sebe. Jedan od mogućih načina da se dođe do željenog cilja, jeste osmišljavanje različitih vrsta eksperimenata od strane terapeuta. Rezultati se pozitivni ako pojedinac prihvati sebe, preuzima odgovornost za sopstvene izbore, kao i da poboljša uspostavljanje odnosa sa drugim ljudima. Ovaj vid psihoterapije znatno pomaže osobama koji se nalaze u ne tako dobrom emocionalnom stanju.¹¹

3.1.3. PSIHOANALIZA

Ličnost zaslužna za napredak lečenja psihijatrijskih bolesti putem razgovora, umesto različitih načina koji bi se danas uzimali kao nehumani, a ujedno i same psihoterapije jeste Sigmund Frojd (*Sigmund Freud*),¹² koji je verovao da ljudi mogu biti izlečeni stvaranjem svesti o svojim podsvesnim mislima, te na taj način spoznati izvor svojih problema. Ovaj metod predstavlja osnov i izvor nastanka mnogih drugih modela, a danas se primenjuje u dosta izmenjenom i unapređenom obliku u odnosu na vreme njenog nastanka. Prema Frojdu osnovni zadatak psihoanalitičara jeste analiza i pružanje pomoći klijentima da razumeju procese koji se odvijaju u okviru njihove psihe. Cilj same analize ogleda se, pre svega, u eliminisanju uzroka smetnji koje se javljaju na psihičkom nivou.¹³

3.2. Regulacija psihoterapije u Hrvatskoj

Za razliku od Srbije, Hrvatska je jasno regulisala psihoterapiju, Zakonom o djelatnosti psihoterapije.¹⁴ Proces stvaranja ovog zakona započeo je 2005. godine¹⁵, a stupio je na snagu 2018. godine. Ovim zakonom uređuje se način obavljanja delatnosti psihoterapije, standard obrazovanja, osnivanje Hrvatske komore psihoterapeuta, dužnosti i stručni nadzor nad radom psihoterapeuta.¹⁶ Delatnost psihoterapije obavlja psihoterapeut i savetodavni terapeut.

Psihoterapeut može biti osoba koja ima završene osnovne studije u području medicine, psihologije, socijalnog rada i edukacijske rehabilitacije, socijalne pedagogije, pedagogije i logopedije u Republici Hrvatskoj ili nekoj drugoj državi članici Evropske unije odnosno u nekoj trećoj državi ako mu je i stručna kvalifikacija priznata u Republici Hrvatskoj. Mora imati završenu edukaciju iz psihoterapije u trajanju od najmanje 4 godine u nekom od psihoterapijskih pravaca koje priznaje Evropska asocijacija za psihoterapiju, državljanstvo Republike Hrvatske, znanje hrvatskog jezika i pisma kao i to da je upisana u Imenik Komore. Takođe neophodno je odobrenje za samostalan rad. Isti uslovi neophodni su za savetodavnog terapeuta, jedina razlika je u dužini trajanja edukacije u periodu od 3 godine.¹⁷

U Hrvatskoj, poslednjih desetak godina postoje edukacije za psihoterapeute, čiji su treninzi u skladu s evropskim kriterijumima. Polaznici tih edukacija moraju ispuniti uslove za sticanje evropskog sertifikata prema regulativi Evropske Asocijacije za Psihoterapiju. Budući da postoji i određen broj psihoterapeuta koji su se školovali pre ovog perioda, u tada dostupnim edukativnim programima, stvorene su i posebne odredbe kojima bi se tim poznatim stručnjacima, s dugogodišnjom psihoterapijskom praksom, priznao status psihoterapeuta, bez dodatnih ispita i/ili edukacija.¹⁸

Ovaj zakon, kojim su stvorene barijere ulasku za bavljenje ovom, kod njih uređenom profesijom, podstakao je Savez društva psihoterapeuta Srbije, da izrade nacrt zakona po ugledu na već donesen, hrvatski. Smatraju da će donošenje zakona sprečiti zloupotrebe klijenata, da će se nji-

9 Šta je transakciona analiza, <http://www.sata.co.rs/index.php/en/transakciona-analiza/sta-je-ta> (poslednji pristup 24. maj 2019.)

10 *Gestalt Theory*, <http://www.gestalttheory.com/persons/fritzperls/biography/> (poslednji pristup 24. maj 2019.)

11 *Gestalt Therapy*, <http://gpti.org.uk/gestalt-therapy/poslednji> pristup 24. maj 2019.)

12 *Sigmund Freud – The interpretation of dreams*, 1900

13 *Psychoanalysis*, <https://www.simplypsychology.org/psychoanalysis.html> (poslednji pristup 24. maj 2019.)

14 Zakon o djelatnosti psihoterapije NN 64/18

15 Savez psihoterapijskih udruga Hrvatske, Zakon o psihoterapiji. <https://www.savez-spuh.hr/zakon-o-psihoterapiji/> (poslednji pristup 25. maj 2019.)

16 Zakon o djelatnosti psihoterapije NN 64/18, član 1

17 *Ibid.*, član 5

18 Savez psihoterapijskih udruga Hrvatske, Evropski sertifikat iz psihoterapije. <https://www.savez-spuh.hr/europski-certifikat-iz-psihoterapije-ecp/> (poslednji pristup 25. maj 2019.)

me jasno definisati psihoterapija, psihoterapeut, njihove obaveze, dužnosti i prava, kao i da se oformi komora psihoterapeuta, koja će voditi računa o registru licenciranih psihoterapeuta.

4. PUT KA PROFESIJI

Koučing nije profesija, već delatnost. Proces razvijanja delatnosti u pravcu koji vodi ka nastanku nove profesije je uslovljen mnogobrojnim kriterijumima. Sve koučing organizacije i asocijacije imaju isti cilj, a to je prelazak koučinga iz delatnosti u profesiju. Jedno od shvatanja, pojam profesije definiše kao trajno obavljanje delatnosti, gde visoko obrazovani pripadnici profesije imaju monopol nad znanjem i veštinama potrebnim za njeno obavljanje i koje je kao takvo nužno za funkcionisanje društva.¹⁹ Značaj profesije za savremeno društvo možemo sagledati dvostrano – pre svega prema društvu i državi, a onda i prema samoj profesiji iznutra i njenim članovima.²⁰ Pripadnici određene profesije poseduju monopol na specifična znanja i veštine kao i na njihovu primenu, koja predstavlja najvažniji resurs u modernom društvu.²¹ Biti profesionalac je pravo na društveni položaj i priznanje i kao takvo podrazumeva ispunjenje tri kriterijuma. Prvenstveno usluge koje pruža moraju biti od opšteg društvenog značaja, neophodna je obimna obuka i zasniva se na intelektualnoj sposobnosti.²² Profesije se generalno mogu posmatrati i kao interesne grupe uključene u projekat kolektivne mobilnosti kako bi poboljšale svoj ekonomski i socijalni položaj. Moć se stiče postizanjem profesionalne autonomije državnim licenciranjem, što omogućava monopolističko ponašanje. To znači da oni koji se najbolje mogu prilagoditi tržištu, ili se uskladiti sa interesima države, nastoje da stvore barijere ulasku.²³

Da bi koučing prerastao u profesiju, neophodno je ispuniti određene uslove, kako bi se izdigla u mnoštvu delatnosti koje pokušavaju isto. Pored toga što usluge koje koučevi pružaju moraju biti društveno korisne, njihove veštine treba da budu široko prihvaćene kao potrebne. Takođe, koučevi

treba da budu altruistički nastrojeni, svesni javnog interesa i potrebe za njihovim uslugama, a ne vođeni materijalnom dobiti. Zatim, neophodno je uspostaviti tačno određene standarde obrazovanja i obuke koje su potrebne za sticanje znanja, koje će kvalitativno i kvantitativno zahtevati kao i standardi priznatih profesija. Sama obuka mora biti zasnovana na teorijskim i činjeničnim istraživanjima i znanju, definisanom teorijskom osnovom i stalnim teorijskim i praktičnim istraživanjima zasnovanim na dokazima. To bi neposredno dovelo do uvođenja koučing edukacije u visoko školski obrazovni sistem. Još jedan od uslova je postojanje etičkog kodeksa za trenere koji se definiše, nadgleda i efikasno sprovodi od strane upravnog tela, čineći koučing samodisciplinovanom industrijom. Ne treba se zanemariti ni status članstva u profesiji, tačnije priznavanje trenera od strane njihovih klijenata i javnosti kao članova profesije.²⁴ Zapravo, ovo može biti jedan od ključnih preduslova za priznanje koučinga kao profesije. Profesionalne organizacije koje su priznate od strane društva i prihvaćene kao potrebne, dobiće određen stepen autonomije u zameenu za samoregulaciju – obećanje da će profesija uspostaviti i primeniti standarde profesionalnog razvoja i etičke prakse.²⁵ Kao što se može videti iz priloženog, proces nastanka i razvijanja profesije je veoma dug i zahtevan, postoje različiti problemi sa kojima se suočava svaka delatnost na putu ka profesiji. Jedan od glavnih problema, po mišljenju Piter Blakerta (*Peter Bluckert*) jeste kvalitet programa obuke trenera, koji upozorava na sve veći broj slabo obučanih i relativno neiskusnih trenera, čije obuke traju neprimereno kratko i sertifikati nisu adekvatna potvrda njihovog znanja i veština.²⁶ Upravo ovi nedostaci, razlog su nastanka i borbe mnogobrojnih profesionalnih organizacija i privatnih asocijacija, čiji je cilj da se stvore jedinstveni standardi koji će biti opšteprihvaćeni, kako bi se put ka profesiji znatno olakšao.

5. PROFESIONALNE MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE I PRIVATNE ASOCIJACIJE

5.1 InternationalCoachFederation²⁷

International Coach Federation najveća svetska neprofitabilna profesionalna organizacija posvećena koučing profesiji. Teži da bude široko prihvaćena, vodeća profesionalna asocijacija koja će predstavljati buduću profesiju.²⁸ Ona broji oko

19 Željka Šporer, Sociologija profesije: Ogled o društvenoj uvjetnosti profesionalizacije, Zagreb, 1990, 15 prema Valerija Dabetić: *Odnos države prema profesionalnom udruživanju sudija – Slučaj društva sudija Srbije*, Beograd, 2016.

20 Zoran Gavrilović, Sjepan Gredelj, Profesija između korupcije i integriteta, Beograd, 2019, 4, prema Valerija Dabetić, nav. delo.

21 Valerija nav. delo.

22 D. E. Gray – *Journeys towards the professionalisation of coaching: Dilemmas, dialogues and decisions along the global pathway*, Coaching An International Journal of Theory Research and Practice Research and Practice (1)2011, 4–19.

23 David A. Lane, Reinhard Stelter and Sunny Stout-Rostron – *The Future of Coaching as a Profession*.

24 *Ibid.*

25 D. E. Gray, nav. delo.

26 *Ibid.*

27 *International coach federation*. <https://erickson.rs/international-coach-federation/> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

28 D. E. Gray, nav. delo.

16.500 članova u preko 90 zemalja.²⁹ Jedan od osnivača ove organizacije je već pomenuti Thomas Leonard, koji je početkom devedesetih godina prošlog veka osnovao prvi koučing program zvan *Coach University (Coach U)*.³⁰ Samo par godina nakon toga, učestovao je u osnivanju ICF-a. Njen glavni cilj jeste unapređenje, obezbeđivanje nezavisne sertifikacije i izgradnje svetske mreže profesionalnih koučeva. Ona omogućuje svojim članovima, kako bi bili uspešni u svojim karijerama, povezivanje sa drugim koučevima, resursima i instrumentima koji su im neophodni. Osnovana je u SAD-u, a ubrzo nakon toga je postala globalna organizacija, koja se smatra vodećim glasom u koučing profesiji, sa svrhom unapređenja umetnosti, nauke i prakse koučinga. Nudi tri nivoa sertifikacije, a najnapredniji od njih je *Master Certified Coach* koji zahteva od kouča najmanje 2500 hiljada sati iskustva sa najmanje 35 klijenata.³¹ Pored toga nudi akreditacije trening programa kao što su *Continuing Coach Education (CCE)*, *Approved Coaching Specific Training Hours (ACSTH)*, *Accredited Coaching Training Program (ACTP)*, u zavisnosti od toga koliko su ispunjeni njeni standardi. Akreditacija programa od strane ICF-a, pruža koučevima kredibilitet i prednost kako po pitanju sadržaja programa, tako i po pitanju statusa.³²

Najviši standard je dodelila obrazovnom programu *Erickson Coaching International*-u čiji je jedini predstavnik u Srbiji kompanija *Atria Group* posredstvom koje se organizuju edukacije i kursevi u oblasti koučinga i razvoja ljudskih resursa. Programi ove organizacije takođe su akreditovani i od:

- *International Association for NLP (IA-NLP, Švajcarska)*³³
- *International Association of NLP Institutes (N-NLP, Nemačka)*³⁴
- *International Coach Federation (ICF, USA)*³⁵
- *International Coaching Institutes (ICI, Nemačka)*³⁶

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *CoachU*. <http://www.coachinc.com/CoachU/default.asp?s=1> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

³¹ D. E. Gray – *Journeys towards the professionalisation of coaching: Dilemmas, dialogues and decisions along the global pathway*, 2011.

³² *ICF*, Akreditacija programa <https://coachfederation.org/accredit-a-program> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

³³ *International Association for NLP* <https://www.ia-nlp.org/> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

³⁴ *International Association of NLP Institutes* <https://www.nlp-institutes.net/> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

³⁵ *International Coach Federation* <https://coachfederation.org/> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

³⁶ *International Coaching Institutes*. <https://www.coaching-institutes.net/> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

- *International Society for Performance Improvement (ISPI, USA)*³⁷

ICF je jedna od asocijacija koja je svesna potrebe, da se putem razvoja i unapređenja koučinga, održi autonomija kroz samoregulativni nadzor, kako organizacija, tako i pojedinačnih lajkoučeva, koji će, za svoj rad, odgovarati telu koje ih je akreditovalo. U skladu sa tim, ICF je uspostavio *Regulatorni odbor*, čiji je zadatak da istražuje, prati, ocenjuje i doprinosi vladinim regulatornim telima. Iz svega priloženog, postoji shvatanje da postojanje ovakve organizacije, sa svojim etičkim kodeksima, omogućava sprovođenje samoregulacije, isključujući državnu regulaciju.³⁸

5.2. European Mentoring and Coaching Council

EMCC je nezavisna, nepristrasna i neprofitna organizacija koja ima za cilj razvoj, promovisanje i uspostavljanje najbolje prakse u mentorstvu, koučingu i superviziji na globalnom nivou. Od samog početka načelo publiciteta bilo je jako važno. Pored ICF-a, ona je jedna od vodećih organizacija koja se zalaže za profesionalizaciju i samoregulacijukoučinga.³⁹ Zajedno sa *Association for Coaching*, razvijen je Etički kodeks na globalnom nivou (*The Global Code of Ethics*), koji podržava razvijanje koučinga, uspostavljanje nadzora, kao i jasnih i rigoroznih standarda. Nadzor koučeva ima mnogobrojne funkcije, kao što su razvijanje kompetentnosti i sposobnosti kouča i podsticanje prakse koja se zasniva na kvalitetima, standardima i etici.⁴⁰ Etički kodeks podeljen je u pet delova. Prvi deo odnosi se na terminologiju koja definiše reči „kouč“, „nadzor“, „mentorstvo“ i upozoravaju da ovi termini nisu zaštićeni, te svako ima pravo da se njima služi. Takođe, koriste termin „profesija“, za delatnost lajkoučinga, s obrazloženjem da iako nije zakonom zaštićena, sve više se profesionalizuje i samoreguliše. Drugi deo posvećen je odnosu sa klijentom. Pre početka rada, kouč će kodeks učiniti dostupnim svom klijentu, zatim će verodostojno predstaviti svoje profesionalne kvalifikacije, profesionalnu asocijaciju kojoj pripadaju, iskustvo, obuku, sertifikate i akreditacije. Pri radu sa klijentima obavezuju se na najstroži odnos poverljivosti, kao i na prikladan i kulturn odnos sa klijentom, isključujući bilo koju vrstu iskorišćavanja i sukob interesa. Tre-

³⁷ *International Society for Performance Improvement* <https://www.ispi.org/> (poslednji pristup 26. maj 2019.)

³⁸ D. E. Gray, nav. delo.

³⁹ *About EMCC*, https://www.emccouncil.org/about_emcc/ (poslednji pristup 26. maj 2019.)

⁴⁰ *Global Code of Ethics*, <https://www.globalcodeofethics.org/> (poslednji pristup 28. maj 2019.)

ći deo obavezuje članove na profesionalno ponašanje i podizanje ugleda profesije, dok četvrti deo zahteva od svojih članova da potvrde da je njihov nivo kompetentnosti dovoljan da zadovolji potrebe klijenata, kao i svest o tome da ih upute stručnjem od sebe, ako za tim ima potrebe. Peti deo navodi potpisnice Globalnog Etičkog kodeksa.⁴¹

5.3. Association for Coaching (AC)

Association for Coaching, osnovana je 2002. godine. Vidi sebe kao jednu od vodećih neprofitnih, profesionalnih tela sa ciljem promovisanja najbolje prakse i podizanja standarda na viši nivo. Takođe želi da stvori svest o koučing industriji na globalnom nivou.⁴² Kao što je već napomenuto, ona je jedna od potpisnica Globalnog Etičkog Kodeksa, iz čega se vidi njena namera da utiče na razvijanje koučinga, uspostavljanje nadzora, kao ijasnih i rigoroznih standarda. U okviru ove organizacije, postoje sertifikati sa nivoima stručnosti, koji klijentima ukazuju kako su ocenjeni pojedinačni lajfkoučevi i organizacije, po *Coaching Competency Framework*-u, poštujući okvire Globalnog Etičkog Kodeksa. Prednost ove akreditacije ogleda se u sigurnosti i mogućnosti pojedinaca da razlikuju i upoređuju koučeve i pre samog investiranja otklone sve asimetrije informacija. Ovaj sertifikat, daje potvrdu kompetentnosti, s tim u vezi, klijent može biti siguran u stručnost, kvalitete, teorijska i praktična znanja, koje lajfkouč tvrdi da poseduje.⁴³ Program *Coach Accreditation* je napravljen tako da potvrdi, onima kojima je dodeljena akreditacija, da su imali najbolju praksu, kao i da su podvrgnuti stalnom poboljšanju i obučavanju. Okončanjem programa, oni su dokazali, da mogu da koriste čitav niz alata i tehnika sa svojim klijentima, što je već imalo za rezultat pozitivne ishode.⁴⁴ Iako akreditacija ne može u potpunosti da eliminiše lošu praksu, ona podstiče uspostavljanje izvrsnih standarda zajedno sa Etičkim Kodeksom i time se svodi na minimum postojanje koučeva koji ne zadovoljavaju iste.

5.4. European Coaching Association (ECA)⁴⁵

European Coaching Association je organizacija koja je svoju mrežu raširila po celoj Evropi. Od samog osnivanja članovi su posvećeni razvijanju i poboljšavanju svesti o lajfkoučevima. Dobijanjem

licence od strane ove asocijacije, zagarantovano je kvalifikovano obrazovanje i profesionalno iskustvo. Njen cilj je da se uvede transparentnost i ozbiljnost na tržište lajfkoučeva, s obzirom da ne postoji zakonska regulacija niti zaštita. Iz tog razloga postavila je visoke standarde za koučing profesiju.

ECA je u Srbiji priznala Institut Neuro-lingvističkog programiranja, čiji polaznici koji su ispunili sve uslove dobijaju njenu licencu i sertifikat NLP Instituta.⁴⁶ Pod uslovima se podrazumeva obaveza da prođu najmanje 500 sati edukacije, kao i rad sa drugim ljudima. Tek nakon toga oni mogu aplicirati za višu licencu Evorpske Koučing Asocijacije. Samo neuro-lingvističko programiranje predstavlja metod izučavanja unutrašnje komunikacije u cilju samomotivisanja i poboljšavanja odnosa sa drugim ljudima. Pruža znanja, metode, i tehnike kojima se može poboljšati lična i profesionalna sfera života.⁴⁷

Samo nekolicina zemalja nude programe na nivou visokog obrazovanja, od kojih se većina fokusira na lajfkoučing ili poslovni koučing. Univerzitet u Sidneju, bio je prvi univerzitet koji je ponudio master iz psihologije koučinga. Međutim, u većini drugih zemalja, programe nude privatne organizacije za obuku, preko jedne od asocijacija ili njihovih povezanih neakademske instituta za treniranje.⁴⁸ Postoje mnoge samoproglašene organizacije za akreditaciju. One mogu biti prikladne za obuku koučeva, ali da bi koučing ostao samoregulisan, mora imati partnerstva sa akademskim institucijama koje mogu pružiti istraživanja, primenjenu teoriju i sticanje kvalitetnih veština.⁴⁹

6. REGULACIJA U SRBIJI

Kod nas, glavni problem javlja se oko same regulacije. Poziv lajfkoučeva nije definisan zakonom, međutim zahvaljujući nejasnoj formulaciji ove delatnosti i pravnim prazninama, stvara se mogućnost da se bilo ko registruje i osnuje firmu ili agenciju i da je podvede pod određenu šifru u skladu sa uredbom o klasifikaciji delatnosti. Konkretno lajfkoučevi mogu se bez ikakve dozvole registrovati pod šifrom 85. 59 „ostalo obrazovanje”.⁵⁰ Ona obuhvata:

41 *The Global Code of Ethics*.

42 D. E. Gray, nav. delo.

43 *Association for coaching* <https://www.associationforcoaching.com/page/AccreditationPage> (poslednji pristup 29. maj 2019.)

44 *Ibid*.

45 *European Coaching Association*, <http://www.european-coaching-association.de/view/EN/eca-berufsvverband-32.html>, (poslednji pristup 27. maj 2019.)

46 NLP Institut. <https://www.nlpinstitut.com/> (poslednji pristup 27. maj 2019.)

47 Oblasti primene NLP. <https://www.nlpinstitut.com/nlp/oblasti/> (poslednji pristup 27. maj 2019.)

48 D. E. Gray, nav. delo.

49 *Ibid*.

50 Uredba o klasifikaciji delatnosti, *Službeni glasnik RS*, br. 54/2010.

- obrazovanje koje nije definisano prema stepenima obrazovanja;
- akademsko tutorstvo;
- centre za učenje koji nude popravne kurseve;
- pripremne časove za polaganje ispita;
- učenje jezika i časove konverzacije;
- obuku za rad na računaru;
- versku pouku;
- obuku za spasioce na bazenima i plažama;
- obuku za preživljavanje u prirodnom okruženju;
- obuku za javne nastupe;
- obuku u brzom čitanju.⁵¹

Samozvani lajfkoučevi registruju se pod prvim stavom ove šifre i na taj način zaobilaze obaveze ispunjenja uslova za dobijanje sertifikata od strane akreditovanih, kako nacionalnih, tako i evropskih škola.

S obzirom da se na našim prostorima javlja nepoverenje u stručnost lajfkoučeva zbog mogućnosti dobijanja sertifikata koji nisu potkrepljeni adekvatnom edukacijom, dovoljnim brojem sati obavezne obuke, sva naša udruženja, kao i pojedinačni lajfkoučevi teže da budu akreditovani od strane evropskih, kao što su *International Coach Federation* (ICF), *Association for Coaching* (AC), *European Coaching Association* (EAC), *European Coach Federation* (ECF) i druge.

U Srbiji 2007. godine osnovano je Udruženje psiholoških savetnika Srbije sa članstvom u *European Association for Consulting* (EAC) koje mu omogućuje status Nacionalne asocijacije. Nakon četiri godine preimenovano je u Udruženje za psihoterapiju, savetovanje i koučing Srbije (UPSKS), proširuje svoju delatnost, i dobija status nacionalne asocijacije pri *European Mentorship and Coaching Council*-u (EMCC). Cilj udruženja jeste podsticanje razvoja psihoterapije, psihološkog savetovanja i koučinga kao delatnosti u Srbiji, da učestvuje u stvaranju i realizaciji nacionalnih i internacionalnih standarda edukacije stručnog napredovanja i akreditovanja psihoterapeuta, psiholoških savetnika i koučeva. Da pomaže formiranje kompetentnih profesionalaca sa nacionalnom i internacionalnom licencom, da se bori za zvanično priznavanje psihoterapije, psihološkog savetovanja i koučinga kao profesije.

Ono što razlikuje kvalifikovane od nestručnih i nekvalifikovanih lajfkoučeva jeste licenca koja zahteva ispunjenje standarda Evropskog Saveta za Koučing i Mentorstva i Udruženja za psihote-

rapiju, savetovanje i koučing Srbije. Taj sertifikat⁵² otvara mogućnosti apliciranja za nacionalni sertifikat iz koučinga UPSKS-a i članstvo Evropskog udruženja za koučing, a on se može dobiti na osnovu:

- završene edukacije koja je akreditovana od Sekcije ili Udruženja za psihoterapiju, savetovanje i koučing Srbije;
- broja sati sakupljenih na drugim edukacijama, radionicama, *workshopovima* iz oblasti koučinga koje su akreditovane od strane sekcije ili UPSKS;
- grandparetinga;
- edukacija za psihoterapeuta i savetnika;
- kompletiranih edukacija iz koučinga koje su kandidati završili u inostranstvu;
- akreditovanih programa iz oblasti primenjene psihologije-koučinga.⁵³

Za psihološki koučing u Srbiji takođe ne postoje licence, već samo sertifikati stručnih udruženja. Nakon diplomiranja na osnovnim studijama medicine ili nekog humanističkog fakulteta, polaže se ispit u psihoterapijskom udruženju, nakon čega se dobija sertifikat. Međutim, baš zbog nepostojanja jedinstvene regulative, udruženjima je ostavljeno na volju da odluče da li će na edukaciju primiti samo pojedince sa završenim navedenim fakultetima, ili će se pak odlučiti za to da se edukacija za psihoterapeuskog kouča može započeti sa završenim bilo kojim fakultetom. Da bi se dobio Evropski sertifikat za psihoterapiju, neophodno je prvenstveno da se aplicira za Nacionalni sertifikat psihoterapeuta koji je moguće dobiti samo ako je prethodna edukacija bila akreditovana od strane Saveza Društva psihoterapeuta Srbije.

Uslovi postavljeni od strane Evropske asocijacije psihoterapeuta:

- Obuka traje najmanje 7 godina (osnovne studije, zatim edukacija u priznatom udruženju u trajanju od 4 godine);
- Da je kandidat prošao kroz lično iskustvo rada na sebi (ličnu psihoterapiju) individualno ili u grupi, u trajanju od minimalno 250 sati;
- Da je prisustvovao teorijskim časovima od 500 do 800 sati;

52 Udruženje za Psihoterapiju, Savetovanje i Koučing Srbije, <http://savetnik.org.rs/index.php/o-nama> (poslednji pristup 23. maj 2019.)

53 Načini za dobijanje sertifikata akreditovanog kouča, <http://savetnik.org.rs/index.php/koucing> (poslednji pristup 23. maj 2019.)

51 *Ibid.*

- Da je imao minimalno 150 sati supervizije kod priznatog supervizora;
- Da je tokom trajanja treninga, imao 300–600 sati direktnog rada sa klijentima pod supervizijom.⁵⁴

Na pitanje da li diploma psihologa ili specijalizacija za psihijatra, nekoga čini edukovanim za psihoterapijski rad, predsednik Saveza društava psihoterapeuta Srbije rekao je: „Nažalost, ni psihologija ni psihijatrija ne opremaju buduće stručnjake potrebnim psihoterapijskim znanjima i veštinama. Savremeni psihijatri su stručnjaci za mentalno zdravlje koji su vrhunski obučeni u davanju lekova, ali ne i u psihoterapijskim i savetodavnim veštinama. S druge strane, tokom studija psihologije budući psiholozi izučavaju akademsku psihologiju koja je nedovoljno povezana s praksom. Zbog svega toga, oni koji su zainteresovani da postanu psihoterapeuti odlaze na edukacije koje organizuju različita udruženja psihoterapeuta.“⁵⁵Ovime je potvrdio da se sam Savez zalaže da obuka bude neophodna i samim tim uslov za sticanje sertifikata, koji je nužan za bavljenje psihoterapijom i da nije dovoljno samo završiti psihologiju ili medicinu, koja ne pruža potrebna znanja i sposobnosti za rad sa ljudima.

7. ZAKLJUČAK

Lajf koučing jeste delatnost koja u poslednje dve decenije privlači veliku pažnju ljudi različitih profesija, kojima je potrebna podrška i pomoć u usavršavanju svojih sposobnosti i mogućnosti, te se može primetiti da je tražnja za lajfkoučevima kako u Evropi tako i u Srbiji velika. Naše mišljenje je da sama tražnja može biti jedan od ključnih motiva da se intenzivno radi na preoblikovanju ove delatnosti u profesiju. Treba imati u vidu, sa kratkim osvrtom na istoriju, da se profesije smenjuju, jedne prestaju da postoje, druge se modifikuju, a treće nastaju, jer pre svega, one su tu zarad potreba društva. Svedoci smo da je potreba za ovom delatnošću sve veća, zato ne treba sputavati razvoj, niti ograničavati organizacije čiji je cilj upravo istraživanje, uspostavljanje standarda kompetentnosti, etičkih kodeksa, nadzora i obrazovanja koučeva. Sve velike organizacije i asoci-

jacije, već su definisale svoje ciljeve i stvorile rigorozne uslove za dobijanje sertifikata. Međutim barijera na putu ka profesiji, postojaće sve dok ove organizacije ne uspostave jedinstvene standarde i etičke kodekse, koji će biti obavezni za sve članove asocijacija. Takođe moraju se stvoriti obrazovni programi ekvivalentni programima već postojećih profesija. Na taj način, stvorice se sigurnost u stručnost koučeva, koji će svojim teorijskim i praktičnim znanjem, opravdati sertifikat dobijen od strane priznatih organizacija. Zato, asocijacije, treba da organizuju konferencije na svetskom nivou, kako bi postigle saglasnost o neophodnim pitanjima koja će uticati na razvoj lajfkoučinga. Uspostavljanjem jedinstvenih pravila, mogu imati status samoregulacionog tela, jer zašto bi se država mešala, ako organizacije verodostojno sprovode regulaciju? Najbolji uspeh samoregulacija će imati tamo gde postoje utemeljena udruženja u kojima su svi regulisani subjekti adekvatno predstavljeni, koji su motivisani i posvećeni dostizanju postavljenih ciljeva, u okviru koje postoji odgovarajući nivo stručnosti njenih članova i neophodni resursi. Legitimitet pravila i standarda koji se donose u okviru profesionalnih udruženja je veći u poređenju sa nametnutim pravilima, a struka može bolje identifikovati potencijalne probleme u njihovoj primeni i brže ih izmeniti u poređenju sa zakonodavcem.

Naše mišljenje je da su koučing organizacije na dobrom putu da uspostave jedinstvene standarde i da se na taj način uspostavi samoregulacija ove profesije. Međutim, ne treba izostaviti ni ulogu države, koja treba imati uvid u rad organizacija i mogućnost intervencije u slučaju narušavanja uspostavljenih standarda, kršenja etičkih kodeksa donesenih od strane udruženja, kao i uklanjanje sa tržišta samozvanih lajfkoučeva, u slučaju da međunarodna ili nacionalna udruženja ne intervenišu po tom pitanju.

Ozbiljnost ove delatnosti ugrožavaju neobučeni lajfkoučevi, koji su zloupotrebom pravnih praznina pružali usluge, čiji proizvod jeste nezadovoljstvo klijenata zbog nepostizanja obećanih rezultata, a pritom ih košta gubitka vremena, novca i sto je najvažnije, zdravog razuma. Iz toga proizilazi njihovo nepoverenje i skeptičnost, kao i ustručavanje da se obrate lajfkoučevima. Zato je neophodno što pre poraditi na izgradnji regulative koja će jasno propisati uslove za ovu delatnost, kao i kazne za nepoštovanje istih i ukloniti asimetriju informacija klijentima. Regulacija treba da postoji baš u ovom trenutku, jer kao i mlada duša, mlada delatnost je vosku podobna, a stara gvožđu. Vosak dok je još mek, možemo ga pretopiti i staviti u koji god kalup, možemo ga izraditi kako

54 *How to apply for an ECP*, <https://www.europsyche.org/contents/13119/how-to-apply-for-an-ecp.html> (poslednji pristup 24. maj 2019.)

55 Članak iz Politike – Zakonom o psihoterapiji protiv zloupotrebe klijenata, 2019 <http://www.politika.rs/scc/clanak/198493/Zakonom-o-psihoterapiji-protiv-zloupotrebe-klijenata> (poslednji pristup 24. maj 2019.)

god nam volja. Treba ih metnuti u pravi kalup i u pravo vreme.⁵⁶ Upravo iz tog razloga, regulacija je neophodna dok je delatnost mlada, kako bi bilo moguće usmeriti njen razvoj na način koji će ljudima doneti sigurnost i poverenje u stručnost lajfkoučeva, jer mnogo je lakše „oblikovati je” sada, nego je kasnije ispravljati ako se ona razvila u pogrešnom smeru.

U Srbiji, već dugo postoje predrasude za pojedince koji se zbog svojih problema obraćaju psiholozima, populacija smatra da je za ovu odluku neophodan neki psihički problem i ne prihvataju da potpuno zdravi ljudi imaju potrebu da se

obrate stručnom licu kako bi ih oni podstakli da sagledaju stvari iz drugog ugla i na taj način prevaziđu svoje lične barijere. Takođe, svedoci smo sve veće upotrebe antidepresiva mladih ljudi, prepisanih od strane neuropsihijatra, koji odmah posežu za takvim načinom lečenja, ni ne pokušavajući da problem reše na drugi način. S obzirom na sam nastanak koučinga, kao delatnosti koja pomaže sportistima da dostignu svoj maksimum, on može biti moguće rešenje za prethodno navedene probleme. Zato je neophodno pospešiti razvoj lajfkoučinga kao profesije, kako bi se sprečile moguće zloupotrebe i u potpunosti iskoristile njene prednosti.

⁵⁶ Dositej Obradović, Život i priključenje 1997. Obzanjenje, str. 7.

SOMELIJERI

**Simona Novaković,
Teodora Lalić**

Kako su danas uslužne privredne delatnosti u okviru hotelskog i restoranskog poslovanja u ekspanziji, javljaju se potrebe za sve specijalizovanim zanimanjima u ugostiteljskom sektoru. Konkurencija u tržišnoj grani konstantno umnožava zahteve za podizanjem standarda kvaliteta usluge. Ne samo da nije dovoljno da u ugostiteljskom objektu postoji lice posebno zaduženo za pripremanje hrane, zatim ono za usluživanje, pa i dočekivanje gostiju, nego se među njima mora naći i jedan naročito obučeni stručnjak za vino koji je zadužen da gosta posavetuje i pomogne mu pri odabiru pravog vina usklađenog sa njegovim ukusom.

U ovom izlaganju će biti predstavljen put karijere jednog vinskog eksperta; istorija i razvoj zanimanja, tipovi edukacije i razlike u položaju somelijera u svetu i Srbiji, posmatrajući kroz prizmu regulacije.

1. UVOD

1.1. Istorija¹

Reč „somelijer“, ili konobar za vino, je najverovatnije potekla od stare francuske reči *sommerier*, *somier*, i *bête de somme*. U starom francuskom, *bête de somme* (u bukvalnom prevodu „zver tere-ta“) označavala je vučnu stoku, dok je *sommerier* bio njihov pastir. Kasnije je reč blago mutirala u izgovoru i značenju, pa je tako počela da se koristi na francuskom dvoru u 14. v. kao naziv za lice odgovorno za transport kraljevog prtljaga prilikom putovanja. Na dvoru Luja XIV i u domovima lordova, somelijer je bio zadužen za postavljanje trpeze i selekciju vina i obroka. U sklopu tih zaduženja izdvaja se njegov najvažniji zadatak – pružanje jemstva gospodarima da je uživanje u gozbi bezbedno. Naime, sve što je izneto pred kralja, odnosno gospodara, moralo je pred njim biti isprobano kako bi se uverio da hrana i piće nisu otrovani. Tek ukoliko somelijer preživi, njegov gospodar bi pristupio obedovanju.

Nakon francuske revolucije, s pojavom a la kart jelovnika značajno se promenila organizacija restorana. Ova nova mesta za ručavanje zahtevala su postojanje posebnih lica odgovornih za dopremanje i skladištenje pića, pre svega vina i žestine. Tako su nastali temelji današnje profesije somelijera.

Somelijeri su nekada oko vrata na lancu nosili *tastevin*², plitku srebrnu posudicu, koja se koristila za degustiranje vina i ocenjivanje kvaliteta. Zajedno sa kožnom kecljom, nošenje lanca sa tejtstvinom danas je ostalo u znaku odavanja poštovanja prema tradiciji.

1.2. Somelijeri u savremenom dobu

Somelijer je osoba specijalizovana za rad sa vinima, obrazovana i profesionalna. U restoranu je zadužena za nabavku, čuvanje i prodaju vina, kreiranje vinske karte, obučavanje osoblja restorana i preporučivanje odgovarajućeg vina gostima uz izabrano jelo.

Somelijer je s razvojem vinarstva i vinske kulture postao neizostavna karika u ugostiteljskom lancu koja povezuje vinare i ljubitelje vina. Njegova uloga otpočinje sa biranjem i kupovinom vina na aukciji, on tada nastoji da restoranu obezbedi što ekskluzivnije vino, posebno ono iz najboljih berbi. Nadalje od momenta napuštanja vinarije, sudbina vina, kao izuzetno osetljivog pića koje je podložno velikim promenama, te zbog toga vrlo neizvesna, je u rukama somelijera i zavisi pre svega od njegove stručnosti.

Nesporo su postali veoma značajne figure u vinskom svetu, a često će i ugled samih restorana i drugih ugostiteljskih objekata zavisiti od njihove obrazovanosti i umeća. Iz tih razloga, oni su veoma traženi i odlično plaćeni što je sa druge strane dovelo do pojave velikog broja onih koji sebe nazivaju somelijerima, a čije se znanje opravdano dovodi u pitanje.

1.3. Uopšteno o regulaciji somelijerstva

Somelijerstvo je u okvirima državnih institucija ostalo neregulisano, kako u pogledu edukacije, tako i pogledu uslova zapošljavanja i obavljanja usluge. Zajednički je stav svih država, pa tako i naše, da somelijerstvo potpada u onu skupinu zanimanja koja ne zavređuju sprovođenje kontrolno-komandne regulacije. Umesto toga javlja se

¹ <https://www.thinking-drinking.com/blog/the-history-of-the-sommelier> (24. 5. 2019.)

² U hrvatskom jeziku se koristi reč *plitica*.

pokušaj regulacije unutar same grane ove delatnosti i onih usko povezanih sa njom (restoranstvo, hotelijerstvo). Naime, nije zapravo potrebna nikakva zvanična kvalifikacija da bi se neko zaposlio kao somelijer, iako posjedovanje nekog od priznatih sertifikata svakako jeste preporuka za one sa ambicijom da se ovim poslom bave u nekom od prestižnijih restorana, gde bi uostalom bili i veliku plaćeni. Prisutnost konkurencije na tržištu rada, nameće poslodavcima vršenje selekcije kroz primenu diferenciranog pristupa različitim vrstama sertifikata. Principi tog vrednovanja razvili su se unutar same struke, delovanjem različitih nacionalnih i međunarodnih udruženja, kao i onih globalnih (*WorldwideSommelierAssociation*)³.

2. DRŽAVA KAO REGULATOR

2.1. Stanje kod nas

Odlukom o jedinstvenom kodeksu šifri za unošenje i šifriranje podataka u evidencijama u oblasti rada koja je stupila na snagu 1. januara ove godine u novoj listi zanimanja svoje mesto je pronašlo i somelijerstvo. Udruženje somelijera Srbije je još 2015. godine podnelo molbu Nacionalnoj službi za zapošljavanje da se ozvaniči zanimanje somelijera koji u to vreme nije bilo izdvojen iz profesije konobara.

Iako se somelijerstvo našlo na listi novog šifranika zanimanja, u Srbiji i dalje ne postoji bilo kakva regulativa koja bi se odnosila na ovu profesiju. Pa tako, ne postoji ni mogućnost školovanja unutar državnih institucija, nema posebnog nastavnog modula koji bi bio specijalizovan za pružanje znanja iz oblasti somelijerstva.

Okolnosti su takve da školski sistem Srbije predviđa jedino obrazovanje koje je usko usmereno na vinogradarstvo ili prehrambenu tehnologiju, pa tako na Poljoprivrednom fakultetu Univerziteta u Beogradu⁴ u sklopu master akademskih studija postoji izdvojen smer vinogradarstvo, a na Tehnološkom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu⁵ specijalistički program enologija po čijem završetku su studenti osposobljeni i za opisivanje i tumačenje senzornih osobina vina.

3. MEĐUNARODNE INSTITUCIJE KAO REGULATORNA TELA

Nedostatak državne organizacije obrazovanja u ovoj oblasti ne mora značiti da postoji otvore-

no mesto za kritiku. Mnogo pre nego što se ova delatnost pojavila kod nas u svetu su već bile oformljene privatne ustanove koje su negovale dugu tradiciju kreiranja edukativnih programa namenjenih budućim somelijerima. U tom svom dugogodišnjem iskustvu uspeli su sami da pronađu najbolja rešenja za formiranje odgovarajućih standarda i mehanizama za njihovo sprovođenje. Prema tome sasvim je logično da će takve organizacije biti odgovorne za akreditaciju drugih tela pod njihovom ingerencijom i sertifikaciju onih lica koja ispunjavaju kriterijume struke. Stoga, iako su najčešće akreditaciona tela pretežno u vlasništvu države, podjednako efikasna (ako ne i efikasnija, obzirom na to da raspoložu stručnim znanjima i da je problem asimetrije informacija manje izražen) su i transnacionalna akreditaciona tela van državne strukture, koja se bave ocenom usaglašenosti sa standardima koje su sami postavili.

Kod nas nije dostupno pristupanje najprestižnijim i u vinskom svetu najznačajnijim programima obuke, ali to ne treba da predstavlja nesavladivu prepreku onome ko je ozbiljno naumio da od somelijerstva načini pravu karijeru. Da bi dostigao veličinu somelijer mora neprestano da se usavršava kroz stalno učenje. Nameće se pitanje kako izgleda put jednog ljubitelja vina do profesionalnog sertifikovanog somelijera.

3.1. Organizacija obrazovanja na globalnom nivou

U svetu postoje mnogobrojne akreditovane organizacije koje pružaju edukativne programe na ovom polju, ali se izdvajaju ove četiri reprezentativne institucije:

1. *The International Sommelier Guild*⁶
2. *The Court of Master Sommeliers*⁷
3. *Institute of Masters of Wine*⁸
4. *Wine & Spirit Education Trust*⁹

3.1.1. THE INTERNATIONAL SOMMELIER GUILD – ISG

The International Sommelier Guild osnovana je 1982. u Severnoj Americi odakle je svojim uspešnim radom putem sve duže liste domaćih škola i distributera znanja koji podučavaju njihovom tehnikom na domaćem jeziku, svoje kurseve obezbedila ljudima širom sveta. Trenutno pokrivene države su Sjedinjene Američke Države, Kanada, Kina, Tajvan, Indija, Turska, Brazil, Meksiko,

3 <https://www.worldwidesommelier.com/> (21. 05. 2019)

4 <http://www.agrif.bg.ac.rs/Studije/94/Modul/322/1> (02. 05. 2019)

5 <http://www.tf.uns.ac.rs/studije/specijalisticke/enologija.php> (02. 05. 2019.)

6 <https://www.internationalsommelier.com/> (21. 05. 2019)

7 <http://www.courtofmastersommeliers.org/> (21. 05. 2019)

8 <https://www.mastersofwine.org/> (21. 05. 2019)

9 <https://www.wsetglobal.com/> (21. 05. 2019)

Peru, Ekvador, a od nedavno i Tajland, Singapur, Rusija i nama obližnja Mađarska.

Osnovni cilj male grupe individualaca kao osnivača jeste pružanje svetski jednoobrazne i sveobuhvatne edukacije za somelijere, zbog čega su predavači upravo oni koji su već zaposleni u oblasti vinskog poslovanja u zemlji u kojoj se kurs održava, to su: šefovi kuhinja, vlasnici restorana, ugostiteljski konsultanti, turistički vodiči, uvoznici, distributeri i trgovci na malo i svi moraju proći kurs za predavače (Teacher Education Program–TEP) kako bi bio postignut jedinstven pristup svim polaznicima. Specifičnost organizacije ovih kurseva

Postoji pet različitih nivoa:

1. Osnovi vina–*Fundamentals of Wine (FWC)*
2. Osnovni nivo–*Intermediate Wine Certificate (IWC)*
3. Napredni nivo–*Advanced Wine Certificate (AWC)*
4. Sertifikovani somelijer–*ISGM Sommelier Certification*
5. Kurs za predavače–*Teacher Education Program (TEP)*

Ovi nivoi su međusobno silazno uslovljeni. Stručni vinski predavač mora biti sertifikovani ISGM somelijer, a taj nivo usavršavanja nije moguće upisati bez uspešno završenog osnovnog i naprednog nivoa, dok osnovi vina predstavljaju jednodnevni kurs namenjen vinoljupcima i svim još uvek neodlučnim polaznicima.

3.1.2. THE COURT OF MASTERS SOMMELIERS – CMS

The Court of Masters Sommeliers je osnovan kako bi somelijerstvo podigao na viši nivo uvodeći nove standarde potrebnog znanja za obavljanje ovog posla. Prvi uspešno održan ispit polaznika sproveden je 1969. u Velikoj Britaniji, a do aprila 1977. CMS je postao glavno internacionalno sertifikaciono telo. Sistem školovanja zasniva se na četiri nivoa edukacije i ispita:

1. Uvodni kurs somelijerstva i testiranje
2. Polaganje ispita za sticanje sertifikata u somelijerstvu
3. Napredni kurs somelijerstva i testiranje
4. Polaganje ispita za sticanje diplome *Master Sommelier*

Nakon polaganja poslednjeg ispita stiće se diploma i titula *Master Sommelier*. Diploma *Master Sommelier* poznata je i priznata širom ugostiteljskog sveta. Do sada je ovu diplomu zaslužilo samo 255 polaznika, što predstavlja tek 10% ukupnog broja ljudi koji su polagali ispit. Ona

izdvaja njenog nosioca od običnih poznavalaca vina i drugih zaposlenih u vinskoj industriji. Potencijalnom poslodavcu garantuje da je kandidat među najkvalifikovanijim u industriji, sa naprednim veštinama degustacije, ocenjivanja, i znanja o vinu i izvanrednim sposobnostima upravljanja odeljenjem za pića, a za koji je on odgovoran kao menadžer ugostiteljskog objekta.

3.1.3. INSTITUTE OF MASTERS OF WINE–IMW

Institut je osnovan 1955. u Londonu, dve godine nakon što je održan prvi „Master of Wine“ ispit i to baš od strane onih ljudi koji su ga položili 1953. g. Ova profesionalna institucija ima, kako tvrde, neprevaziđenu internacionalnu reputaciju. Njihovi članovi su nosioci najvažnije titule u svetu vinskog biznisa, koji oni poznaju i razumeju do najsitnijih detalja, što su dokazali polaganjem *Master of Wine* ispita koji je opšte poznat po svojoj rigoroznosti i visokim kriterijumima. Nakon položenog ispita, MW-evi su dužni da potpišu kodeks časti (*Code of Conduct*) pre nego što će biti imenovani za *Masters of Wines* tako postati slobodni da upotrebljavaju cenjene inicijale ove titule. U svetu trenutno postoji svega trista osamdeset dva nosioca ove titule koji rade na prostorima trideset zemalja sveta kao proizvođači vina, menadžeri trgovine vinom, novinari vinskih časopisa, vlasnici ugostiteljskih objekata, stručni konsultanti, i edukatori. Pristupanje ispitima za sticanje zvanja *Master of Wine* odvija se u tri etape, a započinjanje prve etape moguće je samo za one koji su prethodno već stekli neki od prestižnih sertifikata u rangu sa četvrtim stepenom WSET edukativnog programa.

3.1.4. WSET

Wine and Spirits Education Trust je osnovan 1969. godine u Londonu sa ciljem da oformi jedinstven obrazovni sistem u oblasti vinarstva i žestokih alkoholnih pića. Od kada je ova ustanova dobila akreditaciju od Vlade Ujedinjenog Kraljevstva 2001. godine a time priznata za *Awarding body*), čime je postala pravno osposobljena da kreira programe, vrši obuku, koordinira procesom polaganja i ocenjivanja ispita, izdaje sertifikate i diplome, ona je razvila sistem provajdera putem kojih uspešno širi domete svojih ciljeva po celom svetu.

Wine and Spirit kurs je koncipiran tako da pruži sve što je neophodno za bavljenje vinskim biznisom, od vinogradarstva do stilova vina, načina prodaje, marketinga i trendova u svetu, pa do pravilnog sistematskog testiranja vina i procene kvaliteta. Unutar njega razlikujemo četiri nivoa obuke. Osnovni nivo namenjen je početnicima i služi upoznavanju sa svetom vina, dok četvrti

već profesionalnim poznavacima vinskog posla pruža kvalifikaciju visoko specijalizovanog somelijera. Ko prikupi znanje sa sva četiri stepena obuke stiče priliku da postane *Master of Wines* što predstavlja najvišu titulu u ovom biznisu. U Srbiji su dostupna samo prva dva nivoa obuke, dok se najbliži centri u kojima je moguće upisati *Level 3* nalaze u nekim od zemalja u regionu poput Rumunije, Bugarske, Mađarske i Hrvatske, a za *Level 4* su to Austrija i Grčka.

Zahvaljujući razvijenoj mreži koju čini preko sedamsto odobrenih provajdera ovaj kurs je trenutno dostupan u više od sedamdeset zemalja širom sveta i na petnaest jezika.

U procesu sticanja statusa WSET provajdera mora se ispuniti niz rigoroznih kriterijuma koji se tiču: obrazovanja predavača, prostorija u kojima se održava kurs i završni ispit, materijal u upotrebi i dr. Provera ispunjenosti kriterijuma vrši se kroz nadgledanje koje se nastavlja i za sve vreme rada provajdera. Ovakav režim služi održavanju visokog standarda programa.

3.1.5. RAZLIKE

Diploma *Master Sommelier* je najviše priznanje koje profesionalac može da ostvari u oblasti somelijerstva. Testiranje je usredsređeno na teoriju, degustaciju i servisiranje vina i drugih alkoholnih

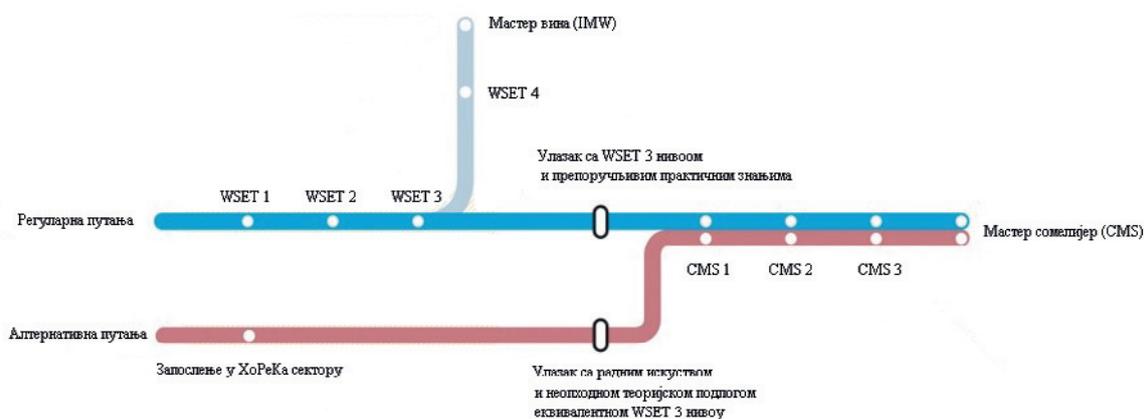
pića, a sve to sa ciljem osposobljavanja za upravljanje odeljenjima pića u prestižnim restoranima, proizvodnju vina, osnivanje sopstvenog biznisa itd.

Program za sticanje diplome *Master Sommelier* više je praktičan dok je *Master of Wine* više akademske prirode. Popularan je među piscima, vinarima, trgovcima i drugim članovima ove velike mašinerije. Program nije fokusiran na servisiranje i upravljanje odeljenjima, već je više okrenut sticanju teorijskih znanja.

WSET obuka organizovana je tako da se najviše znanja stiče na samim časovima, dok CMS daje mogućnost samostalnog istraživanja i učenja u procesu. Osim toga čitava edukacija CMS zahteva izuzetnu veštinu servisiranja odnosno praktičnog znanja dok je WSET više okrenut ka teoriji. Ukoliko je cilj polaznika zaposlenje u HoReCa¹⁰ sektoru CMS je preporučljiviji put obrazovanja.

Iako su obe organizacije prvobitno nastale u Velikoj Britaniji od strane iste osnivačke skupine, WSET kursevi zapravo ne pariraju CMS-ovim. Završen četvrti nivo CMS-a obezbeđuje diplomu master somelijera, dok bi master vina bio izjednačen sa petim nivoom prema WSET kriterijumima. Master of Wine je nekada bio kao nepostojeći nivo šest, dok je postojao počasn nivo pet WSET-a. Od kada je on ukinut diplomci četvrtog stepena se počasn pozivaju da školovanje nastave u okviru kursa Master of Wine.

Slika 1. Put školovanja do titula *Master of Wine* i *Master of Sommelier*¹¹

3.2. Organizacija obrazovanja u nacionalnim okvirima

Jedini put do sticanja teorijsko-praktičnog znanja omogućavaju brojne nedržavne institucije, među kojima se razlikuju one koje obezbeđuju

kurseve putem kojih se stiču internacionalno priznati sertifikati i druge samovrednujuće. Može se čak reći, kada su u pitanju navodni sertifikati koji se stiču po završetku nekog od neakreditovanih kurseva, da je zadobijeno znanje urangu stručne veštine. Međutim na našem tržištu, kao što je već rečeno, ne postoje zahtevi za naročitom potvrdom obrazovanja, stoga je veština stečena kroz dvodnevne kurseve (naspram školovanja na nekim od najprestižnijih akademija u svetu za

¹⁰ HoReCa je poslovni termin koji upućuje na sektor, odnosno industriju hrane– pripremanje i serviranje hrane i pića: *HOtel REstaurant and CAffe*.

¹¹ Preuzeto i prilagođeno: <http://www.courtofmastersommeliers.org/sommelier-career-pathway/> (25. 05. 2019.)

somelijerstvo i ostale profesije iz vinskog biznisa koje može trajati godinama) dovoljna da zadovolji kriterijume poslodavaca, naročito ukoliko se radi o talentovanom pojedincu koji će moći da obavlja svoje zadatke u skladu sa potrebama radnog mesta.

3.2.1. NEAKREDITOVANE ŠKOLE¹²

3.2.1.1. „Somelijer Akademija 7 STARS“¹³

Nudi tri stepena obuke od osnovnog preko naprednog do najvišeg „Head Sommelier“ nivoa. Ovi nivoi se međusobno razlikuju prema obimu i tempu rada, kao i ceni. Osnovni nivo traje 15 sati, cena kursa je 8900 RSD, a po položenom završnom ispitu stiče se diploma „Sommelier Academy 7 STARS“ – osnovni nivo. Za upisivanje naprednog nivoa neophodan je prethodno završen osnovni. Napredni nivo obuhvata 120 nastavno praktičnih sati rada, cena iznosi 69800 RSD. Takođe se stiče diploma, samo sa naznakom naprednog nivoa. Pohađanje najvišeg nivoa obuke uslovljeno je uspešno završenim prethodnim nivoima. Nastava se odvija u 80 nastavno praktičnih sati rada, a cena je 85000 RSD. Dvadeset dana nakon poslednjeg dana predavanja i treninga polaže se ispit za dobijanje diplome.

3.2.1.2. Akademija Oksford¹⁴

U okviru svojih raznovrsnih edukativnih programa nudi i samo jedan opšti kurs somelijerstva po ceni od 15000 RSD. Uslov za polaganje ispita je obavljena stručna praksa u trajanju od 300 i više radnih sati. Ukoliko kandidat položi ispit koji se sastoji iz usmenog i pismenog dela izdaje mu se diploma, sertifikat i dodatak sertifikatu. Uverenje, sertifikat i dodatak sertifikatu koji izdaje Akademija Oksford se od 01. 01. 2016. godine, preko Nacionalne službe za zapošljavanje, može upisati u elektronskom obliku kao novostečena stručna kompetencija u dosije kandidata.

3.2.1.3. Srpska vinska akademija¹⁵

Ovo telo izdvaja se u oblasti vinske edukacije zbog svog partnerstva sa Austrijskom vinskom akademijom, pod čijim nadzorom su kreirali svoje programe.

Austrijska vinska akademija¹⁶, osnovana 1991. godine smatra se jednom od najuglednijih institucija na ovom polju, a svoje aktivnosti sprovodi u Austriji, Nemačkoj, Švajcarskoj i Italiji. Njeni kursevi rade se po standardima britanskog WSET instituta (Wine and Spirit Education Trust) koji je globalno priznat sistem školovanja u vinskom biznisu.

Srpska vinska akademija omogućava pohađanje profesionalnog kursa u trajanju od mesec dana, odnosno sedmodnevnog efektivnog rada po ceni od 46000 RSD. Ispit se polaže sedam ili četrnaest dana nakon završetka nastave, obuhvata teorijski i praktični deo koji se sastoji u „blindtasting“-u tj. prepoznavanju vina zatvorenih očiju. Nakon završetka kursa kandidati koji uspešno polože ispit dobijaju diplomu koju priznaje i Austrijska vinska akademija. To znači da diploma profesionalnog kursa Srpske vinske akademije predstavlja kvalifikaciju za sledeći nivo školovanja koji se pohađa na Austrijskoj vinskoj akademiji – *Advanced Course*, kao i prateći WSET Level 3.

3.2.2. AKREDITOVANE ŠKOLE

U Srbiji je od globalno priznatih programa edukacije dostupan samo WSET u svoja prva dva nivoa. Njihovi provajderi kod nas su Beogradska škola vina i Vinska akademija Srbije.

Mada ne predstavlja obrazovnu instituciju u rangju CMS-a ili IMW-a, ali svakako značajna u svom centralnom polju aktivnosti kao međunarodno udruženje, Međunarodna asocijacija somelijera ima formiran program školovanja koji vodi do sertifikovane diplome, a koji je moguće pohađati kod nas u organizaciji Udruženja somelijera Srbije.

3.2.2.1. WSET akreditacija

3.2.2.1.1. Beogradska škola vina (Belgrade Wine School)¹⁷

Ovaj subjekt, kao odobreni provajder, nudi dva zvanično akreditovana nivoa WSET diploma u vinima i žestinama. WSET Level 1 Award in Wines pruža elementarna teorijska i praktična znanja o vinima. Praktični deo se odnosi na čuvanje i posluživanje vina i uparivanje vina i hrane. Ovaj kurs je kroz organizovan i sistematizovan program namenjen početnicima, dakle za pohađanje nije neophodno nikakvo prethodno iskustvo. Kurs traje 6 sati podeljen je u tri dana, a cena kursa je 21000 RSD + PDV.

WSET Level 2 Award in Wines and Spirits je preporučen onima koji već rade u vinskom sek-

12 Na sajtovima ovih škola izričito je rečeno da se po završetku kursa stiče sertifikat, međutim izostavljeno je da se navede na osnovu čije akreditacije raspoložu odobrenjem za izdavanje sertifikata. U njihovom slučaju postoji svojevrsna „samosertifikacija“.

13 <http://www.sommelier.rs/> (21. 05. 2019)

14 https://www.akademijaoxford.com/kurs_za_somelijera.php (21. 05. 2019)

15 <https://www.srpskavinskaakademija.rs/> (21. 05. 2019)

16 <https://www.weinakademie.at/> (21. 05. 2019)

17 <http://belgradewineschool.com/> (21. 05. 2019)

toru. Ovaj kurs objašnjava glavne sorte grožđa i najvažnije vinske regione iz kojih potiču, ključne klasifikacije i terminologije etiketa, takođe pruža pregled osnovnih vrsta žestina i destilata. Traje 28 sati, a cena je 49000 RSD + PDV.

Svim završnim ispitima i ocenjivanjem rukovodi posebno nadležno telo u WSET-u.

3.2.2.1.2. Vinska akademija Srbije¹⁸

Takođe nudi kurseve WSET Level 1 i WSET Level 2. Prvi nivo traje tri dana, a cena je 28000 RSD, a drugi nivo traje šest dana i cena iznosi 44000 RSD.

U organizaciji Vinske akademije Srbije postoji i Škola vina, međutim nakon završetka ove škole se ne stiče sertifikovana diploma.

3.2.2.2. ASI akreditacija

3.2.2.2.1. The Association de la Sommellerie Internationale¹⁹

Osnovana je u Remsu (Francuska) 1969. godine sa ciljevima da: poveže nacionalna udruženja somelijera (jedan predstavnik po državi) i da inicira njihovo stvaranje u onim zemljama gde nisu osnovane, da koordiniše radnjama usmerenim na razvoj i unapređivanje ove profesije na različite načine i da brani interese ove struke. ASI svoje ciljeve ostvaruje između ostalog time što vodi računa o očuvanju standarda po kojima se vrši obuka somelijera. Ona okuplja udruženja iz pedeset pet država i četiri udruženja sa statusom kandidata za članstvo.

Predstavnik Srbije među članicama ASI-a je Udruženje somelijera Srbije.

3.2.2.2.2. Udruženje somelijera Srbije (Serbian Sommelier Association-SERSA)²⁰

Ima status pravnog lica, osnovano je u Beogradu 2003. godine, a deo je Međunarodne asocijacije somelijera od 2008. godine. U svoje članove ubraja i Udruženje somelijera Vojvodine, Asocijaciju somelijera Šumadije i Udruženje somelijera Zlatiborskog okruga. Svoju delatnost vrši kroz organizovanje obuka, radionica i stručnih predavanja u cilju podizanja nivoa znanja HoReCa osoblja i ljubitelja vina.

U sklopu SERSA profesionalne obuke izdvajaju se tri različita nivoa.

- 1) SERSA NIVO 1—„Beverage” je kurs koji traje šest sati, predstavlja osnovni nivo po čijem završetku se stiče sertifikat akreditovan od strane ASI-a.

- 2) SERSA NIVO 2— „Wine Service” traje četiri nedelje odnosno obuhvata petnaest radnih sati i obrađuju se teme poput: istorije vina, vinski bonton, vrste vine, osnovi proizvodnje, vinski servis i uparivanje vina i hrane. Nakon kursa stiče se sertifikovana diploma.
- 3) SERSA NIVO 3—„Sommelier” predstavlja najviši nivo obuke. Nastavni program traje 120 radnih sati i obuhvata posete istaknutim srpskim vinarijama. Pored lekcija o servisiranju, čuvanju, prodaji vina, vinskim regijama i vinskom turizmu polaznici uče i o spravljanju vinske karte, upoznaju se i sa drugim proizvodima koji se služe u HoReKa objektima poput žestine i cigareta.

4. ZAKLJUČAK

Potrebe našeg tržišta trenutno ne diktiraju zahteve za postojanjem precizno formulisanih pravila i kriterijuma koji se tiču edukacije i kvalifikacija koje se traže prilikom zapošljavanja somelijera. Međutim, očigledno da želju za napredovanjem i usavršavanjem ugostiteljskih usluga prati i dostizanje standarda koje formiraju i primenjuju vodeće zemlje Evrope i sveta u ovoj oblasti delatnosti. Tu se upliću i interesi same države koja ukoliko ima aspiraciju da se približi evropskom standardu to, između ostalog, treba da uradi kroz unapređivanje turizma što upućuje na podizanje nivoa kvaliteta pružanja usluga. Konkretno, to znači da u ugostiteljskom sektoru treba da se zapošljava usko specijalizovano osoblje koji će pospešujući proizvodnu efikasnost doprineti dostizanju kvaliteta kakav je uspostavljen u evropskim zemljama, na šta su uostalom turisti iz tih zemalja i navikli.

Teško bi bilo opravdati potrebu za posebnom zakonskom regulativom u ovoj oblasti, obzirom da bi preterano mešanje države stvorilo druge probleme u vidu asimetrije informacija prilikom formulisanja odgovarajućih pravnih normi i nepotrebnih transakcionih troškova njihovog sprovođenja, kao i vršenja kontrole i nadzora nad njihovom primenom.

Umesto toga, dovoljno bi bilo stvaranje adekvatnih podsticaja za regulaciju unutar same grane delatnosti. Uistinu, u svetlu finansijske situacije naše zemlje, finansijskim podsticajima teško je naći mesto. Zato su marketinški podsticaji bolje rešenje. Na primer, država bi mogla putem saradnje sa turističkim agencijama upućivati korisnike usluga (a prevashodno strance) na reprezentativne ugostiteljske objekte gde će moći da dobiju uslugu usklađenu sa već formiranim preferencijama. Kada bi se u brošurama turističkih agencija našla lista objekata iz HoReCa sektora, u vidu

18 <http://vinskaakademija.com/> (21. 05. 2019)

19 <https://asi.info/> (21. 05. 2019)

20 <http://www.sommelierserbia.com/> (21. 05. 2019)

svojevrsnog vodiča mesta koja se preporučuju posetiti, naznaka da se među zaposlenima nalazi i jedan visoko obrazovani stručnjak za vina, ako je poznato da su oni zbog dugogodišnjeg ulaganja truda u sticanje znanja srazmerno dobro plaćeni predstavljala bi verodostojan signal kvaliteta svim zainteresovanim na tržištu.

Samoregulacija koja bi se ovim putem izrodila, trebalo bi da bude usmerena na formiranje

jednoobraznog sistema vrednovanja stručnih kompetencija. Naime, poslodavci u ugostiteljskim objektima svojim zahtevima postavljaju jasne kriterijume koji moraju biti ispunjeni pri zaposlenju somelijera. Time će se napraviti diferencijacija između visokoobrazovanih eksperata za vino i drugih samoproklamovanih stručnjaka.

MUZIKOTERAPEUTI

Tina Petrić, Đorđe Vulić

Značaj regulacije možemo uvideti svuda oko nas. Tako će i ovaj rad pored nužnog osvrtu na istorijski aspekt, biti usmeren, pre svega na regulaciju delatnosti muzikoterapeuta, kao i analizu mogućnosti uvođenja regulacije na onim mestima gde je nema. Kroz rad će biti reči o rešenjima koje nude neke strane zemlje, ali će srž analize biti Udruženje muzikoterapeuta Srbije.

1. POČECI MUZIKOTERAPIJE

Kao što smo rekli, radi boljeg razumevanja, muzikoterapija mora biti objašnjena od samih njenih početaka, odnosno perioda nastanka same muzike, neposredno nakon kojeg se razvija i lečenje istom odnosno muzikoterapija.

U periodu kada verbalna komunikacija nije bila dovoljno razvijena, izdvajaju se melodija i muzika kao osnovni vid komunikacije.¹ Razvoj muzike kretao se od uproštenog vokalnog izražavanja primitivnog čoveka do konstrukcije i primene prvih muzičkih instrumenata za proizvodnju zvuka onakvog kakav čovek nije mogao proizvesti sopstvenim glasom.

Isceljiteljsku moć muzike kao i njenu široku primenu u narodnoj medicini možemo uočiti već u određenim paganskim običajima i ritualima. U antičkoj filozofiji, kod Platona, možemo naći misao da sve što je nama u ovom svetu saznatljivo, predstavlja projekciju nekakve ideje. Bez ulaženja u neku dublju filozofiju, valja napomenuti da su čovečanstvu širom sveta poznate ideje: boga, ili natprirodnih sila, ljubavi, pravde, istine... kroz najrazličitije kulture se provlače iste ideje. Ni jedna od njih ne predstavlja nešto opipljivo, a ipak, kao da su svima usađene. U mnogim religijama, naići ćete na mit o „velikom potopu“ ili o „ljudskom prvom grehu“. Ali ono što je posebno interesantno za temu kojom ćemo se baviti, a to je muzikoterapija, jeste pojavljivanje ideje o upotrebi muzike u terapeutske svrhe u raznim kulturama ovog sveta, nezavisno od podneblja i razdoblja.

Istorija muzikoterapije seže u prošlost verovatno koliko i istorija čovečanstva. U antičkoj grčkoj, Apolon je zaštitnik muzike.² Među grčkim filozofi-

ma, Platon³ veruje da se muzikom mogu u čoveku pobuditi pozitivna i negativna osećanja. Ova je njegova ideja, sa svoje strane, pod uticajem one Pitagorejske škole, iz 6. veka pre nove ere, koja veruje kako je osnov svega harmonija, koja se može naći i u muzici, te kojom se može uticati na ljudski duh. Oni su verovali da se telo da lečiti melemima, a da je muzika – melem za dušu. No, nisu grčki pagani jedini kod kojih nailazimo na tu ideju. Ako se osvrnemo na Stari zavet, i u njemu ćemo naći svedočenja o lekovitom dejstvu muzike na ljudsku psihu. U Prvoj knjizi Samuilovoj, spominje se kako je David na dvoru kralja Saula svirao ne bi li odagnao „zli duh“ od kralja kad bi ovaj na nj došao. Kroz Srednji vek, mogu se naći zapisi o dvorskim lekarima u zapadnoj Evropi⁴ koji plemstvu preporučuju slušanje melodija proizvedenih na različitim instrumentima kao formu terapije za somatske bolesti.

2. MODERNA MUZIKOTERAPIJA

Međutim, razvoj onog što bismo nazvali modernom muzikoterapijom, koja je danas priznata i kao veština klasične medicine, počinje tek sa drugom polovinom dvadesetog veka. Tako bi jedna od definicija muzikoterapije koju je iznedrio 20. vek bila ta da je muzikoterapija „model psihoterapije u kom se muzika koristi kao način stimulacije, strukturiranja, izražavanja emocija i neverbalne komunikacije u procesu uspostavljanja dijagnoze, lečenja i razvoja ljudske ličnosti“. Uopšte, mogu se izdvojiti četiri polja na kojima muzika deluje na ljudsko telo – njome se mogu ostvariti psihosomatska dejstva, psihomotorna, psihološka i pedagoška.⁵ Otud, muzikoterapija se često upotrebljava u radu sa ljudima koji imaju traume, fobije, pa i razne psihološke poremećaje ili se, pak, nalaze u stanju depresije, nezavisno od toga imaju li kakav psihološki poremećaj. Svakodnevno iskustvo nam govori o tome da muzika u čoveku može pobuditi razna osećanja, da može biti izvor motivacije. Kod ljudi koji boluju od pojedinih psihičkih poremećaja, poput šizofrenije, može biti tim pre od značaja što slušanje muzike uz odgovarajuću terapiju dovodi do aktivacije

3 Dž. Abraham, *op. cit.*, 47.

4 Dž. Abraham, *op. cit.*, 104.

5 Radoš-Mirković, Ksenija, *Psihologija muzike*, Zavod za udžbenike, Beograd 2010.

1 Dž. Abraham, *Oksfordska istorija muzike*, Klio, Beograd 2001, 15.

2 Dž. Abraham, *op. cit.*, 41.

obeju moždanih hemisfera, što doprinosi lečenju ovakvih bolesti. Onima koji vuku traume iz raznih neprijatnih iskustava ili imaju strahove koje teško prevazilaze, npr. od odlaska na seanse u okviru terapije koja nije uvek bezbolna, muzikoterapija može pomoći utoliko što doprinosi smirivanju tenzije, anksioznosti, opuštanju uma koji onda lakše podnosi suočavanje sa novim takvim iskustvima. Muzikoterapija je tu da pomogne ljudima sa takvim problemima da psihički ojačaju i prevaziđu barijere koje ponekad imaju prema terapijama koje su za njih, u krajnjoj liniji, korisne. Nezgodno je ako se ovakav problem pojavi kod dece koja su te nesreće da od detinjstva boluju od bolesti čije lečenje podrazumeva korišćenje raznih aparata i pomagala koja deci deluju zastrašujuće, i upravo je tu vrednost muzikoterapije, koja im pomaže da prevaziđu svoje strahove.⁶

Već na ovom mestu treba naglasiti značaj Evropske muzikoterapijske konfederacije i Svetske muzikoterapijske konfederacije čija se uloga ogleda u tome da su jedine koje postavljaju normative u školovanju i radu profesionalnih muzikoterapeuta, razume se tako gde država nije regulisala status muzikoterapije.

3. SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE

Na globalnom nivou, najbolji primer regulacije možemo pronaći u Sjedinjenim Američkim Državama. Muzikoterapeuti su svrstani u *pridruženu zdravstvenu profesiju* i u ovoj zemlji oni su zdravstveni saradnici. Američko udruženje muzikoterapeuta može poslužiti kao dobar primer regulacije ove profesije upravo zbog mnogobrojnih dokumenata koji detaljno uređuju bavljenje muzikoterapijom u Sjedinjenim Američkim Državama. Postoji više zvaničnih dokumenata od kojih ćemo kao najznačajnije izdvojiti: Obim prakse muzikoterapije (Scope of Music Therapy Practice); Etički kodeks Američkog udruženja muzikoterapeuta (AMTA Code of Ethics); Standardi prakse muzikoterapije (AMTA Standards of Practice); Profesionalne nadležnosti (AMTA Professional Competencies); Standardi edukacije i kliničke obuke (AMTA Education and Clinical Training Standards); Statut (AMTA Bylaws).

Sam statut sadrži dvadeset članova kojima se detaljno uređuju: ime i sastav udruženja; misija i svrha; članstvo; zaposleni; sastanci; upravni odbor; skupština delegata; savet i odbori; dodatni odbori; kvorum; kandidovanje i izbori; povlačenje zaposlenih i delegata; publikacije; pomoćne or-

ganizacije; akreditiv; nacionalna kancelarija; izvršni direktor; fiskalna godina; parlamentarna vlast; donošenje amandmana.⁷

S obzirom na osetljivost grupe ljudi koja će biti ciljna kategorija lečenja muzikom, jasno je da naročitu pažnju treba usmeriti na Etički kodeks koji poseduje ovo udruženje. U samom Kodeksu izdvojeno je 5 ključnih principa kojima treba da se vodi svaki muzikoterapeut. To su: Poštovanje dostojanstva i svačijih prava; Postupanje sa saosećanjem; Odgovornost; Pokazivanje integriteta i istinitosti; Težnja savršenstvu.⁸

Ono što takođe može biti značajno, a direktno spada u oblast izučavanja ekonomskog prav su standardi. Dokument koji sadrži standarde podeljen je u nekoliko većih celina i sadrži posebne standarde za svaku od celina koje ćemo na ovom mestu i navesti:

1. Opšti Standardi
2. Bolesti zavisnosti
3. Konsultant
4. Intelektualne i razvojne teškoće
5. Akademski poslovi Starije osobe
6. Medicinski poslovi
7. Mentalno zdravlje
8. Fizička nesposobnost
9. Privatna praksa

Nakon iscrpne regulisanosti kakvu nude Sjedinjene Američke Države, na ovom mestu samo ćemo napomenuti, da pored naše zemlje, određeni vid regulacije poseduju i druge bivše jugoslovenske republike poput Makedonije, Slovenije, Hrvatske, i Bosne i Hercegovine, dok u Crnoj Gori još uvek ne postoji regulacija ove profesije.

4. REPUBLIKA SRBIJA

Muzikoterapija predstavlja skup tehnika koje u dijagnostičke, terapijske i preventivnesvrhe koriste zvuk koji može i ne mora biti muzika.⁹ Muzikoterapijske tehnike se primenjuju u interakciji između jednog ili više pacijenata (klijenata) i jednog ili više muzikoterapeuta.

4. 1. Počeci muzikoterapije u Srbiji

Kada je reč o počecima muzikoterapije u Srbiji, za njih vezujemo ime dr Petra Stankovića, koji je prvi počeo sa primenom muzike u medicini.¹⁰

7 Vid. American Music Therapy Association Bylaws.

8 AMTA Code of Ethics.

9 R. Radulović, *op. cit.*

10 P. Stanković, *O prirodnom lečenju i psihičkoj harmoniji*, Beograd 1988, 86.

6 R. Radulović, *Integrativna muzikoterapija i cerebralna paraliza*, Beograd, Jugoslovensko udruženje za muzikoterapiju, 2003.

Doktor Stanković je pokušao da primene muziku u okviru određenih tehnika i metoda lečenja.

U svojoj knjizi Božanska medicina koja je objavljena u Beogradu 1945. godine, po prvi put možemo naći termin „muzikoterapija“ u smislu metode lečenja. Sarađivao je sa lekarima i muzičarima iz Beograda i sa kolegama iz regiona koji su se interesovali za muzičku terapiju, a učestvovala je na brojnim kongresima u zemlji i inostranstvu. Postojalo je veliko neslaganje među zvanim medicinskim krugovima u zemlji i zbog toga je dr Petar Stanković neko vreme radio u inostranstvu. Razvoj muzičke terapije u Srbiji stagnirao je, uprkos nekim izolovanim pokušajima. U bivšim jugoslovenskim republikama, nakon početnog entuzijazma 70-ih godina 20. veka, došlo je do stagnacije u muzičkoj terapiji. Ipak, začetnikom muzikoterapije u Srbiji smatra se Prim. dr sci. med. Ranka Radulović koja je i osnivač Udruženja muzikoterapeuta Srbije. Udruženja muzikoterapeuta Srbije osnovano je 2001. godine, a od 2004. godine član je Evropske muzikoterapijske konfederacije.¹¹

Ova Konfederacija ima veliki značaj u razvoju muzikoterapije u Srbiji odnosno samom nastojanju da muzikoterapija postane nezavisna profesija kako bi njen doprinos pomoći ljudima sa psihičkim problemima, kao sve rasprostranjenijoj pojavi, bio još veći.¹² 2001. godine osnovano prvobitno kao Jugoslovensko udruženje za muzikoterapiju, danas Udruženje muzikoterapeuta Srbije, može se pohvaliti osamnaestogodišnjim radom i brojnim dostignućima kada je u pitanju afirmacija muzikoterapije u Srbiji. Svojim ozbiljnim pristupom regulaciji ove profesije, članovi UMTS, doprinose formiranje stručnog kadra koji će na najbolji mogući način rešavati probleme osetljive grupe pacijenata.¹³

4. 2. Udruženje muzikoterapeuta Srbije

Udruženje muzikoterapeuta Srbije osnovano je kao dobrovoljna i nevladina nedobitna organizacija, sa statusom udruženja koje okuplja muzikoterapeute i kandidate u edukaciji iz muzikoterapije u cilju ostvarivanja zajedničkih interesa na polju razvijanja i unapređenja teorije, prakse, edukacije i istraživanja iz oblasti muzikoterapije.¹⁴

Članstvo u Udruženju je dobrovoljno. Molba za članstvo u Udruženju se odobrava od strane Izvršnog odbora u skladu sa kriterijumima statuta.¹⁵

UMTS predstavlja Izvršni odbor kao kolektivno izvršno telo, a predsednik Izvršnog odbora ima ovlašćenje da zastupa Udruženje.¹⁶

Statut jasno izdvaja ciljeve i zadatke Udruženja, i to sledeće:

- okupljati muzikoterapeute koji su kompletirali svoju edukaciju ili su u toku edukacije iz muzikoterapije;
- doprineti promociji poziciji eksperata na ovom polju i predstavljati njihove interese u društvu i njegovim organizacijama;
- u Pravilniku o edukaciji iz muzikoterapije koju sprovodi HATORUMd.o.o. pod okriljem Udruženja muzikoterapeuta Srbije postaviti edukacijske standarde o ohrabriti i pomagati svoje članove u realizaciji njihove edukacije iz muzikoterapije;
- u Pravilniku o muzikoterapijskoj delatnosti Udruženja muzikoterapeuta Srbije odrediti punovažeće profesionalne kriterijume esencijalne za izvođenje tehnika muzikoterapije i nastojati da to bude prihvaćeno i primljeno od strane odgovarajućih socijalnih i zdravstvenih institucija i od muzikoterapeuta samih;
- raditi na formiranju profesionalnog identiteta muzikoterapije i muzikoterapeuta u našem društvu;
- raditi na kreiranju uslova za primenu muzikoterapije i davati podršku razvoju muzikoterapije u državnim i privatnim muzikoterapijskim ustanovama i ordinacijama, državnim i privatnim zdravstvenim ustanovama i ordinacijama, edukativno-vaspitnim ustanovama (školama, vrtićima, jaslicama), socijalnim ustanovama (centrima za smeštaj dece i odraslih, centrima za socijalni rad, vaspitno–popravnim ustanovama, zatvorima) na teritoriji Republike Srbije;
- pratiti praksu svojih članova i primenu etičkog kodeksa u profesiji muzikoterapeuta;
- okupljati eksperte iz različitih struka koji svojim radom mogu doprineti razvoju teorije i prakse muzikoterapije;
- učestvovati u promociji i unapređenju teorijskih znanja iz oblasti muzikoterapije;
- davati podršku organizaciji edukacije na ovom polju;

11 Vid. European Music Therapy Association Bylaws

12 R. Radulović, „The Role of Professional Associations in the Recognition Process“, Special issue Music therapy in Europe: Paths of professional development, 2015.

13 M. Geretsegger, M. Elefant, K. Mössler, C. Gold, „Music therapy for people with autism spectrum disorder“, Cochrane Database of Systematic Reviews, 2014

14 Čl. 1. Statuta UMTS

15 Čl. 14. Statuta UMTS

16 Čl. 6. Statuta UMTS

- podsticati razvijanje naučno-istraživačke delatnosti na polju muzikoterapije;
- davati doprinos izdavačkoj delatnosti iz ove oblasti;
- drugi ciljevi koji proizilaze iz ciljeva utvrđenih u prethodnim alinejama.¹⁷

Propisana su i prava i obaveze članova, a organi upravljanja udruženjem su skupština, izvršni odbor, profesionalni odbor, nadzorni odbor, etički komitet i sud časti.

4.3 Edukacija muzikoterapeuta

U tesnoj vezi sa UMTS nalazi se centar za edukaciju HATORUM, u kojem svi koji ispunjavaju određene uslove mogu pohađati četvorogodišnji program školovanja nakon kojeg stiču diplomu i direktnu mogućnost da rade sa pacijentima. HATORUM pod okriljem UMTS primenjuje Pravilnik o edukaciji, koji detaljno izlaže strukturu edukacije samih muzikoterapeuta. Edukacija iz muzikoterapije UMTS predstavlja originalni program edukacije iz muzikoterapije, jedinstven u našoj zemlji, koji prihvata visoke edukacijske i profesionalne standarde i razvija uslove u cilju razvoja muzikoterapije kao nezavisne profesije.¹⁸ Edukacija u trajanju od tri hiljade časova raspoređena je u četiri semestra (četiri godine). Program se sastoji iz teorijskog dela, didaktičke analize kandidata i praktične nastave pod supervizorom.

Pod pojmom kandidat podrazumevamo svako lice koje je završilo ili je na završnoj godini nekog od fakulteta humanističko-društvenog smera ili Fakultet muzičke umetnosti. Ostali uslovi taksativno su navedeni u pravilniku:

1. aktivno sviranje jednog instrumenta;
2. ukoliko kandidat nema diplomu muzičke škole ili nije profesionalni muzičar, polaže prijemni ispit koji govori o njegovim muzičkim sposobnostima;
3. inicijalni psihoterapijski (muzikoterapijski) intervju koji govori o psihološkim kvalitetima potrebnim za ulazak u ovakvu vrstu edukacije¹⁹.

Treba napomenuti, da se svi kandidati obučavaju po istom programu bez obzira koja je njihova primarna profesija.

Osnivač UMTS i idejni autor programa je Prim. dr sci. med. Ranka Radulović, psihijatar, psihoterapeut ECP – muzikoterapeut, supervizor je UMTS.

¹⁷ Čl. 11. Statuta UMTS

¹⁸ Čl. 1. Pravilnika o edukaciji muzikoterapeuta HATORUM, Udruženje muzikoterapeuta Srbije, Beograd 2016.

¹⁹ Čl. 32. Pravilnika o edukaciji muzikoterapeuta HATORUM

Prim. dr sci. med. Ranka Radulović je autor u sveu novih muzikoterapijskih tehnika koje su publikovane u njenoj master i doktorskoj tezi, i kasnije tokom prakse, a koje se primenjuju svakodnevnoj medicinskoj praksi u našoj zemlji. Na tehnikama čiji je autor Prim. dr sci. med. Ranka Radulović se zasniva program edukacije Udruženja muzikoterapeuta Srbije.

U programu edukacije iz muzikoterapije, pored naših profesora, mogu učestvovati i muzikoterapeuti iz inostranstva koji imaju evropsku licencu za obavljanje edukacije, imenovani od HATORUMd.o.o.

Pravilnik takođe kaže da, broj predmeta (časova) može biti promenjen odredbom zakonskih ili podzakonskih akata Republike Srbije ili Evropske muzikoterapijske konfederacije EMTC i/ili EMTR u skladu sa aktuelnim okolnostima i potrebama.

Pismenim ili usmenim putem proverava se da li su kandidati savladali predviđena teorijska znanja. Takođe, tokom edukacije kandidat potpisuje Etički kodeks UMTS i dužan je da poštuje pravila etičkog kodeksa UMTS i EMTC.

4.4 Etički kodeks uređuje:

Cilj udruženja, opšte profesionalne dužnosti, Odgovornost prema kandidatima u edukaciji, kandidata za muzikoterapeute (stažistima) i supervizantima, poverljivost i zaštita podataka, istraživanja, profesionalni odnosi, zabrana diskriminacije, primena Etičkog kodeksa.

U članovima koji će biti navedeni u daljem tekstu ogleđa se suštinski razlog zbog kojeg je potrebno ovu profesiju podrobnije regulisati, donošenjem zakona. Ne treba gubiti iz vida da cilj donošenja Zakona o muzikoterapiji nije uspostavljanje barijera ulasku na tržište radi njih samih, niti uspostavljanje monopola radi prisvajanja kakvog profita, već bi Zakon trebalo što pre doneti radi zaštite samih pacijenata od zloupotreba i neetičkog ponašanja od strane nekvalifikovanih lica – onih koji nisu prošli adekvatnu edukaciju pod supervizijom tokom višegodišnjeg programa, učeći pritom ono što su provereni i priznati metodi u ovoj oblasti.

Ono što se ne može prevideti pri čitanju kodeksa jeste detaljnost s kojom su propisana etička pravila kojih se muzikoterapeuti imaju držati u svom radu. Bez sumnje, ovo ukazuje na profesionalnost s kojom se pristupa pacijentima, kao i na ozbiljne namere Udruženja muzikoterapeuta Srbije za dalji razvoj ove profesije kod nas.

U članu 2, stavu prvom, definiše se kao primarni cilj zaštita pacijenta od povređivanja koje može rezultirati od neetičkog ponašanja i da osigura

da će njegova dobrobit svo vreme imati prioritet nad svim drugim razmatranjima.

U članu 3, stavu trećem, propisuje se da se muzikoterapeut u profesiji neće angažovati u bilo kakvim zvaničnim ili nezvaničnim industrijskim/trgovinskim ili drugim akcijama koje ga dovode do konflikta interesa sa primarnim ciljem zaštite sigurnosti pacijenta/klijenata i najboljeg interesa muzikoterapijske profesije.

Dalje u istom članu se naglašava kako ona/on neće nikada delovati u cilju da zadovolji svoj vlastiti lični interes (emocionalni, seksualni ili ekonomski), i da će raditi na bazi preciznog terapijskog sporazuma sa pacijentom/klijentom i/ili njegovim/njenim roditeljom/negovateljem tj. starateljem kada je tako prikladno, pri čemu sporazum obuhvata: metod ili tehniku koja će biti primenjena, obim i prosečno trajanje tretmana, cenu (kada je primenljivo), objašnjenje prirode i poverljivosti terapije a u slučaju deteta ili mlade osobe, svako ograničenje privatnosti koje je nametnuto u cilju zakonske zaštite deteta.

Ovde treba skrenuti pažnju na naglašavanje posebne zaštite dveju kategorija: dece i mladih osoba.

Nadalje, muzikoterapeut mora biti odgovoran za fizičku sigurnost pacijenta tokom terapijske seanse, a u slučaju potrebe je obavezan da pruži prvu pomoć, i da bude svestan svakog uslova (kao što je npr. epilepsija) koji zahteva brzi pristup medicinskoj pomoći ili specijalnoj opremi.

Član 6 govori o poverljivosti i zaštiti podataka.

Opšta odredba glasi: muzikoterapeut će zaštititi poverljivost informacija dobijenih tokom klijentovog/pacijentovog tretmana.

Od tog su opšteg pravila predviđeni izuzeci, svakako, u interesu pacijenta:

Opšte informacije mogu biti podeljene sa drugim profesionalcima koji sudeluju u lečenju za potrebe plana i koordinacije režima lečenja.

Sa dozvolom klijenta /pacijenta/ roditelja/staratelja, prikladne informacije mogu biti podeljene za ciljeve treninga sa kolegama i supervizorom, koji će biti povezani zavetom poverljivosti kao i terapeut.

Sa dozvolom klijenta /pacijenta/ roditelja/staratelja, prikladne informacije mogu biti publikovane ili prezentovane kao deo studije ili istraživačkog projekta.

U slučaju zaštite maloletnog deteta mogu se obavestiti roditelji i/ili nadležne službe.

U slučaju zaštite života klijenta/pacijenta/ hendikepiranog lica, mogu se obavestiti nadležne službe

U slučaju životne ugroženosti druge osobe mogu se obavestiti nadležne službe.

U slučaju zahteva od strane suda, mogu se dostaviti samo tražene informacije.

Član 7 koji govori o istraživanju, vrlo značajnom u okviru ove profesije i u cilju unapređenja pre svega kvaliteta pružanih usluga, propisuje da će u svakom istraživanju u koje su klijenti/pacijenti uključeni posredno ili neposredno, prioritet biti dat njihovom interesu i sigurnosti. Pre svakog istraživanja će se tražiti odobrenje od strane medicinskog ili akademskog etičkog komiteta.

Uverenja o završenoj edukaciji iz muzikoterapije u HATORUMd.o.o. su verifikovane od UMTS, jedinog strukovnog udruženja muzikoterapeuta u Republici Srbiji, koje je ravnopravni član Evropske muzikoterapijske konfederacije. Uverenje o završenoj četverogodišnjoj edukaciji iz muzikoterapije po programu HATORUM d.o.o., a pod okriljem UMTS omogućuje kandidatu da se nakon sticanja iste upiše u registar profesionalnih muzikoterapeuta UMTS, sebe naziva muzikoterapeutom i bavi poslom muzikoterapeuta u okviru definisanih regulativa UMTS, a u skladu sa zakonom Republike Srbije.

Kandidati koji žele da dobiju saveznu i evropsku licencu psihoterapeuta moraju zadovoljiti uslove propisane od strane Saveza društava psihoterapeuta Srbije kao NUO (National Umbrella Organisation).

Ovo uverenje omogućava da samostalno primenjuju tehnike muzikoterapije sa bolesnom populacijom ili kod lica sa posebnim potrebama isključivo u nekoj od državnih ili privatnih ustanova koji se bave lečenjem, smeštajem i rehabilitacijom u okviru tima zdravstvenih radnika i pod okriljem UMTS prema Pravilniku o muzikoterapijskoj delatnosti UMTS.²⁰

4.5. Pravilnik o Muzikoterapeutskoj delatnosti

U odsustvu zakona kojim bi bila kompletno regulisana muzikoterapeutska delatnost, Udruženje muzikoterapeuta Srbije je donelo *Pravilnik o muzikoterapeutskoj delatnosti Udruženja muzikoterapeuta Srbije*, koji ovu oblast privremeno reguliše do donošenja pomenutog zakona.

Pravilnik, polazeći od toga da je muzikoterapija nezavisna profesija, prvo definiše ko se ima smatrati muzikoterapeutom, njegova prava i dužnosti pri obavljanju profesije, zatim materiju muzikoterapijskog metoda i prema kome se ima obavljati muzikoterapija, u kojim uslovima se ima

20 Čl. 36. Pravilnik o muzikoterapijskoj delatnosti, *Udruženje muzikoterapeuta Srbije*, 2016.

obavljati terapija, kao i uslove plaćanja usluga muzikoterapeuta.

Muzikoterapeut je lice koje je završilo Hatorumov program²¹ četvorogodišnje edukacije iz muzikoterapije pod okriljem Udruženja muzikoterapeuta Srbije i upisano u registar muzikoterapeuta UMTS, kaolice koje je završilo edukaciju iz muzikoterapije u inostranstvu, i akreditovano od UMTS da može da sprovodi muzikoterapijsku delatnost u Republici Srbiji.

Lice mora imati četvorogodišnju edukaciju, (završen fakultet ili visoku školu iz muzikoterapije, završene diplomske studije – master iz muzikoterapije, odgovarajuće radno iskustvo pod supervizijom i završenu ličnu analizu, kao i sertifikat da je punopravni (profesionalni) član muzikoterapijske asocijacije koja je član EMTC.

Nadalje, Muzikoterapeut je dužan da svakih pet godina obnovi licencu. Obnavljanje licence znači:

- 1) da muzikoterapeut UMTS redovno plaća članarinu UMTS,
- 2) da prati novine u muzikoterapiji preko učestvovanja na stručnim sastancima ili da učestvuje muzikoterapijskim treninzima organizovanim od strane trenera verifikovanih za određenu muzikoterapijsku tehniku od strane nacionalne asocijacije kojoj pripadaju najmanje jednom godišnje (o čemu prilaže sertifikat);
- 3) da sprovodi muzikoterapijsku delatnost najmanje jedan dan nedeljno (pet terapijskih sati u kontaktu sa klijentom/grupom klijenata ili 220 terapijskih sati godišnje)
- 4) imajući u vidu početak razvoja muzikoterapije u Srbiji, ukoliko muzikoterapeut UMTS nema dovoljno klijenata može da, dok ne stekne dovoljan broj klijenata, radom u radnim grupama/organima uprave UMTS dopuni potreban broj sati.

Ukoliko muzikoterapeut UMTS nije ostvario uslove za produženje licence jer je bio na bolovanju/dužem porodiljskom odsustvu, licencu može da produži uslovno na godinu dana od dana kada je završio sa odsustvom/bolovanjem, a da dolazi na superviziju jednom nedeljno najmanje onoliko meseci koliko je godina bio odsutan. Ukoliko muzikoterapeut kome je produžena licenca uslovno, tokom tekuće godine nije ostvario potrebne uslove i broj sati za produženje licence, gubi status aktivnog muzikoterapeuta, a dobija status kandidata za muzikoterapeuta. To znači da je u obavezi

da dolazi na superviziju najmanje jedan školski semestar dok ne stekne uslove za ponovno polaganje ispita.

Bez sumnje, ponovno licenciranje ili supervizija nad licem koje ima status kandidata za muzikoterapeuta neophodni su sa stanovišta proveravanja kvaliteta usluga koje gore navedena lica pružaju, jer u svom terapijskom radu mogu da sprovedu samo muzikoterapijski metod (tehniku) priznatu od strane UMTS i da koriste samo instrumente i sredstva priznate i odobrene od strane UMTS.

Dužan je da u oglašavanju sopstvene muzikoterapijske delatnosti poštuje Zakon o informisanju, Zakon o zdravstvenoj zaštiti i druge zakone koji regulišu ovu oblast.

Nadalje, što se tiče uslova u kojima se terapija obavlja, muzikoterapeut odnosno kandidat za muzikoterapeuta je dužan da sam obezbedi uslove u kojima će se terapija obavljati, i da pre početka obavljanja muzikoterapijske delatnosti dobije od pacijenta, njegovog člana porodice ili staraoca, potpisani informisani pristanak o metodu, uslovima i načinu rada. Jasno, kako bi se još više suzbila svaka mogućnost zloupotrebe i nesavesnog rada. Muzikoterapijsku delatnost može obavljati i u okviru privatne ili državne zdravstvene ustanove sa kojom ima potpisan ugovor, a u sopstvenoj zdravstvenoj ustanovi (službi, ordinaciji) samo ako je po bazičnoj profesiji lekar.

Ovde treba skrenuti pažnju na opasnost obavljanja delatnosti od strane lica koje po profesiji nije lekar i nema adekvatnu spremu. Lice koje ima iskustva sa muzikom, ali ne i u radu sa pacijentima teško da može imati adekvatan pristup prema pacijentima koji, recimo, boluju od nekih duševnih bolesti, psihoza. Nenaviknutost onog koji primenjuje terapiju na rad sa takvim licima, na takvo okruženje i način rada, može ići na štetu pacijenta, što treba sprečiti, te zato i HATORUM kao centar za edukaciju muzikoterapeuta u Srbiji i propisuje detaljan program edukacije u ovoj oblasti koji neko lice mora proći da bi postalo licencirani muzikoterapeut.

Još nešto što bi trebalo istaći jeste da se muzikoterapija može primenjivati prema licima najrazličitije starosne dobi, bez obzira na to da li se radi o zdravom ili bolesnom licu. Tako, muzikoterapeut (kandidat za muzikoterapeuta) može obavljati muzikoterapijsku delatnost i okviru državne ili privatne školske ili predškolske ustanove sa kojom ima ugovor o stalnom radnom odnosu ili o honorarnom radnom odnosu. U tom slučaju je poslodavac dužan da obezbedi dozvolu za obavljanje muzikoterapijske delatnosti od nadležnog

²¹ Pravilnik edukacije iz muzikoterapije HATORUM, Udruženje muzikoterapeuta Srbije, 2016.

ministarstva prosvete (ako se radi o zdravoj deci), a ako se radi o bolesnoj deci ili deci sa posebnim potrebama, Ministarstva prosvete i Ministarstva zdravlja, a i u okviru državne ili privatne ustanove za smeštaj starih lica ili lica sa posebnim potrebama sa kojom ima ugovor o stalnom radnom odnosu ili honorarnom radnom odnosu.

Muzikoterapiju je potrebno približiti školama, odnosno, deci, budući da je korisnije bilo kakve probleme u razvoju deteta²² otkloniti što pre, kako bi se deca razvila u funkcionalne članove društva, oslobođene fobija, trauma, i drugih prepreka njihovom pravilnom odrastanju.

Muzikoterapeut (kandidat za muzikoterapeuta) koji je po bazičnoj profesiji zdravstveni radnik ili zdravstveni saradnik može obavljati muzikoterapijsku delatnost i okviru službe za socijalni rad sa kojom ima ugovor o stalnom radnom odnosu ili o honorarnom radnom odnosu. Za muzikoterapeute koji nisu po bazičnoj profesiji zdravstveni radnici i saradnici to podrazumeva da takva ustanova ima u svom sastavu zdravstvene radnike. Muzikoterapeut (kandidat za muzikoterapeuta) može obavljati muzikoterapijsku delatnost i okviru drugih pravnih lica sa kojim ugovor o stalnom radnom odnosu ili o honorarnom radnom odnosu pod uslovom da je obezbedio uslove za obavljanje muzikoterapijske delatnosti, poštujući Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srbije i druge zakone, kao i u okviru pravnih lica sa kojim ugovor o stalnom radnom odnosu ili o honorarnom radnom odnosu pod uslovom da je obezbedio uslove za obavljanje muzikoterapijske delatnosti, poštujući Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srbije i druge zakone.

22 Vid. R. Radulović, Integrativna muzikoterapija i cerebralna paraliza. Beograd, Jugoslovensko udruženje za muzikoterapiju, 2003.

U slučaju kršenja ovog pravilnika, etičkog kodeksa ili statuta UMTS postupiće se prekidanju edukacije iz muzikoterapije (za kandidate u edukaciji), privremenom ili trajnom brisanju muzikoterapeuta (kandidata za muzikoterapeuta) iz registra²³ muzikoterapeuta UMTS u skladu sa Statutom i u slučaju potrebe povesti zakonski postupak.

5. ZAKLJUČAK

Kada govorimo o muzikoterapijskoj delatnosti, neophodno je da uvek imamo na umu osetljivost pacijenata (klijenata) sa kojima Muzikoterapeuti treba da budu u kontaktu. Takođe, nisu mnogobrojna zakonodavstva u Evropi koja regulišu ovu profesiju posebnim zakonom, pa Srbija po tom pitanju nije usamljena. Ono što se može zaključiti, to je da postoje određene tendencije na nivou Evrope da ova profesija bude regulisana u posebnom zakonu i u drugim zemljama, kako to čine Austrija i Velika Britanija. Odsustvo jasnih standarda koje bi postavila Evropska muzikoterapijska konfederacije, jedan je od problema koji treba biti rešen u skorije vreme kako bi se postigla usklađenost na nivou čitave profesije. Detaljnim izlaganjem zvaničnih dokumenata koje poseduje UMTS, jasno se vidi profesionalnost i angažovanost njenih članova. Međutim veća podrška radu ovog udruženja, značila bi, pre svega, obrazovanje školovanog kadra muzikoterapeuta, kao i formiranju visokih standarda za bavljenje ovom profesijom, što bi dalje predstavljalo najbolju moguću, kako zaštitu, tako i prevenciju zdravlja ljudi.

23 Pravilnik o vođenju registra muzikoterapijskih metoda/tehnika/terapijskih sredstava koje primenjuju muzikoterapeuti Udruženja muzikoterapeuta Srbije

OBEZBEĐENJE

Milica Aničić

1. UVOD

U ovom istraživanju o primeni Zakona o privatnom obezbeđenju¹ baviću se temom obuhvata i licenci za privatno obaveštenje, kao i problemima koji se javljaju u primeni, pravnim prazninama i razlikom u funkcionisanju agencija pre i posle donošenja istog zakona. Kakve nam probleme donosi neregulisano obezbeđenje u noćnom klubovima? Da li se građani žale na ubistva koja se dešavaju ispred noćnih klubova? Mnogima je u Srbiji privatno obezbeđenje sinonim za osobe sumnjive zbog kriminala i slično. Da li je to opravdano ili se donošenjem Zakona to slika poboljšala? Koliko će određena obuka i polaganje za licence doprineti poverenju ljudi prema obezbeđenju? Donošenje Zakona nije nešto što zadire u njihov svakodnevni život. Tako i donošenje Zakona o privatnom obezbeđenju nije bila tema građana, zapravo nije nešto oko čega su se oni posebno pobrinuli, već same agencije za obezbeđenje. Stoga, ne postoji posebno poverenje ni roditelja u školsko privatno obezbeđenje, ni klijenata koji uđu u banku, ni raznih korisnika ostalih institucija koje obezbeđuju agencije za privatno obezbeđenje, jer nemaju predstave o tome koliki je njihov put do dobijanja licence.

2. IDEJA DONOŠENJA ZAKONA I PRVI NACRT

Zakon o privatnom obezbeđenju je bila tema čak 10 godina. Donošenje ovog zakona bi smanjilo malverzacije, prostor zloupotrebe i dovelo u sklad neregulisano tržište. Prvi nacrt pojavio se u Skupštini 2003. godine. Iste godine povlači se zbog dorade i gubi se njegov svaki trag. Posle ovog nacrta pojavila su se još dva, ali je navodno jedna velika agencija za obezbeđenje zaustavila proces zbog svojih interesa². Pretpostavlja se da nije samo jedna u pitanju, već se misli da se u toj, sivoj zoni, zarađuje veliki novac. Treba pomenuti preko 50.000 komada vatrenog oružja, veliki broj neprijavljenih radnika i mnoge nepravilnosti koje bi bile, srušene, donošenjem zakona. Štaviše nije se znao precizan broj zaposlenih u ovom sektoru.

1 Zakon o privatnom obezbeđenju, Službeni glasnik RS, br. 104/2013-8, 42/2015-3 i 87/2018-31

2 <http://cafebarnetwork.rs/management/istrazujemo/1743-problem-se-resava-pricom-a-ne-pesnicama> (datum pristupa: 15. 05. 2019.)

3. DONOŠENJE ZAKONA I NJEGOVE OSNOVNE ODREDBE

Napokon, Zakon o privatnom obezbeđenju donet je 27. 11. 2013. i on obezbeđenje definiše na sledeći način, u članu 2:

- 1) Privatno obezbeđenje, u smislu ovog zakona, obuhvata pružanje usluga, odnosno vršenje poslova zaštite lica, imovine i poslovanja fizičkom i tehničkom zaštitom kada ti poslovi nisu u isključivoj nadležnosti državnih organa, kao i poslove transporta novca, vrednosnih i drugih pošiljki, održavanja reda na javnim skupovima, sportskim priredbama i drugim mestima okupljanja građana (redarska služba), koje vrše pravna lica i preduzetnici registrovana za tu delatnost, kao i pravna lica i preduzetnici koji su obrazovali unutrašnji oblik organizovanja obezbeđenja za sopstvene potrebe (u daljem tekstu: samozaštitna delatnost).
- 2) Usluge privatnog obezbeđenja ne spadaju u policijske ili druge poslove bezbednosti koje vrše organi državne uprave.
- 3) Pravna lica i preduzetnici koji imaju licencu za vršenje poslova privatnog obezbeđenja ne mogu vršiti poslove zaštite lica i imovine koji su u isključivoj nadležnosti državnih organa i primenjivati operativne metode i sredstva, odnosno operativno-tehnička sredstva i metode koje ti organi primenjuju na osnovu posebnih propisa.,,

Prema ovom zakonu postoje sledeće licence, navedene u članu 3.:

„ Pravna lica i preduzetnici za privatno obezbeđenje, pod uslovima propisanim ovim zakonom, mogu imati licencu za poslove:

- 1) *procene rizika u zaštiti lica, imovine i poslovanja;*
- 2) *zaštite lica i imovine fizičkim i tehničkim sredstvima, kao i poslove održavanja reda na javnim skupovima, sportskim priredbama i drugim mestima okupljanja građana u delu koji nije u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova;*
- 3) *planiranja, projektovanja i nadzora nad izvođenjem sistema tehničke zaštite, montaže, puštanja u rad, održavanja sistema tehničke zaštite i obuke korisnika;*
- 4) *obezbeđenja transporta i prenosa novca i vrednosnih pošiljki u delu koji nije u nadležnosti Ministarstva.“*

Isto tako, Zakon određuje licence koje mogu imati, u članu 9:

„Za vršenje poslova privatnog obezbeđenja pravnom licu ili preduzetniku Ministarstvo može izdati:

- 1) licencu za procenu rizika u zaštiti lica, imovine i poslovanja;
- 2) licencu za vršenje poslova fizičko-tehničke zaštite lica i imovine i održavanje reda na sportskim priredbama, javnim skupovima i drugim mestima okupljanja građana;
- 3) licencu za vršenje poslova obezbeđenja transporta i prenosa novca i vrednosnih pošiljki;
- 4) licencu za vršenje poslova planiranja sistema tehničke zaštite;
- 5) licencu za vršenje poslova projektovanja i nadzora nad izvođenjem sistema tehničke zaštite;
- 6) licencu za vršenje poslova montaže, puštanja u rad i održavanja sistema tehničke zaštite i obuke korisnika.“

3.1. Krajnji rok za usaglašenosti rada sa zakonom

U skladu sa Zakonom o privatnom obezbeđenju, 1. januara 2017. godine istekao je rok do kada su pravna lica i preduzetnici koji obavljaju delatnost privatnog obezbeđenja morali da usklade svoj rad sa odredbama ovog Zakona, što podrazumeva da svi koji se bave ovim poslom moraju imati licence. Rešenja koje je Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije dodelilo nekolicini centara imajuovlašćena za obavljanje programa stručne obuke za vršenje fizičko – tehničke zaštite lica i imovine i održavanja reda na sportskim priredbama, javnim skupovima i drugim mestima okupljanja građana. A da bi kandidat mogao da polaže stručni ispit za dobijanje pomenute licence pri Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije neophodno je da poseduje potvrdu o obučenosti, to jest uverenje o završenoj obuci.

4. STANDARDIZOVANA OBUKA KANDIDATA

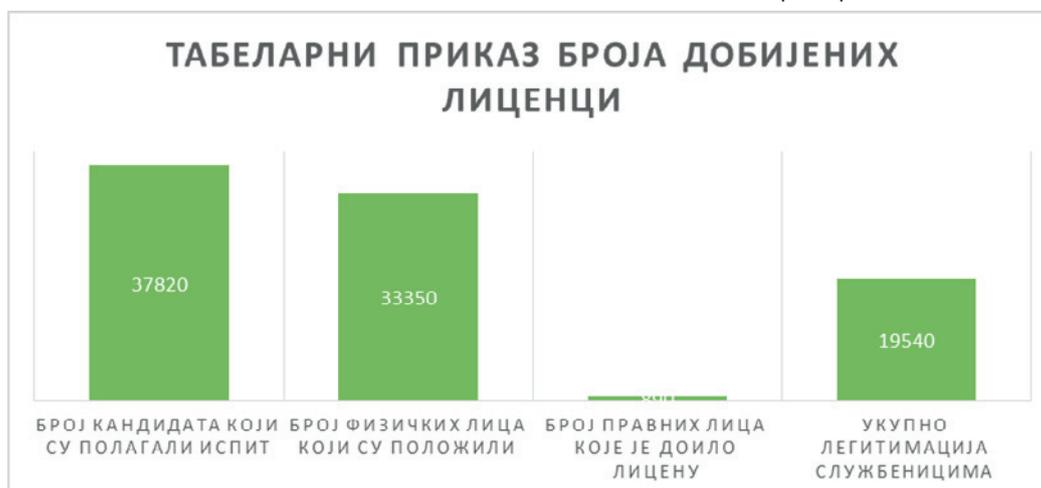
Stručna obuka sprovodi se putem predavanja, vežbi, kurseva i radionica po utvrđenim zakonskim programima. Stručna obuka izvodi se teoretskom i praktičnom obukom, kroz 101 nastavni čas. Teoretska obuka obuhvata 66 časova ili 11 dana, a praktična 35 časova ili 6 dana. Jedan čas obuke traje 45 minuta, a broj časova obuke ne sme biti veći od šest časova na dan. Prisutnost polaznika na obuci mora biti 100% od ukupnog fonda časova. U slučaju sprečenosti polaznika da prisustvuje nekom nastavnom času, isti ima obavezu da u narednom terminu obuke pohađa nastavne časove koje je propustio. Svaki polaznik na kraju obuke popunjava test od 25 pitanja, tako što zaokružuje jedan od tri ponuđena odgovora na svako pitanje. Završni ispitni test traje 60 minuta. Da bi uspešno završio obuku, svaki polaznik mora odgovoriti tačno na najmanje 18 pitanja. Polaganje stručnog ispita vrši se pred komisijom MUP-a. Na stručnom ispitu kandidati izvlače po jedno pitanje iz 5 oblasti. Odgovori na pitanja iz prava, poslova privatnog obezbeđenja, protivpožarne zaštite i prve pomoći daju se usmeno, dok se samoodbrana polaže praktično, pokazivanjem tehnika samoodbrane. Da bi kandidat položio stručni ispit mora tačno odgovoriti na svih 5 pitanja. Nakon položenog ispita kandidatu MUP izdaje Licencu za vršenje poslova privatnog obezbeđenja.³

5. PRIMENA ZAKONA U PRAKSI

Do sada su otvorena 82 centra u 140 mesta za obuku. Stručni ispit je polagalo 37820 kandidata, a licencu steklo 33350 fizičkih i 890 pravnih lica. Dodeljeno je 19540 legitimacija službenicima obezbeđenja.⁴

3 <https://www.securitas.co.rs/trazite-posao/uslovi-licenciranja/strucna-obuka-i-dobijanje-licence/> (datum pristupa: 15. 05. 2019.)

4 <https://www.securitysee.com/2018/06/primena-zakona-o-privatnom-obezbeđenju-u-sektoru-bezbednosti-aktuelne-teme-i-razmatranje-predloga-za-izmenu-i-dopunu-zakona/> (datum pristupa 15. 05. 2019.)

5.1. Problemi u primeni zakona

Problemi u primeni Zakona o privatnom obezbeđenju na koje su se žalile agencije su sledeći:

- terminološka neusaglašenost zakona sa međunarodnim i srpskim standardima iz oblasti privatne bezbednosti;
- jednim delom neusaglašenost sa drugim zakonskim i podzakonskim propisima koji se odnose na: rad i radne odnose; opšte upravni postupak u delu izdavanja licenci privatnog obezbeđenja;
- obezbeđenje javnih okupljanja (posebno sportskih manifestacija);
- postupanje sa vatrenim oružjem
- nedovoljno jasno definisani uslovi za primenu ovlašćenja službenika obezbeđenja;
- nedovoljno jasno uređen način vršenja nadzora i kontrole privatnog obezbeđenja, a posebno u delu usaglašenosti ove delatnosti sa važećim standardima.

Veliki problem predstavlja fizičko obezbeđenje u noćnim klubovima. Iako je zadatak obezbeđenja da spreči da do problema dođe, a oblast delovanja je samo lokal koji se obezbeđuje. To zapravo nije slučaj u praksi. Česta ubistva ispred noćnih klubova zabrinjavaju građane. Često poznanici direktora obezbeđuju klubove, ali to svakako nije regulisano zakonom. Po tom pitanju se ne može ništa uraditi, iako neki smatraju da je neophodno. Javna je tajna da kod nas rade lica koja nisu profesionalci i koji nemaju ni licence za taj posao.⁵

Nikakva pravila ne postoje, svakome je na volju da bira: ugostitelj bira obezbeđenje, gosti biraju lokale koje će posećivati, država bira da se ne meša. Utisak je da je mnogo pogrešnih izbora i da niko u ovoj priči nije potpuno nevin, kao što nije ni potpuno odgovoran.

U Evropi, fizičko obezbeđenje je regulisana delatnost, i to podjednako za svaki vid istog, kada su u pitanju noćni klubovi postoji posebna licenca koja iziskuje mnogo rada i treninga i neophodna je za taj posao.

5.2. Šta kaže agencija za privatno obezbeđenje u vezi sa periodom pre i posle donošenja zakona?

Društvo Aktiva Fitep a.d. Beograd, osnovano je 1969. godine kao specijalizovano preduzeće za fizičko tehničko obezbeđenje i protivpožarnu za-

štitu imovine i lica, čime se u kontinuitetu bavi do danas. Član ovog društva, pravnik Mirjana Damjanović, nam je odgovorila na par pitanja.

- *Kako biste uporedili rad Vašeg društva pre donošenja Zakona o privatnom obezbeđenju i posle donošenja istog?* Promene su se znatno osetile, uvođenje raznih licenci, obaveznog lekarskog pregleda na godinu dana, koji je kasnije smanjen na pet godina zbog velikog finansijskog izdatka, ažurnije kontrole. Sa druge strane razgraničavanje u vezi sa vatrenim oružjem, dozvolama i slično.
- *Da li ste primetili neke neusaglašenosti zakona?* Da, celo društvo je postepeno primećivalo neusaglašenosti, ali izmenama i dopunama iz 2017. godine bilo je bolje. Svakako sve se to u praksi na neku način prebrodi.
- *Da li postoji bilo kakva tražnja za obezbeđenje noćnih klubova i kakav je Vaš stav po tom pitanju?* Nemamo apsolutno nikakvu tražnju kada su noćni klubovi u pitanju, to je neregulisano, ako bih smela slobodno da se izrazim po mom mišljenju to su,, izbacivači,, koji nemaju nikakve licence, apsolutno smatram da bi to trebalo da se zove privatnim obezbeđenjem.

6. INTERNACIONALNE AGENCIJE ZA PRIVATNO OBEZBEĐENJE

Postoje dve internacionalne agencije za privatno obezbeđenje čije su licence prihvaćene svuda u svedu i sa istim licencama se može raditi bilo gde u sektoru obezbeđenja. To su: The Security Industry Authority i The International Bodyguard and Security Services Association.

6.1. The International Bodyguard and Security Services Association⁶

Međunarodna asocijacija telohranitelja i sigurnosnih službi (IBSSA) je zvanična međunarodna asocijacija privatnog obezbeđenja, radne snage i tehničkih resursa, tehnoloških kompanija i pojedinačnih članova bezbednosne profesije. IBSSA je neprofitna međunarodna asocijacija koja se bavi organizovanjem, koordinacijom, pružanjem pomoći, tehničke pomoći i razvoja svojim članovima širom sveta u oblasti bezbednosti u svim njenim oblicima. Udruženje je registrovano u Francuskoj 1994. godine i u SAD 2000. godine. IBSSA je danas zastupljena u više od 110 zemalja, a preko svojih članica udruženje predstavlja stotine hiljada

⁵ <http://cafebarnetwork.rs/management/istrazujemo/1743-problem-se-resava-pricom-a-ne-pesnicama> (datum pristupa: 15. 05. 2019. u 15: 49)

⁶ http://www.ibssa.org/index.php?topic_id=6 (datum pristupa 16. 05. 2019. u 17: 43)

stručnjaka za sigurnost, sigurnosnih kompanija ili različitih organizacija. Kod nas postoje dva centra, a broj časova je isti kao u našim agencijama.

6.2. The Security Industry Authority⁷

Industrija bezbednosti je organizacija odgovorna za regulisanje privatne industrije bezbednosti. To je nezavisno telo koje izveštava sekretara za unutrašnje poslove. Ova agencija pokriva Ujedinjeno Kraljevstvo. Ima dve glavne dužnosti. Jedna je obavezno licenciranje pojedinaca koji obavljaju određene aktivnosti u okviru privatne bezbednosti; druga je da upravlja dobrovoljnom šemom odabranih izvođača. Licenciranje SIA-e pokriva čuvanje od strane osoblja (uključujući obezbeđenje, nadzor vrata, blisku zaštitu, gotovinu i dragocenosti u tranzitu, i nadzor nad javnim prostorom pomoću nadzornih kamera), držanje ključa i imobilizaciju vozila. Licenciranje osigurava da su privatni sigurnosni operativci „prikladne i odgovarajuće” osobe koje su adekvatno obučene i osposobljene da obavljaju svoj posao. Odobrena šema izvođača je uvela set operativnih i standarda performansi za dobavljače privatnih sigurnosnih usluga. Organizacije koje ispunjavaju ove

⁷ <https://www.sia.homeoffice.gov.uk/Pages/about-us.aspx> (datum pristupa: 16. 05. 2019. u 17: 46)

standarde dobijaju status Odobrenog izvođača. Ova akreditacija kupcima privatnih usluga obezbeđenja pruža nezavisni dokaz o posvećenosti izvođača kvalitetu. Ova agencija nema svoj centar u Srbiji, kao ni u regionu. Polaganje za licencu u ovoj agenciji je moguće i ta licenca je prihvaćena u celom svetu.

7. ZAKLJUČAK

Ovaj Zakon pokazuje kako stvari zapravo funkcionišu pre i posle donošenja zakona, takođe kako je samoregulacija uticala na privatno obezbeđenje. Donošenjem zakona dosta stvari je došlo na svoje mesto, ali treba i dalje raditi na njemu kao i na njegovoj primeni. Smatram da je ova delatnost jako bitna i da na nju treba obratiti dosta pažnje jer je podobna tzv. svojoj zoni. Nadam se da će se u budućnosti još vremena ovoj temi posvetiti. Ipak, obezbeđenje se nalazi svuda oko nas, u školama, šoping centrima, bankama, državnim institucijama i slično. Potrebna je svima određena sigurnost i bezbednost. Suma summarum, osnov za dobro regulisanje postoji, Zakon je na snazi, te bi fokus trebalo da bude na njegovoj usklađenoj primeni. Važno je napomenuti da su najkritičnije tačke sive zone pri donošenju Zakona eliminisane.

REGULACIJA USLUGA TETOVIRANJA I PIRSINGA

*Pavle Stavretović,
Pavle Peno*

1. UVOD

U ovom radu ćemo se baviti istraživanjem, kako je regulisana delatnost tetoviranja u Srbiji i inostranstvu. Fokus će nam biti pronalaženje rešenja za regulisanje ove oblasti, te ćemo koristiti i uporednopravni metod. Tetoviranje kao delatnost i umetnost u velikoj meri je neregulisana, u svetu i kod nas, što ovu temu čini još izazovnijom za istraživanje i analizu.

Sa različitim aspektata, etičkih, kulturoloških, religijskih, istorijskih i drugih, tetovaža predstavlja kontroverzu, tradiciju, trend. Ne ocenjujući pojavu tetoviranja sa etičkog aspekta, predstavimo glavne stavove o njoj i iz različitih uglova pristupiti analizi, te tako ostaviti svakome da u paleti stavova i mišljenja, pronađe svoje boje.

Posle uvodnog dela, nastavićemo analizu koristeći našu zemlju kao polaznu tačku, te nakon toga, tri zemlje po našem odabiru: Velika Britanija, SAD, Nemačka. Naš fokus u narednom delu rada biće odgovor na pitanje da li se i kako, u njihovim pravnim sistemima delatnost tetoviranja pojavljuje kao regulisana ili je prepuštena samo-regulaciji.

Vođeni mišljenjem da se u pravnim sistemima tih zemalja mnoge oblasti na kvalitetniji način regulišu negu u domaćem pravu, pokušaćemo da dođemo do zanimljivih rezultata i uporedimo (ne) regulisanost ove delatnosti u navedenim zemljama sa našom.

Evropska unija (u daljem tekstu EU) kao nadnacionalno međunarodno udruženje svojih država članica, svetski presedan tog tipa, takođe će biti predmet našeg istraživanja. Naime, EU ima moć da neposredno obaveže države članice da donesu ili unesu određene propise u svoja nacionalna zakonodavstva, te će naš fokus upravo biti potraga za takvim aktima ili inicijativama, koje makar delimično pokrivaju oblast kojom se bavimo u ovom radu.

Nakon svega navedenog, a posebno zbog njene popularizacije i omasovljenja primene, nazire se društveni interes da tetoviranje bude najpre istraženo sa aspekta bezbednosti a potom se i reguliše kao delatnost. S tim u vezi, predložićemo rešenje za koje smatramo da je moguće implementirati u naš pravni sistem.

2. POJAM I ISTORIJAT

Tetoviranje je trajno unošenje mastila različitih boja u kožu uz pomoć posebno izrađenih igli. Uobičajno je da se ljudi tetoviraju iz estetskih, ritualnih, običajnih i društvenih razloga. Najstariji primer tetoviranog čoveka – mumije, nađen u glečeru na Alpima, predstavlja mumija zvana Eci (nem. Ötzi). On je najstarija pronađena mumija u Evropi a procenjuje se da je živio oko 3300. godine pre nove ere.¹

Tetoviranje se vremenom, počev od Afričkog kontinenta, širilo i praktikovalo svuda po svetu, do drevnih civilizacija poput Kine, ostrva Info-Pacifika.²

Danas tetoviranje predstavlja način izražavanja sopstvene ličnosti, estetski poduhvat, kulturološku pojavu, široko rasprostranjen trend među, prvenstveno mlađom, populacijom i kao takvo, praktikuje se svuda u svetu.

Postoje i mnoga negativna mišljenja i konotacije koje se vezuju za tetoviranje. Od predrasuda koje se najčešće odnose na to da se tetoviraju osobe kriminogene prošlosti, do raznih zaraznih bolesti i rizika kojima se ljudi izlažu prilikom tetoviranja. Pošto ubadanje igle i unošenje boja, tj. pigmenta, predstavlja samo po sebi unošenje stranog tela u organizam, stvarna je pretnja po zdravlje jer može doći do zaraze velikim brojem bolesti, što nas dalje upućuje na važnost visokih higijenskih i sanitarnih uslova u „Tattoo” salonima i neophodnost regulacije ove delatnosti.

Ne možemo a da ne pomenemo citat iz Biblije: „Za mrtvacem ne režite tela svojega, niti stavljajte tetoviran znak na sebe. Ja sam Gospod!”³ u kojem mnogi hrišćani takođe često nalaze utemeljenje svojih stavova protiv tetoviranja, što dodatno komplikuje ovu temu sa etičkog, odnosno teološkog aspekta.

3. TETOVIRANJE U SRBIJI

Tetoviranje u Srbiji nije regulisano kao grana, međutim postoje određene regulative koje se od-

1 Ötzi, der Mann aus dem Eis, Ein Mensch aus einer anderen Zeit, <http://www.iceman.it/de/oetzi-der-mann-aus-dem-eis/>, (20. 5. 2019.)

2 Hutchinson, *The Hutchinson Unabridged Encyclopedia with Atlas and Weather guide* (Credo Reference. Web. izd). Oxford, England: Helicon, 2010.

3 *Treća Mojsijeva* (19: 28)

nose na same tatu studije, poput sanitarnih uslova koji moraju biti ispunjeni i licence koju tatu majstor mora da poseduje.

Sanitarne uslove uređuje Pravilnik o opštim sanitarnim uslovima koje moraju da ispune objekti koji podležu sanitarnom nadzoru („Službeni glasnik RS”, broj 47 od 2. juna 2006.).

Član pet ovog pravilnika propisuje da objekat mora da ispunjava sledeće uslove:

- da je snabdeven higijenski ispravnom vodom za piće;
- da se odvodne otpadne vode, kao i uklanjanje čvrstih i drugih otpadnih materija iz objekata preuzimaju na higijenski način;
- da je obezbeđeno veštačko, a prema mogućnostima i prirodno svetlo, kao i prirodna, odnosno veštačka ventilacija i propisana, odnosno potrebna temperatura vazduha;
- da je uredan i čist, odnosno da se higijenski merama (uređivanje, čišćenje, pranje, održavanje, provetravanje, dezinfekcija, dezinfekcija, deratizacija i sl.), Održava higijena unutrašnjeg prostora i prostora, postrojenja, uređaja, nameštaja, opreme, pribora, namenski prevozna sredstva i njihove opreme, i postiže uredno higijensko stanje objekta i njegovog neposrednog okruženja;
- da su, prema vrsti delatnosti u objektu, obezbeđene prostorije, postrojenja, uređaji, nameštaj, oprema, pribor i namenska prevozna sredstva.⁴

Licenca koju tatu majstori moraju posedovati je diskutabilna iz razloga što ne postoji akreditovani organ koji je dodeljuje već se ona dobija kupovinom opreme za tetoviranje, koja je dostupna svakoj punoletnoj osobi.

Kada su ovi uslovi ispunjeni osoba koja želi da otvori tatu studio samo treba da ode u APR (Agencija za privredne registre) i registruje svoj studio i dobija dozvolu za rad.

U Srbiji takođe ne postoji nijedno udruženje tatu majstora koje bi proverilo ispunjenost uslova u studijima, takođe ne postoji ni jedna inspekcija koja bi vršila nadzor nad njihovim radom. Sanitarna inspekcija može da proveri uslove u kojima se tetovira, međutim retki su slučajevi da ona vrši preventivni nadzor tatu studija u Srbiji.

Tetoviranje maloletnih lica nije zabranjeno propisom, međutim praksa tatu edukacije je

⁴ Pravilnik o opštim sanitarnim uslovima koje moraju da ispune objekte koji podležu nadzoru sanitarne inspekcije, *Sl. glasnik RS* br. 47/2006 (21. 5. 2019.)

uređeno prema pravilu prema kojem se maloletna lica ne mogu tetovirati bez saglasnosti roditelja ili staratelja. Roditelji tom prilikom potpisuju izjavu da su saglasni da se njihovo dete tetovira na određenom mestu i obavezno navode da li dete boluje od nekih bolesti.

Ne postoji nijedna zabrana tetoviranja simbola koji mogu da vređaju ličnost ili su protivni moralu.

4. TETOVIRANJE U INOSTRANSTVU

Da bi se adekvatno moglo pristupiti analizi konkretnih rešenja i predloga koji dolaze u obzir prilikom regulisanja delatnosti tetoviranja, potrebno je problematiku analizirati i iz perspektive uporednog prava.

4. 1. Velika Britanija

Tetoviranje u Velikoj Britaniji je regulisano na zavidnom nivou. Britanski parlament je doneo odluku⁵ da se lokalna samouprava bavi regulisanjem ove grane u koju pored tetoviranja spadaju i pirsing (*cosmetic piercing*), akupunktura i polutrajno bojenje kože (*semi-permanent skin coloring*). Da bi neko otvorio tatu studio u Londonu mora da ispuni određene sanitarne uslove da bi dobio licencu.⁶ Licenca (registracija) je obavezna jer tetoviranje može da izazove alergije i prenese ozbiljne bolesti poput HIV-a. U Engleskoj i Velsu je krivično delo baviti se tetoviranjem bez licence i statuta firme (*by laws*).

Sanitarne uslove u studiju reguliše lokalna samouprava kroz primere podzakonskih akata formulisani su na sledeći način⁷:

- igle i slična oprema za jednokratnu upotrebu se moraju bacati nakon korišćenja
- stolovi i stolice na kojima se radi moraju biti sterilisani nakon svakog klijenta
- nije dozvoljeno jesti i piti u studiju
- pigmenti i boje moraju biti sterilni
- nakit za pirsing mora biti sterilan

Zaposleni u studiju moraju biti upoznati i obučeni za rad u studiju zbog moguće zaraze od hepatitisa ili side. Ovde navodimo primer poslodav-

⁵ *Local Government (Miscellaneous Provisions) Act 1982*

⁶ *Registration for Cosmetic Piercing, Tattooing and Electrolysis*, www.wrexham.gov.uk/english/env_services/health_safety/piercing_registration.htm (23. 5. 2019.)

⁷ *Health and Safety at Work etc Act 1974*; Department of Health, Updated model byelaws for the regulation of acupuncture, tattooing, semi-permanent skin-colouring, cosmetic piercing and electrolysis by local authorities, September 2006 ⁴ HSE local authority circular, Health and safety issues related to body piercing, tattooing and scarification, April 2005

ca koji je dužan da pošalje zaposlene na obuku na neki od kurseva u Velikoj Britaniji, međutim ne postoje kursevi koji su nacionalno odobreni, ali na raspolaganju su mnogi komercijalni kursevi koji su dopuni i koji mogu da zadovolje potrebe, a preporučuje se da ih i sam poslodavac upozna sa osnovnim problemima pre same obuke.

Klijenti su takođe zaštićene zakonom koji govori o tome da proizvođač mora da bude sposoban da pruži usluge koje obećava i da mora koristiti materijale koji zadovoljavaju određen kvalitet, ukoliko ne ispuni ove uslove dolazi do raskida ugovora.⁸

Krivično delo je tetovirati osobe mlađe od 18 godina. Podzakonski akti mogu da zaobiđu ovaj zakon međutim ustaljena je praksa da se to ne radi i da se striktno poštuje.⁹

4. 2. SAD

U SAD-u je tetoviranje regulisano na skoro identičan način kao u Velikoj Britaniji. Federalni zakon ne reguliše tetoviranje ali države su ponasob uvele propise koji se odnose na tetoviranje. Lokalna samouprava je zadužena za nadzor kao i „Department of State Health Services“. Često vrše preventivne inspekcije i propisane su ogromne kazne ako sanitarni uslovi nisu ispunjeni.¹⁰ U 50 država članica postoji isto toliko i podzakonskih akata koji regulišu sanitarne uslove. Zakon koji zabranjuje tetoviranje maloletnika¹¹ takođe varira sa granicom i propisima, tako je negde zabranjeno uopšte tetoviranje maloletnika, dok je negde potrebno prisustvo roditelja a negde samo dozvola roditelja. Postoje i propisi o zabrani tetoviranja zuba, oka, usne itd., koji takođe variraju od države do države.

4. 3. Nemačka

U Nemačkoj postoji sličan problem kao što je to slučaj sa Srbijom – ne postoje jedinstveni propisi koji regulišu samo obrazovanje tatu majstora, kao ni ko sme i ko se može baviti tetoviranjem.

U Nemačkoj nije potreban nijedan sertifikat ili potvrda znanja, već su postavljeni uslovi samo u pogledu godina – tatu majstor mora imati najmanje 18 godina i mora posedovati dozvolu za

promet i trgovinu (*Der Gewerbeschein*) bavljenje tetoviranjem.¹² Dozvola za obavljanje delatnosti (*Der Gewerbeschein*) dobija se prijavom u Registar privrednih lica u Nemačkoj.¹³

Takođe tetovaža je u Nemačkoj regulisana u pogledu autorskih prava na taj način što predstavlja vrstu umetnosti tj. autorsko delo, te koja kao takva uživa pravnu zaštitu u pogledu autorskih prava, osim ako se radi o potpuno običnoj tetovaži.¹⁴ Ukoliko je glavni ili pretežni cilj fotografije koja je objavljena na društvenim mrežama prikazivanje tetovaže, a ne njenog nosioca, takva fotografija se može posmatrati kao kršenje autorskih prava tatu majstora, što daje pravo tato majstoru da zahteva naknadu štete sudskim putem.¹⁵

Pored svega navedenog, u Nemačkoj ne postoji propis kojim se eksplicitno reguliše od kog uzrasta je tetoviranje i umetanje pirsinga dozvoljeno. Tetoviranje i pirsing se ubrajaju u „namerno povređivanje tela“ (*mutwilligen Körperverletzung*). U praksi, ustaljeno je međutim nepisano pravilo da maloletnici moraju priložiti pismenu saglasnost svojih roditelja, kako bi se izbegli naknadni problemi.¹⁶ Ovaj uslov u pogledu godina i saglasnosti roditelja je jedan od oblika samoregulacije i dobre prakse koji postoji u ovoj oblasti u Nemačkoj.

Pored prakse, nailazimo i na pojedina mišljenja profesionalnih udruženja kao što su Nemačko društvo za pirsing (*Die Deutsche Gesellschaft für Piercing*) koje se protivi zahvatima ovog tipa za maloletnike mlađe od 14 godina.

Iako se u ovom slučaju striktno ne radi o tetoviranju, može se ovakav stav analogijom pripisati i tetoviranju, s obzirom na pominjanje tetoviranja i pirsinga u zakonima u istoj kategoriji „namerno povređivanje tela“ o čemu je već bilo reči.¹⁷

12 GewO Ausfertigungsdatum: 21. 06. 1869 Vollzitat: „Gewerbeordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. Februar 1999 (BGBl. I S. 202), die zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 29. November 2018 (BGBl. I S. 2666) geändert worden ist“

13 Debitoor Lexikon Rechnungsstellung & Buchhaltung einfach erklärt, Gewerbeschein – was ist ein Gewerbeschein, <https://debitoor.de/lexikon/gewerbeschein>(20. 5. 2019.)

14 Urheberrechtsgesetz vom 9. September 1965 (BGBl. I S. 1273), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 28. November 2018 (BGBl. I S. 2014) geändert worden ist – § 2 Abs. 1 Nr. 4 des Urheberrechtsgesetzes

15 Der ARAG Konzern, „Tattoos unterliegen dem Urheberrecht“, <https://www.arag.de/service/infos-und-news/rechtstipps-und-gerichtsurteile/sonstige/08222/>, (20. 5. 2019.)

16 Jugendschutz – Ab wann sind Tattoos und Piercings erlaubt? https://www.t-online.de/leben/familie/schulkind-und-jugendliche/id_49351286/jugendschutz-ab-wann-sind-tattoos-und-piercings-erlaubt-.html, (20. 5. 2019.)

17 Jugendschutz – Ab wann sind Tattoos und Piercings erlaubt? https://www.t-online.de/leben/familie/schulkind-und-jugendliche/id_49351286/jugendschutz-ab-wann-sind-tattoos-und-piercings-erlaubt-.html, (20. 5. 2019.)

8 *Supply of Goods and Services Act 1982*

9 *Tattooing of Minors Act 1969*

10 <https://www.dshs.texas.gov/tattoo-piercing/licensing.aspx> (21. 5. 2019.)

11 *Alabama Code – Section 22–17A–2, 2014 District of Columbia Code Division VIII. General Laws Title 47. Taxation, Licensing, Permits, Assessments, and Fees Chapter 28. General License Law Subchapter I-B. Non-Health Related Occupations and Professions Licensure Part D-i. Body Artists*

Poslednji primer neformalnog uticaja na tržište i regulaciju ovih i sličnih oblasti je mišljenje „Nemačkog saveznog udruženja za Nakit, Juvelire i Zanatske radnje“ (*Der Bundesverband der Juweliere, Schmuck – und Uhrenfachgeschäfte*). Ovo udruženje, za razliku od stava „Nemačkog društva za pirsing“ ne smatra da je u pogledu ovih delatnosti potrebno pravno ograničiti mogućnost maloletnicima da se podvrgnu navedenim zahvatima.¹⁸

5. INICIJATIVA EU ZA REGULACIJU TETOVIRANJA

Na nivou Evropske unije trenutno ne postoji uredba kojom se reguliše oblast tetoviranja, a za sada, to još uvek nije učinjeno ni drugim formalnim izvorima prava na nivou EU kojima bi se državama članicama naložilo donošenje određenih propisa tim povodom.

Ipak potreba za rešenjem ovog, za sada i dalje spornog pitanja, nije ostala neprimećena na nivou EU. Naime, Evropska komisija je krajem 2018. godine tražila od Evropske hemijske agencije (*EU Chemicals Agency*) da ispita supstance u mastilima koje se koriste za tetovaže i da ustanovi njihovu bezbednost, te se na rezultate i dalji ishod tog istraživanja mora još sačekati.

Trenutno ne postoji nijedan specifični evropski okvir kojim se reguliše ova oblast, ali je za sada sedam država članica razvilo svoje posebne zakone, zasnovane na Rezoluciji Saveta Evrope o bezbednosti tetovaža i trajne šminke iz 2008. godine, neobavezujućeg karaktera.¹⁹

Pored toga, supstance u mastilima su regulisane Generalnom direktivom o bezbednosti proizvoda u pogledu uslova proizvođačeve obaveze da ne koristi nebezbedne proizvode.²⁰ Zabrinjavajuće je činjenica da se i pored ovih propisa može dogoditi da u navedenim mastilima budu štetne supstance, kako se navodi na sajtu Evropske hemijske agencije.²¹

18 Jugendschutz – Ab wann sind Tattoos und Piercings erlaubt? https://www.t-online.de/leben/familie/schulkind-und-jugendliche/id_49351286/jugendschutz-ab-wann-sind-tattoos-und-piercings-erlaubt-.html, (20. 5. 2019.)

19 The European Commission's science and knowledge service, Safety of tattoos and permanent make-up. Adverse health effects and experience with the Council of Europe Resolution (2008) 1. <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/safety-tattoos-and-permanent-make-adverse-health-effects-and-experience-council-europe-resolution> (23. 5. 2019.)

20 Directive 2001/95/EC of the European Parliament and of the Council of 3 December 2001 on general product safety, Date of transposition: 15/01/2004; At the latest See Art 21

21 EUChemicalsAgency-ECHA, Tattoo inks and permanent make-up, <https://echa.europa.eu/hot-topics/tattoo-inks> (23. 5. 2019.)

6. PREDLOZI ZA REGULACIJU

Jedan od načina kako bi se ova oblast mogla regulisati podrazumeva najpre sveobuhvatno istraživanje koje bi inicirala država o bezbednosti mastila i boja koje se unose u kožu prilikom tetoviranja. Prateći korake koje je već preduzela Evropska komisija smatramo da se najpre sa stanovišta bezbednosti proizvoda treba dokazati štetnost određenih supstanci. To bi bilo najbolje učiniti kroz formiranje nezavisne komisije sastavljene od stručnjaka iz oblasti medicine, hemije i srodnih nauka, koja bi rezultate objavila, te ih formulisala kao standarde bezbednosti određenih proizvoda koji se mogu koristiti prilikom tetoviranja jer ne ugrožavaju zdravlje čoveka. Nakon ustanovljavanja koje su to supstance koje imaju štetno dejstvo po zdravlje čoveka, sledeći korak bi predstavljalo donošenje sektorskog propisa bi detaljno regulisao delatnost tetoviranja u celini.

Najpre, što se samog tetoviranja tiče, tim propisom – zakonom bi se morali prvo odrediti uslovi i kvalifikacije koje bi bile potrebne svakom tatu majstoru da obavlja tu delatnost. Kvalifikacija koja bi garantovala stručne sposobnosti bi bilo pohađanje kursa pri akreditovanim visokoškolskim ustanovama, koje bi ponudile svoje kurseve – programe za obučavanje tatu majstora. Naravno, ovakav poduhvat bi zahtevao i osnivanje određenih kurseva pri odgovarajućim visokoškolskim ustanovama i menjanje pozitivnopravnih propisa koji regulišu visokoškolsko obrazovanje.

Tetoviranje je vrsta umetnosti koja kao svoje platno nalazi čovekovu kožu i tu u trajno ostaje, sa svim greškama koje prilikom njene izrade mogu nastati. Upravo iz tog razloga se vidi veća potreba da se ova delatnost stavi u formalne obrazovne tokove.

Na ovaj način, bavljenje tetoviranjem bi se vremenom suzilo na krug ljudi koji su obrazovani i osposobljeni za bavljenje ovim poslom. Uz to, visokoškolske ustanove poput Fakulteta primenjenih umetnosti bi se vratila na velika vrata, te bi se na ovaj način i umetnicima pružila perspektiva, te popularizovalo obrazovanje mladih umetnika.

Prilikom redovne inspekcije, na terenu bi se proveravali računi, dokazi o kupovini, deklaracije boja, mašinic i ostalih tehničkih sprava, koje bi vlasnici tatu salona morali da čuvaju, te bi se na taj način vodilo računa o usaglašenosti sa standardima, utvrđenih nezavisnom komisijom stručnjaka, na koje bi se sektorski propis pozivao i predvideo ih kao obavezne.

Registracija delatnosti bi se i dalje morala obavljati pri APR-u, uz polaganje ispita pri Institutu za kožne i venerične bolesti, koji bi obezbe-

dio dovoljan nivo znanja o potencijalnim rizicima i prenosivim bolestima, što bi kasnije svaki tatu majstor morao da predoči svojim klijentima pre tetoviranja, kao obavezan deo usluge.

Takođe, sektorskim propisom bi trebalo uvesti sledeća dokumenta kao uslov za registraciju pri APR-u:

- Sanitarna dozvola
- Uverenje o položenom kursu za tatu majstora
- Uverenje o položenom ispitu pri Institutu za kožne i venerične bolesti

Stupanje na snagu ovog sektorskog propisa bi trebalo da stupi na snagu najmanje tri godine kasnije, nakon njegovog objavljivanja, zbog adaptacionog perioda koji je neophodan da bi se svi saloni i tatu majstori podvrgli obaveznom stručnom osposobljavanju i u pogledu sanitarnih uslova.

Sektorskim propisom i zakonima, koji bi bili pogođeni ovakvim izmenama, trebalo bi predvideti trajanje kurseva ili posebnih programa pri visokoškolskim ustanovama u trajanju, ne dužem od godinu dana, kako bi se u razumnom roku moglo stići do potrebnih znanja i veština, a koje bi pružale dovoljno izvesnosti za one koji ih pohađaju.

7. ZAKLJUČAK

Izrazito je upečatljiva činjenica da u celom svetu ne postoji adekvatan odgovor na problematiku u pogledu tetoviranja izloženu u ovom tekstu kao i odsustvo pravne regulative u toj oblasti. Do sada je kompletna delatnost funkcionisala po principima samoregulacije, uz izuzetke koji se tiču autorskih prava, poput u Nemačkoj i inspekcijaskog nadzora i sanitarnih uslova za otvaranje tatu salona.

Postojeći zakoni, iako potrebni, samo uspevaju da zagrebu površinu ove delatnosti i regulišu određene njene segmente koji imaju veze sa drugim opštim propisima, bez da suštinski uđu u srž regulisanja ove oblasti.

Rešenje koje predlažemo kao odgovor na potpunu samoregulaciju, koja trenutno dominantno postoji u ovoj oblasti, predstavlja institucionalno rešenje putem kojeg se nastoji rešiti ova oblast kroz propisivanje standarda na koje bi se pozivao sektorski propis, nadzor od strane inspekcije i dokumenata koje bi svaki tatu majstor morao da poseduje prilikom registracije pri APR-u. Posedovanje tih dokumenata bi bilo uslovljeno stručnim kvalifikacijama koje bi polaznici priloženih kurseva stekli. Na ovaj način bi se poboljšala bezbednost korisnika tatu usluga, afirmisalo obrazovanje

i stručnost naših tatu majstora i konačno stavila tačka na godine nejasne prakse u ovoj oblasti.

Može se konstatovati da postoji sasvim jasno vidljiv društveni interes da se ova oblast zbog svojih rizika i rastuće popularnosti reguliše na ovakav način.

Naravno, pored pozitivnih strana ovakvog rešenja, problemi kao što su barijere ulasku, ograničavanje konkurencije bi se odmah pri uvođenju ovakvih propisa pojavili kao kontraargument regulaciji. Olakšavajuća okolnost za sve postojeće tatu salone i one koji tek planiraju da se time bave, bilo bi odloženo stupanje propisa na snagu u kom periodu bi svi postojeći saloni i tatu majstori imali priliku da se prilagode novim uslovima poslovanja.

Nakon svega rečenog, ostaje nam samo da damo svoj lični i stručni doprinos, da kao pojedinci, građani, studenti, profesori utičemo na javno mnjenje i ukažemo na potrebu da se ovakvi procesi iniciraju u Srbiji.

8. TETOVIRANJE I PIRSING, STATUS QUO I ŠTA SE MOŽE PROMENITI²²

Ovde ćemo pokazati kakve regulacije postoje vezane za tetoviranje i pirsing u drugim državama i kakvo je stanje u Srbiji, i kakve promene mogu da se uvedu.

Najpre, status *quo* u Srbiji:

U suštini, Srbija je potpuno bez regulacije, u tom smislu da ne postoje nikakvi standardi ili posebni uslovi koje preduzetnik mora da poštuje prilikom otvaranja/registrovanja tatu parlora. Niti postoje bilo kakvi uslovi koje se tiču lično preduzetnika.

1. registracija: U APR-u
2. status: Frizerska i druga radnja
3. uslovi lokala: Lokal mora ispuniti bazične sanitarne, komunalne i (u zavisnosti od lokacije) uslove turističke inspekcije.

Kako to izgleda u inostranstvu? Zbog državnih uređenja par država koje smo analizirali moraćemo da se pozivamo na legislativu pojedinih federalnih država. Također, zbog rasutosti te legislative kroz više različitih akata ponegde je bilo skoro pa i ne moguće pronaći neke informacije.

Uopšteno vredi napomenuti da je u dosta slučajeva sama nadležnost regulacije delegirana organima lokalne samouprave kako i njihovim telima.

²² Dodatak prethodnom radu. Autori: Lazar Kljajević, Luka Džordeski, Marko Krčmar i Pavle Milojković

8.1. SAD

8.1.1. KALIFORNIJA

- Tatu majstor: U Kaliforniji tatu majstori moraju biti: vakcinisani protiv hepatitisa B, ako to ne žele ili ne mogu biti, moraju to javno deklarirati unutar parlora. Takođe, sam majstor kako bi dobio licencu od lokalnog zdravstvenog autoriteta mora položiti test iz najosnovnijih dermatoloških poremećaja i bolesti. Tim položenim testom se i dobija licenca za fizičko lice.
- Lokal: Kako bi lokal mogao da bude korišćen u te svrhe on mora da ispuni par federalnih (OSHA, o kojima će biti još reči kasnije u toku teksta) i lokalnih uslova.
- Licence i dokumenti odobrenja moraju biti javno izloženi u lokalu, da ih svi potrošači vide.

8.1.2. TEKSAS

- Tatu majstor: Mora biti registrovan u javnom registru tekshaškog zdravstvenog autoriteta.
- Takođe tatu majstor mora nositi masku preko usta i neki vid naočara preko očiju kako bi se smanjio rizik da telesna tečnost potrošača ne bi njemu u iste i upala.

8.1.3. FEDERALNO

OSHA propisuje nekoliko uslova koje moraju svi lokali da poštuju u celoj državi, a to su:

- Sve što dotakne kožu mora biti za jednokratnu upotrebu i da se odstrani nakon upotrebe
- Moraju postojati odvojene prostorije za sam akt tetoviranja i za sve ostale svrhe
- Mora imati pristup i toploj i hladnoj vodi
- Enterijer mora biti takav da je lak za čišćenje (zidovi i plafoni moraju biti svetle boje [poželjno bele boje], pod ne sme biti od tepiha ili bilo kojeg materijala koji lako upija telesne tečnosti)
- Nameštaj mora biti od materijala koji se lako čisti i koji ne upija telesne tečnosti
- Svaki tatu majstor mora imati zasebni radni prostor i mesto za držanje materijala za rad

Prilikom uvoza boja za tetoviranje njih u reprezentativnom uzorku analizira telo federalne jedinice. Sve što federalni zakoni kažu jeste da boje moraju biti pakovane u grupisanim količinama i da se moraju proizvoditi u ustanovljenom procesu kako bi se moglo pouzdano očekivati doslednost pri bojama.

8.2. Ujedinjeno Kraljevstvo

Kako zvanična mrežna stranica vlade UK kaže, sve što je potrebno kako bi bili tatu majstor jeste da se registrujemo u savetu lokalne samouprave. Daljom analizom, zaključili smo da specifičnosti variraju od lokalne jedinice do lokalne jedinice.

Što se tiče samog parlora on mora biti registrovan u lokalnoj samoupravi kako bi se mogla izdati dozvola. Prilikom otvaranja lokala mora doći inspektor kako bi proverio da li su ispunjeni svi uslovi.

Što se tiče otpada, on mora biti odstranjen preko ovlašćene kompanije koja preuzima taj otpad. Otpad je i sam klasifikovan kao biomedicinski. Za dalja uputstva se predlaže direktni kontakt sa lokalnim organom samouprave.

8.3. Australija

Najpre da napomenemo da Australija reguliše i proces žigosanja. Kada se sa usijanim metalom ostavlja žig u željenom obliku, na čoveka.

Australija takođe reguliše i šta činiti sa brijanjem/žiletom koji je korišćen u svrhu brijanja lokacije za buduću tetovažu. Taj se mora odstraniti u specifično određen kontejner za oštre predmete.

Svi ostali uslovi i zahtevi su isti kao i za ostatak razvijenog sveta (godišnje korisnika koje je potrebno, itd.) . Takođe Australija prati do sad već uobražen proces delegacije ka federalnim jedinicama i lokalnim samoupravama da one to detaljnije regulišu.

Kako se može promeniti status *quo* u Srbiji:

1. Da se primene uslovi koje ima Kalifornija što se tiče sprema samog majstora.
2. Da se primene uslovi koje Kalifornija praktikuje za izlaganje licence
3. Da se primene uslovi koje propisuje OŠA što se tiče lokalnog nivoa
4. Da se primeni sistem odstranjivanja otpada kakav je u UK.

Naravno možemo i predložiti i neku vrstu prisilne samoregulacije ili koregulacije, u vidu sledećih predloga. Predlažemo da se u sklopu moguće Znanstvene komore napravi odeljenje za kozmetičke poslove u koje bi spadao i tatu/pirring. Takav sistem bi dao podsticaja istim da se drže u redu međusobno kao i da sam izdaje licence na osnovu propisa koje uvede država. Takođe ovakav sistem bi i načinio da se lako može videti ko jeste i ko nije registrovani tatu majstor. Samim tim što bi oni bili u sklopu Komore koja može imati prostora da se sama dalje reguliše ili unapređuje ostvaruje to da se te regulacije ili uslovi mogu lako promeniti zvanično jer je takav sistem daleko fleksibilniji i reaktivniji nego da proces mora ići kroz državne aparate.

POJAM I REGULACIJA INFLUENSERA

Luka Ivanović

1. UVOD

Influenseri, odnosno „*socialmediainfluencers*“ (uticajni ljudi sa društvenih mreža – u bukvalnom prevodu) kako ih zovu na engleskom govornom području, jesu osobe koje na izabranom mediju, najčešće preko interneta, govore ili podržavaju (i time reklamiraju) neki proizvod, uslugu, kompaniju, mesto ili bilo šta drugo, sa ciljem da povećaju popularnost toga o čemu govore, a samim tim i prodaju toga i prihod od iste.

Kako su u dobu nagle tehnološke ekspanzije ljudi sve više vezani za internet i aktivnosti putem njega, odnosno za društvene mreže, tako se i javila potreba prvo za brauzer reklamama (Google adds i slično), a potom i za plaćenim promocijama kroz različite kanale i vidove komunikacije sa ciljnom grupom. Milenijalci i Generacija Zed¹ su procentualno najveći korisnici internet tehnologija jer su aktivno odrastali i razvijali se istovremeno kad i te tehnologije (praktično uz njih), pa imaju i najmanju barijeru ka interakciji sa drugima putem istih. Samim tim, te generacije su i glavna „publika“ – ciljna grupa influensera i proizvodi koje oni promovišu su uglavnom vezani za potrebe te dve generacije.

Građenje celog tog novog sveta, u kome se velik deo slobodnog vremena provodi na društvenim mrežama, a na poslu sve više ljudi ima podrazumevanu potrebu za internetom i kontakt sa istim, rezultovalo je pojavom novih zanimanja baziranih upravo na svim prethodno navedenim činjenicama. Jedno od takvih zanimanja su influenseri.

Bez obzira na to što influenseri postoje već nekoliko godina i što se sve više pažnje i novca usmerava na njih i njihove aktivnosti, i dalje ne postoje zakonske regulative u našoj zemlji koje bi jasno definisale čime se oni konkretno bave i ka-

kve odgovornosti nose baveći se svojim poslom, odnosno kakve im zakonske kaznene mere sleduju ukoliko ih prekrše.

U nastavku rada će detaljnije biti objašnjen sam pojam influensera i njihova veza sa zakonom i zakonskim regulativima.

2. INFLUENSERI KAO DEO SAVREMENOG DOBA

2.1. Kako su nastali i koja im je uloga

U eri pre internet revolucije, od 60-ih do 90-ih godina prošlog veka, postojala su isključivo dva glavna medija za komunikaciju sa širokim narodnim masama – televizija i radio – i preko njih su se prenosile vesti, zabavni, obrazovni i sportski program, kao i reklame. Pošto su frekvencije na tim medijima bile retke i skupe, nije se svako mogao reklamirati već je ta privilegija bila omogućena samo kompanijama sa najvećim obrtom novca, dok su se ona ostala, manja pravna lica, na razne druge načine snalazila u sferi marketinga, najčešće preko plakata i usmenim putem, a oni malo bogatiji i preko bilborda. Ipak, oni su i dalje bili nekonkurentni jer su velike kompanije preko malih ekrana i radio prijemnika „bombardovale“ gledaoce i slušaoce svojim sloganima i reklamama i tako ostvarivale mnogo veću konkurentsku prednost i bile čak i pre polaska određene osobe u kupovinu za koplje ispred ostalih, sa mnogo većom verovatnoćom da će baš njihov proizvod biti skinut sa rafa, a ne neki drugi.

Ove okolnosti su se vremenom menjale, jer čim je internet kao sredstvo komunikacije i informisanja postao dostupan širokim masama, odmah je postalo moguće da se bilo ko sa relativno malom količinom novca reklamira na raznim sajtovima, pretraživačima, a što je najbitnije i da tu svoju reklamu optimizuje, tj. da zauzme što manje prostora istovremeno se fokusirajući samo na sopstvenu ciljnu grupu, unoseći parametre za reklamiranje kao što su broj godina, pol i lokacija osobe do koje želi da informacija o njegovoj robi ili usluzi stigne.

Prelaskom čitave generacije mladih ljudi (a i velikog dela populacije srednjih godina) u svet društvenih mreža – Fejsbuka, Instagrama, Tvitera – stvorila se nova ciljna grupa za sve kompanije, počev od prehrambene pa do automobilske i modne industrije, koja više ne provodi slobod-

¹ Pojam Milenijalaca i Generacije Zed različiti izvori definišu različitim vremenskim granicama i najčešće se vremenski preklapaju u određenim vremenskim intervalima, ali se u ovom radu termin „Milenijalci“ odnosi na ljude rođene od sredine 1980-ih do kraja 1990-ih, a „Generacija Zed“ na one rođene od sredine 1990-ih pa do sredine 2000-ih.

<http://socialmarketing.org/archives/generations-xy-z-and-the-others/?fbclid=IwAR1CrWEV75Qnx5AylFG4oyjEdyYqBdtObBgTDBhJRmEzDD6AB2Wt62Mx8>

no vreme pred televizorom, jer onaj film koji želi da pogleda to može da učini na IMDB-u, prenos utakmice uživo može da gleda preko brauzer sajtova, snimke istih na Jutjubu, a svaka neophodna informacija može se pronaći ili na Vikipediji ili na nekom blogu koji uređuje lice stručno za tu oblast. S obzirom na to da se reklamiranje preko standardnih medija pokazalo kao neefektivno kod mladih², a reklame koje „iskaču“ na sajtovima može da priušti svako kome je iole stalo do renomea svoje kompanije, javila se potreba za stvaranjem konkurentne prednosti u odnosu na ostale, a kao isplativa i uspešna ideja pokazalo se angažovanje ljudi sa velikim brojem pratilaca na društvenim mrežama – influencersa.

Bitno je znati da se influencer ne postaje sa namerom – to su ljudi koji već zbog svog posla kojim se bave imaju velik broj pratilaca: sportisti, modeli, dizajneri, jutjuberi, šminkeri i bilo ko čije zanimanje odnosno profil na društvenoj mreži privlači pažnju hiljada ljudi, tj. korisničkih naloga (profila). Tada, nakon stečene popularnosti kod svoje ciljane grupe, influencersi privlače kompanije kojima je u cilju da na „prijateljski“ (a jeftin) način dođu do budućih korisnika svog proizvoda. Kada kompanija A stupi u kontakt sa influencerom B, ona njemu nudi da za određenu svotu novca reklamira nju na svom Instagram, Jutjub ili nekom drugom profilu, tako što će u svojim objavama govoriti o kompaniji A i njenim proizvodima u afirmativnom smislu pred svojom publikom, na način koji influencer izabere (može reći kako je on zavoleo taj proizvod, kako ga koristi, kako je čuo da je dobar itd.). Bitna činjenica u ovakvoj konekciji kompanija – influencer – kupac je ta da Milenijalci i Zed – ovcu koji prate te influencersu imaju veliko poverenje u iste – oni na njihovim profilima vide kako oni žive lepo, kako su popularni, uspešni, bogati i smatraju da će time što rade sve isto što i njihovi idoli doći i sami u takav položaj, kao i da će tim oponašanjem biti u korak sa svojom generacijom; jednom rečju, biti „in“. Upravo to poverenje koje široke mase imaju u poznate ličnosti koje prate je temelj uspešnosti influencersa danas.

Influencersi se razlikuju po mnogo čemu, a bitno je istaći dve stavke – popularnost (pored onih sa stotinama hiljada i milionima pregleda izdvajaju se i tzv. mikroinfluenceri) i način pristupa svojoj publici. Ova dva kriterijuma se međusobno veoma prepliću, jer uglavnom idu jedan uz drugi. Influencersi koji prijateljski komuniciraju sa svojim fanovima (najčešće jutjuberi) imaju veći uticaj na njih i lakše se preko istih može promo-

visati proizvod, a oni su najčešće i ti mikroinfluenceri, jer broj njihovih pratilaca retko kad prelazi 500 hiljada (u Srbiji). Pored toga što se proizvod lakše može promovirati preko takvog influencersa, bitno je istaći i da ukoliko influencer želi da što „prirodnije“ i „neprimetnije“ istakne proizvod za koji je plaćen, to ne treba da uradi direktno, već „spontano“ i taj proizvod ili usluga treba da bude iz one sfere interesovanja koju on obrađuje na svom profilu (na primer, influencerska koja se bavi oblačenjem i stajlingom može neprimetno u svojim objavama promovirati torbe, cipele. šesire određene marke, ali ne može neprimetno promovirati novi brend negaziranih sokova). Ukoliko se reklama postavi tako neprimetno, i kod onog influencersa koji ima blisku interakciju sa svojim pratiocima, može se reći da je učinjen ispravan potez i da će se isti bolje isplatiti nego angažovanje nekog profesionalnog glumca ili pevača, odnosno snimanje TV reklame.

3. ODGOVORNOST INFLUENSERA I ZAKONSKA REGULATIVA

3.1. Situacija u svetu i kod nas

Samim tim što su influencersi pojava nastala tek tokom poslednje decenije, a u mnogim slabije razvijenim zemljama ih ni nema (kao što ih do skora ni u Srbiji nije bilo), može se ispravno zaključiti da nijedan pravni akt Republike Srbije ne definiše, kako u pravnom, tako i u ekonomskom smislu, položaj influencersa kao osobe preko koje se obavlja marketing.

3.1.1. ZAKONI U TEHNOLOŠKI NAPREDNIJIM ZEMLJAMA OD SRBIJE

- Belgija³ – influencer i brend mogu biti odgovorni nevezano jedan za drugog, u zavisnosti od vrste žalbe i njenog predmeta. Ukoliko je influencer plaćen bilo kako za reklamiranje, uz sadržaj koji reklamira mora stojati jasna oznaka da je u pitanju reklama. Takođe, ukoliko objave nisu jasno prepoznatljive kao oglašavanje, to treba naznačiti na početku objave. Moguće kazne za kršenje ovakvih odredbi variraju u zavisnosti od karakteristika i tipa prekršaja, a mogu ići do 80 000 evra.
- Francuska⁵ – influencersi mogu rizikovati kršenje principa francuskog zakona o identifikaciji oglašavanja. Kao i u Belgiji, i ovde

2 http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:747255-Mladi-ne-gledaju-TV-politika-ih-ne-zanima-stalno-su-onlajn?fbclid=IwAR1k_XRDpyofglHKEaokgGKrIL5RqzP-GMdIJPknptpddbNnph7JihHVM0k

3 Sa sajta <https://www.osborneclarke.com/insights/influencer-marketing-a-guide-to-regulation-across-europe/>

4 Datum pristupa 20. 05. 2019. g.

5 <https://www.osborneclarke.com/insights/influencer-marketing-a-guide-to-regulation-across-europe/>

mogu biti odgovorni i influencer i brend. Francuski zakoni razmatraju tri faktora, a to su: da li influencer promoviše brend, da li brend ima uredničku kontrolu nad sadržajem koji influencer plasira i da li je influencer dobio kompenzaciju za promovisanje u vidu besplatnih proizvoda. Objave treba da budu obeležene sa oznakama „sponzorirano“ i „oglašavanje“. Ukoliko se odstupa od navedenih normi i ne navodi se da li je u pitanju influencer marketing a utvrđi se da jeste, pojedincima sledi kazna i do 300 000 evra i do dve godine zatvora, u zavisnosti od stepena prestupa. Ukoliko se radi o kompanijama, novčana kazna može iznositi do 1, 5 milina evra.

- Nemačka⁶ – slična je situacija kao i u prethodnim zemljama u pogledu odgovornosti obe strane prilikom oglašavanja. Za prestepe brend može odgovarati po novčanom osnovu i može snositi štetu u smislu obaranja reputacije, dok se influenceru pored novčanih penala može i izreći zabrana oglašavanja u budućnosti i može mu se „oboriti“ profil.
- Ujedinjeno Kraljevstvo⁷ – ovde se, za razliku od prethodno navedenih zemalja, ne gleda posebno odgovornost brenda a posebno odgovornost influensera, već se podvode pod „zajedničku odgovornost“, koja predstavlja zajedničko snošenje rizika za sve posledice prestupa u pogledu komercijalnog odnosa dve strane. Gde god postoji finansiranje influensera ili bilo kakav komercijalni odnos, to se mora i eksplicitno navesti. Za najozbiljnije prekršaje, influenceri i brendovi se mogu suočiti sa neograničenim novčanim penalima, odnosno zatvorom. U Ujedinjenom Kraljevstvu postoji i „Vodič za influencersere⁸“, u kome je jasno objašnjeno sve što nekom treba da bi se time bavio – od momenta odluke i ulaska u te vode, pa do pravnih regulativa i uticaja na ciljnu grupu.

Zakoni slični ovima se javljaju i u razvijenim zemljama van Evrope: Australiji⁹, Ujedinjenim Arapskim Emiratom¹⁰, govore da influenceri mo-

raju da naznače kada su sponzorirani od¹¹ strane neke kompanije kako bi neometano obavljali svoj posao u skladu sa državnim odredbama.

Instagram je 2017. godine uveo funkciju koja govori da li je objava sponzorirana ili ne. Od tada na profilima poznatih ličnosti i influensera možemo videti da iznad takvih objava piše da je partnerstvo plaćeno od strane konkretne kompanije. Na taj način se izbegava promet novca van zakonske kontrole, ali i daje do znanja potrošaču da je pred njim reklama i tako se sprečava obmanjivanje istog „slučajnim“ prezentovanjem.

Ukoliko neko ne označi da je sponzorstvo plaćeno, rizikuje da bude kažnjen određenom novčanom kaznom, po osnovi sličnoj utaji poreza.¹² Kriterijumi na koje treba izričito obratiti pažnju su preterana oduševljenost proizvodom, naglo skretanje sa trenutne teme na taj proizvod, pominjanje isključivo prednosti nečega, kao i pominjanje brenda koji je poznat po tome što sponzorise objave.

Ovakvi zakoni su što pre potrebni i Republici Srbiji, jer ni u Zakonu o oglašavanju¹³, ni u Zakonu o zaštiti potrošača¹⁴, nema spominjanja influensera ni kao pojave, a kamoli akata koji se tiču njih. Takvo stanje će biti sve više nedopustivo kako vreme odmiče i kako se težište sveta prebacuje na društvene mreže i zato se što pre mora regulisati ta vrsta „tihog marketinga“.

3.2. Influenseri i društvena odgovornost

Veoma bitna stvar koja se tiče svih nas je i društvena odgovornost influensera. Oni najčešće nisu svesni da se pred njima nalaze hiljade, a pred nekima i milioni pratilaca koji im slepo veruju. Pratioci pojedinih Jutjub kanala su uglavnom deca uzrasta do 13 godina koja još nisu razvila osećaj empatije, razumevanja sveta u kojem žive već sve doživljavaju kao zabavu. Ona u svojim idolima – influencerima vide „roditelje“ – sa njima provode ceo dan, od njih usvajaju izraze u govoru, modele ponašanja, reakcije na spoljni svet i zato što su povezana sa njima toliko vremena spremna su da učine razne vrste fizičkog i verbalnog nasilja prema vršnjacima, drugovima, komšijama, pa čak i sopstvenim roditeljima ili kućnim ljubimcima.

Pored dece, i velik broj odraslih ljudi koji nisu emotivno stabilni svoju utehu i zabavu pronalaze

6 <https://www.osborneclarke.com/insights/influencer-marketing-a-guide-to-regulation-across-europe/>

7 <https://theflyawaygirl.com/new-cma-uk-regulations-for-influencers/>

8 <https://www.asa.org.uk/news/new-guidance-launched-for-social-influencers.html>

9 <https://blog.scrunch.com/influencer-disclosure-australia>

10 Datum pristupa 20. 05. 2019. g.

11 <https://itp.live/content/394-legal-guidelines-you-need-to-know-about-influencer?fbclid=IwAR0JPC82SSK0yqie8DKYr4jh-fbtpDt9Hbg2X6dXjnJxU30IF-DPFEKXGzl>

12 <https://techcrunch.com/2017/06/14/instagram-sponsored-posts/?fbclid=IwAR1Ufs4CH15cBR82Ny4y2QWtQAsBX1Lmgyy4i2bmFnByez9ZEouKP-u5C9U>

13 Sl. glasnik RS 6/2016, čl. 27, 28, 45, 71

14 „Sl. glasnik RS“, br. 62/2014

u virtuelnom svetu a influencersere doživljavaju kao svojevrzne „mesije“, te mogu učiniti svakakve zločine ili krivična dela zbog jedne rečenice sa Instagrama ili Jutjuba.

Postojeći zakoni regulišu govor mržnje i posledice istog, ali je zbog kritičnog broja korisnika društvenih mreža i onih koji šire svoje stavove na istima kao influencersi, potrebno doneti poseban zakon koji će definisati o kojim temama kao rizičnim ne bi smelo da se priča, odnosno uvesti neku opciju sličnu već postojećoj „sakrij sadržaj“, koja je namenjena, između ostalog, za video snimke eksplicitnih scena nasilja ili snimaka sa ratišta. Slična opcija bi koristila onim influencerima koji spominju teme koje mogu naškoditi osobama mlađim od 18 godina ili odraslima koji ne mogu da kontrolišu svoje reakcije i ponašanje.

4. ZAKLJUČAK

Osvrnuvši se na sve što je rečeno, zaključujemo da su influencersi veoma korisna stvar za približavanje proizvoda ciljnoj grupi. Oni nisu skupi kao poznate ličnosti, a efekat im je bolji jer ih njihovi pratioci doživljavaju kao svoje ukućane i veruju im na reč – pogotovo mikro influencerima. Obzirom na to, nije teško razumeti da su influencersi budućnost marketinga i da ih uskoro možemo očekivati u svakom segmentu života, vezane za sve proizvode i usluge koje koristimo.

Ukoliko želimo da živimo u sigurnom i pravno regulisanom društvu, neophodno je da što pre donesemo zakone koji će regulisati rad influencersa u ekonomsko – pravnom smislu (oglašavanje, obaveštavanje gledalaca o čemu se radi, usklađenost sa državnim zakonima o oglašavanju i zaštiti potrošača) i u društveno odgovornom smislu (uticaj na decu, omladinu i osetljive društvene kategorije). Takvi zakoni bi u ustavno – pravni i ekonomski sistem Srbije uveli pravila po kojima bi bilo neophodno da influencersi uvek naznače kada nešto reklamiraju odgovarajućom oznakom (oglašavanje, plaćeno sponzorstvo/partnerstvo) ne bi li potrošači imali u vidu o čemu se radi i na bi li influencersi i kompanije bili evidentirani u ekonomskom sistemu države. Takođe, adekvatnim zakonom o govoru na internetu i društvenim mrežama, influencersi bi bili u obavezi da se pridržavaju određenih normi koje bi ih ograničavale da govore ono što može ugroziti bezbednost dece, osoba koje nemogu da kontrolišu svoje ponašanje i osetljivih društvenih grupa.

Jedino na taj način možemo obezbediti sebi da internet revolucija radi u našu korist, a ne mi u njenu, i jedino sa takvim društveno odgovornim regulativima možemo generacijama koje dolaze obezbediti odrastanje kakvo smo i mi imali.

REGULACIJA NARGILA BAROVA

**Miloš Brkić,
Anja Milošević,
Mihajlo Arnaut,
Lazar Bjelobaba**

1. UVOD

Izrada standarda i uopšte istraživanje delatnosti pružanja usluga nargila barova jeste jedna specifična tema koju obrađujemo u okviru predmeta Ekonomsko pravo na drugoj godini osnovnih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Za potrebe ovog rada angažovana su četiri studenta sa druge godine osnovnih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, poslovno – pravne nastavne grupe, mentor, dr Tatjana Jovanić, vanredni profesor na predmetu Ekonomsko pravo. Kao izvori korišćeni su pravni akti iz pravnog sistema Republike Srbije, drugi zemalja, različita naučna istraživanja kao i izjave lica koja se bave ovom delatnošću. Razlog za obrađivanje ove teme leži u ekspanziji ove delatnosti, naročito u našoj zemlji, koja se odlikuje mnogim specifičnostima, a koja nije dovoljno regulisana. S jedne strane, Regulacija u našoj zemlji ima određene pravne praznine, dok s druge strane ima određenih problema kako u vezi sa određenim rešenjima, tako i sa primenom u praksi. Upravo zbog te kompleksnosti ovaj rad je podeljen na nekoliko delova:

U prvoj fazi se proučava uporedno pravna regulacija ovih delatnosti. Predmet istraživanja u ovoj fazi uzeta su rešenja iz određenih pravnih sistema koja mogu najbolje poslužiti svrsi ovog rada. To su različita rešenja koja se kreću od, uslovno rečeno najstrožih, preko vrlo blagonaklonih do onih koja nisu odgovarajuća kako bi se uporedile zemlje gde je ova oblast na odgovarajući način regulisana do onih gde nije. Za ovu fazu su bili zaduženi studenti Lazar Bjelobaba i Anja Milošević.

Druga faza tiče se rizika koji pojavljuju u okviru pružanja ove usluge. Oni su bazirani na različitim istraživanjima ali i iskustvima ljudi koje se bave ovom delatnošću. Obradivanje ove faze značajno je za sagledavanje šire slike, pre svega radi pronalazjenja adekvatnih rešenja koja izostaju u postojećim regulacijama, pre svega u manjoj zemlji, naročito u pogledu zaštite potrošača. U obrađivanje ove faze bila su uključena sva četiri studenta kao i mišljenja lica koja se bave ovom delatnošću.

U okviru treće faze se proučava sama delatnost. Tačnije, zahtevi profesionalnih kvalifikacija u oblasti ove usluge kao i uslovi obavljanja delatnosti. Za ovu fazu je bio zadužen student Mihajlo Arnaut.

Poslednja, četvrta faza bavi se upravno-pravnim aspektima u vezi sa ovom delatnošću. U okviru ove faze, obrađeni su bitni upravno-pravni aspekti kao što su uvoz robe, puštanje u promet, distribucija, kontrola na terenu i nadležnost u inspekcijском nadzoru. Ova faza je ključni deo ovog istraživanja i njoj je posvećena najveća pažnja upravo zbog već pomenutih rizika u okviru pružanja ove usluge, ali i zbog problematičnih rešenja i situacija u praksi koji su od velikog značaja za zaštitu potrošača. Za nju su bili zaduženi studenti Miloš Brkić i Anja Milošević.

2. UPOREDNOPRAVNI OKVIR DELATNOSTI PRUŽANJA USLUGA NARGILA BAROVA

2.1. Nargila barovi u Ujedinjenom Kraljevstvu i SAD

Za nargila barove u Ujedinjenom Kraljevstvu i Sjedinjenim Američkim Državama karakteristično je da ih je najviše u urbanim delovima grada i tamo gde se nalaze univerziteta, zbog toga što u njih prvenstveno odlaze mladi, i zbog toga što se ovakvi barovi smatraju modernim mestima gde se mladi socijalizuju. Ovakvi barovi pružaju mnoga poboljšanja u odnosu na klasičnu nargilu koja se može koristiti za upotrebu kod kuće. Kod kućne nargile, ona je najčešće napunjena vodom, dok je nargile u barovima moguće napuniti mlekom, sokovima, čak i alkoholom. Zbog mnogih zakona koji zabranjuju upotrebu duvana u nargilama, mnoge od njih su prešle sa tradicionalnih ukusa koji sadrže koji sadrže duvan, na neke alternativne biljne ukuse koji ih ne sadrže.

1) U Americi neki od propisa nalažu da:

- Nargila barovi moraju da imaju poseban ventilacioni sistem, kako bi dim od nargila odmah odlazio i oni se nazivaju *oxygenbars*
- Gazde nargila barova moraju imati najmanje 18 godina
- Za kupovinu, tj. konzumiranje nargile takođe 18 godina, dok je u nekim državama i više, tu navodimo i državu Nju Jork gde je granica postavljena na 21 godinu

Nargila barovi su uspeli da opstanu i pored zakona koji zabranjuju konzumiranje duvana na javnim mestima. U Severnoj Americi i Evropi postoje ovakvi zakoni, ali nargila barovi dobijaju posebne dozvole koje dozvoljavaju pušenje u njima. S obzirom da je u ovakvim barovima fokus na ovim aktivnostima, njima je data dozvola za konzumaciju duvana.

U onim delovima gde su zakoni o zabrani duvana stroži, i gde je zabrana izričita, nargila barovi ostaju u poslovanju time što prelaze sa tradicionalnih ukusa koji sadrže duvan, na one koji ga ne sadrže, odnosno melasu.

Ono što se postavlja kao uslov za poslovanje ovih objekata, jeste da se u njima ne služi hrana i alkohol.

2) U Engleskoj su zakoni vezani za nargila barove mnogo stroži. Zakon koji je stupio na snagu 1. jula 2007. godine, izričito zabranjuje pušenje nargile u zatvorenim prostorima, kao što su kafići, pabovi, barovi i restorani. Sudovi su zatrpali slučajevima kažnjavanja vlasnika koji dozvoljavaju pušenje u svojim objektima, što nam ukazuje na činjenicu da je država Engleska predana ovom poslu i samoj ideji sprovođenja ovog zakona.

Ono što je zanimljivo reći, jeste i to da 10 godina nakon donošenja zakona, mnogi nargila barovi bez obzira na visoku kaznu, kao što je kazna od 20, 000 funti za jedan lokal, i dalje ne prestaju sa radom. Razlog za to je veliki profit koji dobijaju i koji im pokriva čak i ovakve troškove. Tu se pre svega navode kao najveći konzumeri mladi ljudi i posebno Arapi i Indusi, kojih tamo ima u velikoj meri i za koje nargila predstavlja sastavni deo života. Oni navode kako sama nargila predstavlja njihovu kulturu, kako oni ne piju alkohol, ne puše cigarete, ali nargile navode kao sastavni deo života koji je prenet sa Bliskog Istoka u Evropu. Oni su i najglasniji protivnici zakona koji ih zabranjuju, pored toga navode i kako su nargile mnogo manje štetne od duvana.

U Engleskoj je nargila smatra isto kao i cigarete

- Zabranjeno je pušenje nargile u zatvorenim javnim mestima, ili mestima koja su većinom zatvorena
- Da bi se pušilo napolju zahteva se da pola prostora bude otvoreno

Vlasnici nargila barova se suočavaju sa kaznama od:

- 2, 500 funti ukoliko dozvole pušenje u zatvorenom prostoru
- 1, 000 funti ukoliko ne stave znak da je zabranjeno pušenje u njihovom lokalu

Kao što se može zaključiti SAD, a naročito Engleska imaju vrlo stroge zakone čija je materija vezana za nargile. Engleska ide do toga da zabranjuje nargile u zatvorenom prostoru, što višestruko umanjuje profit, a dovodi u pitanje i obavljanje ove delatnosti tokom zimskog perioda, kao i danima kada je nemoguće sedeti na otvorenom zbog vremenskih uslova. To je ozbiljno ograničenje koje je čak direktno prouzrokovalo zatvaranje jednog broja nargila barova, upravo zbog nemogućnosti pokrivanja troškova usled specifičnog radnog vremena.

2.2. Nargila barovi u Nemačkoj

Što se tiče uslova za otvaranja nargila barova u Nemačkoj, oni se znatno razlikuju od onih za Englesku. Nemačka rešenja su znatno blaža, sa manjim ograničenjima od i sa mnogo više slobode i prostora koji su ostavljeni privrednim subjektima. Prva i glavna razlika je da iako pušenje cigareta nije dozvoljeno u zatvorenim prostorijama, u Nemačkoj je pušenje nargila dozvoljeno u istim. Pored slobode obavljanja delatnosti, koja je u Nemačkoj dosledno primenjena ovim rešenjem, na neki način se i celokupno regulacijom ostavlja prostor i obezbeđuju uslovi za razvoj ove delatnosti. Kao najbolji dokaz toga, jeste Nemačka firma *Amy*, koja je vodeća u svetu u proizvodnji nargila aparata. Ono što je svakako opravdano a predstavlja jedan od bitnih uslova jeste da barovi moraju da imaju detektore za ugljen monoksid. Na kraju, nešto po čemu je Nemačka specifična u pogledu regulisanja ove delatnosti, jeste postojanje samo moralne, odnosno etičke obaveze da se nargila prodaje samo punoletnim licima. U praktično svim državama, ta obaveza je pravna i sankcionisana pravnim normama i kaznama. Još jedan pokazatelj otvorenosti ovog društva prema delatnosti pružanja usluga nargila barova.

2.3. Praksa u našem okruženju

Nacrt Zakona o ograničenoj upotrebi duvana koji je usvojen u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, nargilu tretira potpuno isto kao rezani duvan, cigarete i duvanske proizvode, što neminovno ugrožava poslovanje nargila barova – dovodi do potpunog zatvaranja i zabrane jedne branše koja egzistira svuda u svetu.

Udruženje vlasnika nargila barova i ljubitelja nargile – vodene lule pokrenulo je potpisivanje peticije, zasnovavši je na dva argumenta:

- 1) Sastav smese za nargilu: med 37%, glicerin 33%, prirodni prehrambeni ukusi 7%, duvan 23%; smesa za nargilu nema 100% duvana i samim tim ne pripada kategoriji

rezanog duvana ni duvanskog proizvoda, već je duvanski derivat.

- 2) U svim zemljama EU u kojima je na snazi ovaj Zakon i u kojima je zabranjena konzumacija duvanskih proizvoda na javnim mestima (kao što je i Hrvatska), nargila, kao osnovni proizvod nargila barova nije zabranjena i ovi barovi nesmetano posluju pod određenim uslovima koji su propisale te zemlje.

„Hrvatskoj kao članici EU je u 2016. godini postavljen rok za usklađivanje zakona sa EU zakonom o duhanskim proizvodima, kojeg su Evropski parlament i Vijeće Evrope već usvojili. Direktiva EU 2014/40 od 03. 04. 2014 god. između ostalog u duhanskim proizvodima zabranjuje dodatne okuse sa izuzetkom mentola koji će biti izbačeni do 2020. godine, a dozvoljava se jedino duhan sa okusima za nargile. „Ovo je odredba iz Hrvatskog zakona o ograničenoj upotrebi duvanskog dima, koji je manje više isti za sve zemlje EU.

BiH je vrlo interesantan primer iz razloga što su u tamo nargile veoma popularne već duži period. Međutim tu postoji problem sprovođenja propisa, naročito u vidu velikih akciza na arome, koje niko ne plaća. Zato je prisutno veoma razvijeno crno tržište, a kao odgovor na nemogućnost primene tog rešenja, uspostavlja se obaveza plaćanja poreza na držanje nargila barova koja. To je veoma diskutabilno rešenje koje se ne može pronaći praktično nigde. Na sve to, činjenica da se zakonskim rešenjima ide ka zatvaranju nargila barova nije najjasnija. U svakom slučaju, smatramo da taj vid rešenja nije odgovarajućE za ovu delatnost, kada se uzmu u obzir sve okolnosti, tolika štetnost ne postoji, a zabranjivanje delatnosti kao vid borbe sa crnim tržištem je i neprihvatljiv i dovodi do velikog gubitka društvenog blagostanja.

3. RIZICI KOJI SE POJAVLJUJU U OKVIRU OBAVLJANJA DELATNOSTI PRUŽANJA USLUGA NARGILA BAROVI

Nargile su u svetu poznate pod različitim imenima kao što su vodena lula, huka, šiša, goza, habl – babl i predstavljaju konzumaciju duvana, koji je obogaćen ukusima, kroz vodenu paru preko specijalne lule. Nije poznato tačno vreme kada je nastala konzumacija duvana preko nargila, pretpostavlja se da je stara najmanje 500 godina. Preovladava mišljenje da se konzumacija pojavila prvo u Persiji, pa se zatim proširila na zemlje Bliskog i Srednjeg Istoka, kao i na Indiju, a posebno je popularna u Turskoj i Egiptu, gde već predstavlja deo folkloru. U ostalim zemljama je postala moderna u studentskim kampovima u Americi u

vreme hipi revolucije, a zatim se proširila na druge zapadne zemlje. Danas ima najviše konzumnata u Britaniji zbog velikog broja imigranata sa Istoka. U Srbiji se konzumacija nargila gotovo neprimetno uvukla u kafiće koje posećuju mladi, a aktuelna je tek nekoliko godina.

1) Podaci iz SAD govore da se pušenje nargila svake godine povećava među mladima, tako da je 2014 čak 23% srednjoškolaca i studenata konzumiralo nargile.

Prema ovom istraživanju rizici u vezi sa konzumiranjem nargila su sledeći:

- Ugalj koji se koristi za zagrevanje duvana proizvodi dim koji sadrži veće količine ugljen monoksida, nikotina, katrana, teških metala (arsen, hrom, olovo) i drugih kancerogenih materija.
- Podaci da se zbog pojačanja efekta „opuštenosti“ može dodavati u nargile alkohol, marihuana ili druge vrste droga i da mladi koji konzumiraju nekada nisu upoznati sa tim, ukoliko su u društvu ili u kafiću. Kratkotrajni efekti mogu da budu sa simptomima trovanja, posebno ako su dodate prethodno navedene supstance, u vidu muke, povraćanja, malaksalosti, vrtoglavice i glavobolje.
- Dugotrajna konzumacija nargila dovodi do pojave različitih bolesti. Na pluća konzumacija nargila deluje tako što dovodi do vrste zapaljenja delova disajnih organa, zbog čega nastaje hronični bronhitis i emfizem.
- Dejstvo na srce je takvo da preko baroreceptora povećava krvni pritisak i ubrzava rad srca, utiče i na koronarne arterije usled čega se povećava rizik od nastanka infarkta srca.¹⁵

2) Dalje, Asocijacija XY navodi da je u sprovedeno istraživanje u okviru projekta Zdravlje i zdravi životni stilovi, prema kojem su u konzumiranju nargile štetni:¹⁶

- Duvan – duvanski dim koji osoba udiše, u sebi sadrži sve štetne i kancerogene materije koje se također unose upotrebom cigareta.
- Ugalj – sagorevanjem uglja koji zagreva duvan u nargili nastaju visoke koncentracije karbon monoksida, metala i kancerogenih materija što pored štetnih supstanci iz

15 <https://www.dr-raketic.rs/tekstovi/saveti-pedijatra/172-opasnost-pusenja-nargila-kod-mladih>

16 <http://www.asocijacijaxy.org/novi-opasni-trend-medu-mladima--nargila>

duVana, dodatno povećava rizik i štetu po zdravlje

- Aroma – arome koje se koriste prilikom pušenja nargile, otpuštaju dodatne kancerogene i otrovne materije koje povećavaju rizik za pojavu karcinoma usta.

3) Studija Univerziteta u San Francisku otkriva kako pušenje nargile organizam izlaže različitim štetnim hemikalijama. Merenjem nivoa toksina u krvi, dahu i urinu, naučnici su otkrili kako se pušenjem nargile organizam izlaže velikim količinama karbon monoksida (posebno opasnog za ljude sa srčanim ili plućnim problemima) i benzenu (usko vezanim za leukemiju).¹⁷

4) Poseban deo ove teme, odnosno rizika, vezuje se za higijenu. Činjenica je da se prilikom konzumacije nargile, koristi ograničen broj aparata, ista creva, iste takozvane glave u koje se stavljaju arome, takozvani piskovi, koji predstavljaju plastične produžetke koji se stavljaju na crevo i preko kojih se uvlači dim iz aparata. Sve ove okolnosti su od značaja za zdravlje samih konzumera, iz razloga što na primer:

- Ukoliko se sam aparat ne pere redovno i na taj način održava mogu se skupiti različite naslage koje mogu da ugroze zdravlje.
- Isto tako ako se ne promeni voda koja se sipa u aparat, nakon svakog pušenja, mogu se nakupiti određene štetne materije.
- Ispiranje i održavanje creva, iz razloga što se upravo preko njih konzumira nargila.
- Ako svaki korisnik ponaosob ne dobije svoj pisak, moguće su štetne posledice po zdravlje kao kada se pije iz iste flaše.

4. USLOVI OBAVLJANJA DELATNOSTI PRUŽANJA USLUGA NARGILA BAROVA

4.1. Uslovi za otvaranje ugostiteljskog objekta

4.1.1. BIROKRATIJA-> „PAPIROLOGIJA“

A) Na samom početku, neophodno je odlučiti se za oblik poslovanja:

1. Da li ćete se prijaviti kao SUR– samostalna ugostiteljska radnja, ili kao
2. D.O.O. – preduzeće sa ograničenom odgovornošću.

B) Nakon odabira vida poslovanja, sledeći korak je prijavljivanje u APR– Agenciju za privredne registre, koja vodi registar svih oblika obavljanja

samostalnih delatnosti; od „papira“ za otvaranje ugostiteljskog objekta u APR-u neophodno je:

- Jedinствена registraciona prijava za osnivanje preduzetnika
- Fotokopija lične karte
- Dokaz o uplati takse
- Prethodna saglasnost za obavljanje pojedinih delatnosti, ukoliko posebni zakoni to predviđaju

C) Definisanje pretežne delatnosti i izbor naziva firme – po zakonu ne smeju postojati dva subjekta sa istim imenom u određenoj opštini.

4.1.2. DOZVOLE ZA RAD, PEČAT I PIB

U procesu otvaranja, neophodno je informisati se o fiksnim troškovima poslovanja, porezu na dobit i dohodak, o obaveznim socijalnim doprinosima osnivača i direktora, kao i porezima i socijalnim doprinosima za zaposlene.

Izrada pečata se radi nakon registracije firme i dobijanja rešenja od APR-a. Neophodno je da on sadrži naziv radnje, sedište i ime vlasnika, a podaci moraju biti identični onima u rešenju.

PIB – poreski identifikacioni broj – je jedinstveni i jedini broj fizičkog (pravnog) lica za sve prihode i zadržava se ukoliko dođe do promene sedišta. Prilikom upisa u registar poreskih obveznika, podnosilac dobija rešenje o registraciji osnivanja privrednog subjekta, kao i PIB, u roku koji je propisan zakonom (ne traje duže od 5 dana).

4.1.3. OTVARANJE TEKUĆEG RAČUNA I FISKALNA KASA

Za otvaranje tekućeg računa u banci neophodno je:

- Zahtev za otvaranje računa koji se dobija u banci
- Rešenje o upisu u registar od strane nadležnih organa APR-a
- Izvod iz poreske evidencije nadležnih poreskih organa, koji sadrži i njegov PIB
- Karton deponovanih potpisa lica, ovlašćenih za potpisivanje naloga za raspodelu sredstava sa računa, potpisan od ovlašćenog lica i overen pečatom koji se dobija u banci

Prema Zakonu o PDV-u, svi privredni preduzetnici obavezni su da nabave fiskalnu kasu preko ovlašćenog proizvođača, kao i terminal za daljinsko očitavanje GPRS-a, čime se zaokružuje proces fiskalizacije i omogućava efikasna kontrola poreskih obveznika.

¹⁷ <http://www.021.rs/story/Zivot/Zdravlje/59872/Nargile-nista-manje-opasne-od-cigareta.html>

4.2. Uslovi koje treba da ispune trgovci na malo duvanskim proizvodima

Uprava za duvan obaveštava privredne subjekte koji podnose zahtev za dobijanje dozvole za trgovinu na malo duvanskim proizvodima da su u skladu sa čl. 45. i 47. Zakona o duvanu („Sl. glasnik RS”, br. 101/05, 90/07, 95/10, 36/11, 93/12 i 108/13), dužni da podnesu sledeću dokumentaciju, odnosno dokaze:

1. Zahtev – koji možete dobiti u Upravi za duvan ili ga odštampati sa sajta www.duvan.gov.rs
2. Takođe, potrebno je priložiti fotokopiju PIB-a (poreski identifikacioni broj);
3. Važeći predugovor/ugovor o snabdevanju duvanskim proizvodima sa trgovcem na veliko duvanskim proizvodima koji je upisan u Registar trgovaca na veliko (sve zaključene predugovore/ugovore), sa datumom, potpisima i pečatima ugovornih strana;
4. Rešenje o registraciji privrednog subjekta, kao i sva rešenja u kojima je registrovana neka od promena u privrednom subjektu (podnosi se fotokopija rešenja izdatog od organa nadležnog za registraciju). Za maloprodajni objekat izvan sedišta privrednog subjekta (osim preduzetnika), potrebno je dostaviti odluku odgovornog lica sa potpisom i pečatom;
5. Dokaz o plaćenju naknadi u visini od 14. 746, 32 dinara po maloprodajnom objektu (naknada se plaća na račun budžeta Republike) Podnosi se jedan od dokaza: original naloga za uplatu overen pečatom banke ili pošte; originalna potvrda ili izvod poslovne banke overen pečatom banke.
6. Dokaz o plaćenju republičkoj administrativnoj taksi u visini od 270, 00 dinara za rešenje o ispunjenosti uslova za obavljanje trgovine na malo duvanskim proizvodima za svaki maloprodajni objekat za koji se traži dozvola. Podnosi se jedan od dokaza: original naloga za uplatu overen pečatom banke ili pošte; originalna potvrda ili izvod poslovne banke overen pečatom banke.
7. Popunjena izjava o neosuđivanosti koja se može dobiti u Upravi za duvan ili odštampati sa sajta.

Napomena: Uprava za duvan ispunjenost ovog uslova proverava po službenoj dužnosti.

Dozvola za trgovinu na malo duvanskim proizvodima traje 2 godine i može je obnoviti podnošenjem zahteva najkasnije 15 dana pre isteka roka važenja postojeće dozvole.

Ona će se oduzeti:

1. Na zahtev imao ca dozvole
2. Ako imalac dozvole prestane da ispunjava uslove propisane zakonom za njeno izdavanje
3. Ako je odgovorno lice u privrednom subjektu pravosnažno osuđeno za krivično delo nedozvoljene trgovine duvanskim proizvodima
4. Ako je imalac dozvole pravosnažno kažnjen za prekršaj propisan ovim zakonom

Nadležni organ je dužan da, u roku od 8 dana od pravosnažnosti odluke iz tačke 3) i 4), obavesti Upravu, a ona je dužna najkasnije u roku od 7 dana da donese rešenje o oduzimanje dozvole za trgovinu na malo duvanskim proizvodima. Rešenje iz stava 3. ovog člana je konačno u upravnom postupku.

Takođe, uprava je dužna da u roku od 15 dana od dana donošenja rešenja obavesti trgovca na veliko duvanskim proizvodima sa kojim je privredni subjekt koje je oduzeto odobrenje imao zaključen ugovor. Zahtev za ponovno obavljanje delatnosti trgovac kome je oduzeta dozvola ne može podneti u periodu od godinu dana od dana donošenja rešenja. Trgovac na malo duvanskim proizvodima dužan je da istakne posebnu oznaku „Zabranjena prodaja cigareta i drugih duvanskih proizvoda maloletnim licima” na vidnom mestu objekta u kom obavlja tu delatnost, odnosno na svakom hjumidoru (hjumidor može biti postavljen isključivo u ugostiteljskom objektu).

5. BITNI UPRAVNOPRAVNI ASPEKTI

Ovaj odeljak bavi se upravnopравnim aspektima delatnosti pružanja usluga nargila barova. Podeljen je na 4 elementa:

5.1. Uvoz

Uvozom duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda može da se bavi privredni subjekt, koji ispunjava sledeće uslove:

- da je upisan u odgovarajući registar kod organa nadležnog za registraciju za obavljanje spoljnotrgovinskog prometa – Upis u Registar uvoznika duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda vrši se po zahtevu lica koje je dobilo dozvolu za uvoz duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda, u skladu sa Zakonom o duvanu. Zahtev se podnosi u roku od 30 dana od dana dostavljanja dozvole za uvoz duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda. Za upis u

- Registar uvoznika duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda plaća se naknada u visini od 10. 242. 304, 64 dinara, a sredstva ostvarena od te naknade prihod su budžeta Republike Srbije. Iznos naknade usklađuje se polugodišnje sa indeksom potrošačkih cena, prema podacima organa nadležnog za poslove statistike. Vlada objavljuje usklađeni iznos naknade. Imalac dozvole za uvoz duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda može da plati naknadu u pet jednakih godišnjih rata. Uz zahtev prilaže se dokaz o uplati naknade. Uprava za duvan je dužna da u roku od 15 dana od dana prijema zahteva za upis u Registar uvoznika duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda donese rešenje. Rešenje je konačno u upravnom postupku. Upisom u Registar uvoznika duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda, uvoznik duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda može da otpočne da obavlja delatnost uvoza duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda, ali uz ispunjenost još dva uslova.
- sve zaključene ugovore o snabdevanju (koji moraju imati potpis, pečat, datum zaključenja i rok važenja) sa inostranim proizvođačem ili ovlašćenim distributerom inostranog proizvođača. Kada je zaključen ugovor sa ovlašćenim distributerom inostranog proizvođača, tada se dostavlja i ugovor između inostranog proizvođača i njegovog ovlašćenog distributera, ili ovlašćenje distributeru od strane inostranog proizvođača. Ugovor i ovlašćenje sa inostranim proizvođačem ili ovlašćenim distributerom inostranog proizvođača se dostavljaju u fotokopiji na jeziku na kome je ugovor sačinjen. Pored toga, potrebno je dostaviti i original prevoda istog na srpski jezik od strane ovlašćenog sudskog tumača (potrebno je da svaka strana ugovora i ovlašćenja ima pečat sudskog tumača, a poslednja strana ugovora i ovlašćenja mora biti pečatirana i potpisana od strane sudskog tumača) ili, ukoliko prevod ugovora ovlašćenog sudskog tumača nije original, potrebno je dostaviti overenu kopiju.
 - da odgovorno lice u privrednom subjektu u poslednje tri godine, koje prethode danu podnošenja zahteva, nije na teritoriji Republike pravnosnažno osuđeno za krivično delo nedozvoljene trgovine duvanskim proizvodima. Ovaj uslov odnosi se i na odgovorno lice u povezanom licu sa privrednim subjektom (u smislu zakona kojim se uređuje porez na dobit preduzeća), kao i na odgovorno lice u pravnom licu, čiji je pravni sledbenik privredni subjekt koji podnosi zahtev. Kao dokaz se podnosi uverenje o neosuđivanosti MUP-a Srbije za navedena odgovorna lica, koje ne može biti starije od 30 dana pre dana podnošenja zahteva.
- dokaz o plaćenju republičkoj administrativnoj taksi za rešenje o ispunjenosti uslova, u visini 79. 920, 00 dinara. Taksa se uplaćuje na račun budžeta Republike.¹⁸
- Ispunjenost uslova utvrđuje Uprava na zahtev privrednog subjekta.
- Uz zahtev prilažu se sledeći dokazi:¹⁹
- izvod iz registra u kojem je privredni subjekt registrovan;
 - sve zaključene ugovore sa inostranim proizvođačem ili ovlašćenim distributerom inostranog proizvođača
 - uverenje o neosuđivanosti koje ne može biti starije od 30 dana pre dana podnošenja zahteva.
- Gore navedena jeste zakonska regulacija uvoza duvana, odnosno duvanskih proizvoda među koje spada vodena lula, a to je zakonski naziv za nargilu. Problemi koji se javljaju u vezi sa tim su sledeći:
- Prvi jeste već u pribavljanju dozvole za uvoz, gde se navodi da jedan uslova jeste ugovor sa inostranim proizvođačem odnosno zvaničnim distributerom inostranog proizvođača. Postoji tačan spisak registrovanih distributera i njega čini 14 pravnih subjekata koje se bave ovom delatnošću. U razgovoru sa licem koje je jedno od prvih u Srbiji počelo da se bavi uvozom aroma za nargilu, došli smo do problema u vezi sa ovim rešenjem. Naročito do pre nekoliko godina, tačnije ekspanzije ove delatnosti, ali i nakon toga, ovlašćeni distributeri su odbijali da sklapaju ugovore sa licima koja su želela da se bave uvozom ove vrste
-
- 18 Izdavanje/obnavljanje dozvole za uvoz duvana, obrađenog duvana, odnosno duvanskih proizvoda; Uprava za duvan
- 19 Zakon o duvanu (Sl. glasnik RS, br. 101/2005, 90/2007, 95/2010, 36/2011, 6/2012 – usklađeni izn., 69/2012 – usklađeni izn., 93/2012, 8/2013 – usklađeni izn., 64/2013 – usklađeni izn., 108/2013, 4/2014 – usklađeni izn., 79/2014 – usklađeni izn., 5/2015 – usklađeni izn., 67/2015 – usklađeni izn., 5/2016 – usklađeni izn., 65/2016 – usklađeni izn., 8/2017 – usklađeni izn., 76/2017 – usklađeni izn. i 18/2018 – usklađeni izn.)

proizvoda. Razlozi za to mogu biti različiti, treba pomenuti samo da su to isti distributeri koji se bave i cigaretama, ali pošto to nije tema ovog rada, više smo se usredsredili na posledice takve prakse i predlaganja adekvatnih rešenja. Takva praksa, naročito u situaciji kada je neka delatnost, odnosno proizvod vrlo tražen, praktično primorava na kršenje zakona. U takvoj situaciji, jedini način da se proizvod unese u zemlju jeste šverc, koji nije poželjan sa više aspekta. Nema oporezivanja, što je gubitak za državu, rizik uvoznika ali i trgovca tog proizvoda da budu sankcionisani, a možda i najvažnije, s obzirom na zaobilaženje kontrole, otvara se mogućnost uvoza proizvoda, različitih svojstava, što može biti opasno po same potrošače. Jednom rečju svi su na gubitku. Postoji u proteklih nekoliko godina tendencija da se to promeni, pre svega pokušajem pritiska od strane Ministarstva finansija, ali to nije dugoročno i adekvatno rešenje.

- Sledeći problem pojavljuje se prilikom samog procesa uvoza aroma. Sve ukuse i arome koje se uvezu, moraju biti registrovane, tj. objavljene u Službenom glasniku. Takođe, uvoznik ima obavezu da prijavi cenu po kojoj će prodavati arome (Za svaku aromu pojedinačno). Da bi toga došlo, ključna faza jeste, dobijanje dozvole od Ministarstva zdravlja, da su te arome podobne za upotrebu od strane ljudi. Međutim, način na koji se to radi je ovde sporan. U ovom postupku Ministarstvo umesto da detaljno proverava sastav u laboratorijama, ono zahteva specifikaciju robe gde sastav mora da bude detaljno ispisan na osnovu koje daje dozvolu za uvoz odnosno potvrdu da je proizvod podoban za ljudsku upotrebu. I to otvara mogućnost različitim nepravilnostima.
- Takođe se kao problem javlja i jedan više tehničke prirode, ali koji se svakako mora pomenuti, a to je da carinjenje vodene lule prema Carinskom zakonu nije usklađeno sa Zakonom o duvanu.

5.2. Promet

Promet je uglavnom obrađen u trećoj fazi našeg rada, navođenjem uslova koji su potrebni za obavljanje ove delatnosti, odnosno trgovine na malo. Pored uslova koji su inače potrebni za otvaranje i delatnost ugostiteljskih objekata, ovde se zahteva još jedan uslov a to je dozvola za maloprodaju aroma. Ovde se kao problem javlja, veoma povezan sa uvozom, često ne postojanje

ulaza, tj. dokaza od koga se, kada, kako nabavio proizvod. To u suštini govori da se neregularnost proširuje na celu oblast, gde ako već tokom samog unošenja robe, ona švercuje, ne može se na legalan način ni prodati u okviru maloprodaje, najčešće u takozvanim nargila barovima ili sve češće nargila šopovima. Posledice su iste, a opet, kao i u prethodnom slučaju, svi su na gubitku.

5.3. Kontrola na terenu

Nadležnost u kontroli na terenu ima Uprava Carina. Ona nadzire i kontroliše proizvod do uvoza. A nakon toga dozvolu za uvoz daje već pomenuto Ministarstvo zdravlja Republike Srbije. Problemi u vezi sa ovim su već istaknuti.

5.4. Nadležnost u inspekcijском nadzoru

Nadležna je Sektor tržišne inspekcije, koje je u okviru Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija. Tržišna inspekcija nadgleda sve u vezi sa poslovanjem ugostiteljskog objekta koji prodaje arome, od dozvole za maloprodaju, preko uvozne – izvoznih faktura do fiskalnih računa i mnogih drugih bitnih elemenata.

6. ZAKLJUČAK

Upoređivanjem rešenja zakonodavstava u okruženju i šire, istraživanjem rizika koji se pojavljuju prilikom konzumiranja nargile i ispitivanjem nacionalne regulacije došli smo do nekoliko zaključaka ali i predloga, kako bi moglo drugačije i možda adekvatnije da se reguliše ova delatnost. Ovde će redom biti navedeni problemi, odnosno najbitnija pitanja i eventualna rešenja koja bismo mi ponudili:

Prvo pitanje koje se nameće, jeste da li treba da bude dopušteno pušenje nargila u zatvorenom prostoru ili zabranjeno, kao što je slučaj sa cigaretama EU? Naše mišljenje je da treba dopustiti, jer kada se uzme u obzir da najveći broj ljudi koji idu u nargila barove, konzumira iste i da praktično potencijalni pasivni pušači ne idu u nargila barove. Zaključak je da zbog toga što su skoro sva lica koja odlaze u nargila barove aktivni pušači nargila, a to je stvar izbora, nema potrebe za jednim takvim ograničenjem za koje smo naveli posledice po vlasnike nargila barova.

Sledeće pitanje jeste da li zabrana prodavanja i nuđenja nargila maloletnim osobama treba da bude pravna ili samo moralna. Mi se povodom ovog pitanja slažemo sa rešenjima praktično svih zakonodavstava, sem Nemačke jer smatramo da odluka o konzumiranju proizvoda koji na bilo koji način i u bilo kojoj meri negativno utiče na

zdravlje ljudi, treba da bude rezervisana za osobe koje imaju dovoljnu psihičku zrelost da sagledaju značaj i posledice takve odluke. Pošto se kao opšta odrednica za takav nivo zrelosti u našem pravnom sistemu, smatra punoletstvo, odnosno navršenih 18 godina, mi se slažemo sa trenutnim stanjem, a to je da je ova zabrana propisana zakonom.

Dotakli smo se i pitanja zabrane ove delatnosti, koje se pojavilo u BiH. Naše mišljenje je da i pored štetnih uticaja nargila, konzumiranje istih je stvar izbora i da bi vrlo licemerno i diskriminatorski bilo zabraniti ovu delatnost, naročito ako se uzme u obzir da postoji veliki broj proizvoda sa

sličnim ili čak i većim negativnim uticajem, a koji su dozvoljeni. Ako se ovoj ključnoj činjenici doda i već pomenuti gubitak blagostanja, jasno je da takvo rešenje, koje predstavlja izuzetak u svetu, nelogično i neprihvatljivo.

To su bila glavna pitanja u uporednom pravu i naši odgovori na njih, predstavljaju okvir našeg predloga, a to je ukratko znači, da se slažemo sa trenutnim rešenjem u našem zakonodavstvu a to je da pružanje usluga nargila barova delatnost koja treba da bude dozvoljena kako na otvorenom tako i u zatvorenom prostoru, uz zakonsku zabranu prodaje maloletnim osobama.

